

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Konstitucinės ir administracinės teisės katedra**

Jolitos Petkevičienės,
V kurso, valstybės valdymo teisės
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**ATSAKOMYBĖS UŽ TERŠIMU DAROMĄ ŽALĄ APLINKAI TEISINIO
REGULIAVIMO IR PRAKTINIO TAIKymo PROBLEMOS**

Darbo vadovė: asist. I. Žvaigždiniene

Recenzentas: prof. dr. A. Marcijonas

Vilnius, 2007

Turinys:

Įvadas.....	3
1. Teisinės atsakomybės už aplinkos teršimą, kaip ekologinį teisės pažeidimą, samprata.....	7
2. Ekologinis teisės pažeidimas - kaip teisinės atsakomybės už aplinkos teršimą pagrindas.....	11
3. Atsakomybės, taikomos už aplinkos teršimą, rūšys ir ypatumai Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje.....	20
3.1. Administracinė atsakomybė už teršimu aplinkai padarytą žalą.....	20
3.2. Baudžiamosios atsakomybės už teršimu aplinkai padarytą žalą teisinio reguliavimo pagrindiniai bruožai.....	38
3.3. Žalos aplinkai, padarytos teršimu atlyginimo teisinio reguliavimo ir praktinio taikymo problemos.....	44
4. Teismų praktikos, sprendžiant bylas, susijusias su teisinės atsakomybės už aplinkos teršimą taikymu, analizė.....	54
5. Atsakomybės už teršimu aplinkai padarytą žalą teisinio reguliavimo Europos Bendrijos teisės aktais pagrindiniai bruožai.....	62
Išvados.....	70
Santrauka.....	73
Summary.....	74
Literatūros sąrašas.....	75
Priedas	

Įvadas

Visame pasaulyje dėl žmogaus veiklos vyksta dideli aplinkos kokybės pokyčiai. Dėl intensyvios pramonės plėtotės, žemės ūkio chemizavimo, didelių miestų urbanizacijos, visuotinio mechanizavimo ir apskritai, dėl gyvenimo tempo greitėjimo kyla kompleksas globalinių, žmonėms gyvybiškai svarbių problemų, iš kurių viena opiausių yra aplinkos tarša ir jos keliami pavojai žmonijai ir jos egzistencijai.

Savanaudiškas aplinkos ir jos teikiamų gėrybių naudojimas, nededant pastangų buvusiai aplinkos ir jos komponentų būklei atkurti, gali priversti žmoniją prie ekologinės katastrofos. Turint omenyje tai, kad aplinkos atkūrimo procesas yra ilgas ir sudėtingas, o tam tikrais atvejais, kai žmogaus veiklos rezultate atsiranda negrįžtami aplinkos pokyčiai, yra apskritai neįmanomas, visuotinai imamasi įvairių priemonių mus supančios aplinkos išsaugojimui.

Todėl ir Lietuvos Respublikoje 1990 metais atkūrus mūsų valstybės nepriklausomybę buvo pradėta formuoti aplinkos apsaugos politika, kurios pagrindinis tikslas – sustabdyti aplinkos kokybės blogėjimą ir kiek galima pagerinti bei palaikyti žmogaus ir gamtos sąveikos harmoniją. Pagrindiniame, pamatines teisės nuostatas įtvirtinančiame Lietuvos Respublikos įstatyme - Lietuvos Respublikos Konstitucijos 53 straipsnio trečioje dalyje įtvirtinta, kad valstybė ir kiekvienas asmuo privalo saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių. Šiuo požiūriu svarbus ir 54 straipsnis, kuriame nurodoma, kad valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos ištekliai, įstatymu draudžiama niokoti žemę, jos gelmes, vandenį, teršti vandenį ir orą, daryti radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją. Minėtomis konstitucinėmis nuostatomis remiasi visa ekologinių teisės aktų sistema, kurios pamatu tapo 1992 m. sausio 21 d. priimtas Aplinkos apsaugos įstatymas, įtvirtinantis prioritetines kryptis, kuriomis turi būti formuojama nacionalinė aplinkos apsaugos politika ir nacionalinė ekologinės teisės sistema. Kaip jau minėjau, vienas iš natūralios aplinkos ir jos komponentų žalojimo atvejų yra žmogaus veiklos sąlygotas aplinkos teršimas, kuris, pasak gamtos mokslininkų, Lietuvoje jau gresia mūsų tautos genetiniam fonui, jos biologiniam egzistavimui.¹ Todėl Aplinkos apsaugos įstatyme šalia kitų nuostatų, yra apibrėžta teršimo sąvoka, taip pat įtvirtintos teisės normos, nustatančios svarbius, su taršos problema susijusius ekologinius (aplinkos apsaugos) reikalavimus. Aplinkos apsaugos įstatymo pagrindu yra priimami kiti gamtos išteklių naudojimą bei aplinkos apsaugą reglamentuojantys įstatymai ir kiti teisės aktai.

¹ BALTRĖNAS, P., "et al". *Aplinkos apsauga*. Vilnius : Enciklopedija, 1996, p. 5.

Taigi, aplinkos apsaugos užtikrinimas konstitucinėmis nuostatomis parodo šios srities svarbą tiek pačiai valstybei, tiek ir kiekvienam jos nariui, turinčiam prigimtinę teisę į švarią ir sveiką aplinką, atskirai.²

Tačiau nepaisant teisės aktuose įtvirtintų ekologinių reikalavimų svarbos, aplinkos apsaugos įstatymų pažeidimų statistika byloja apie tai, kad šie įstatymai neretai yra pažeidinėjami, ir tokių pažeidimų skaičius turi tendenciją augti. Valstybinės aplinkos apsaugos inspekcijos duomenimis 2004 metais išaiškinta daugiau kaip 17 tūkstančių aplinkos apsaugos ir gamtos išteklių naudojimo pažeidimų, kurių tarpe nustatyti 2,2 tūkst. aplinkos oro apsaugos, 1,8 tūkst. vandenų apsaugos, 1,7 tūkst. atliekų tvarkymo pažeidimai. Šis skaičius yra 10 procentų didesnis nei 2003 metų. Pavyzdžiui, atliekų tvarkymo pažeidimų per šį laikotarpį padaugėjo net 30 procentų. Taip pat ikiteisminio tyrimo pareigūnams perduota 150 bylų apie nusikalstamų veikų požymių turinčius pažeidimus.³

Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymo 34 straipsnyje pasakyta, kad asmenys pažeidę aplinkos apsaugos reikalavimus, atsako pagal Lietuvos Respublikos įstatymus. Taigi užteršus aplinką ar kitaip pažeidus aplinkos apsaugos teisės normas, paprastai pradeda veikti teisinės atsakomybės mechanizmas. Taigi, mano darbo tema sietina būtent su atsakomybės už teršimu aplinkai padarytą žalą aspektu.

Darbo tyrimo objektas. Šiame darbe nagrinėjama teisinės atsakomybės už teršimu aplinkai daromą žalą problematika: apibrėžiamas ir detalizuojamas atsakomybės už aplinkos teršimu daromą žalą pagrindas, analizuojami administracinės atsakomybės, baudžiamosios atsakomybės bei pažeidimu padarytos žalos aplinkai atlyginimo teisinio reguliavimo Lietuvos Respublikos teisės aktais ypatumai, apžvelgiami Europos Sąjungos svarbiausių teisės aktų, įtvirtinančių atsakomybę už aplinkos teršimo pažeidimą, reguliavimo bruožai. Atsižvelgiant į ribotą darbo apimtį, deja neturėsiu galimybės išanalizuoti su tema susijusių, bet jos esmės nesudarančių aspektų, pavyzdžiui, poveikio priemonių rūšių ir dydžio, arba detalios ekologinio aplinkos teršimo pažeidimo teisenos problematikos. Tačiau, be atsakomybės teisinio reguliavimo aspekto taip pat šiame darbe bus iškeliamos ir aptariamos ne tik atsakomybės už aplinkos teršimo reglamentavimo, bet ir šio instituto praktinio taikymo problemos.

Šio *darbo tikslas* yra atlikus Lietuvos Respublikos teisės normų, įtvirtinančių teisinę atsakomybę, taikomą už teršimu aplinkai daromą žalą, analizę ir aptarus šį reglamentavimą Europos Sąjungos pagrindinių teisės aktų, numatančių atsakomybę už teršimą, įtvirtintų reikalavimų

² Teisinėje literatūroje ši teisė priskiriama prie vadinamųjų trečiosios kartos teisių, kurios susiformavo vėliausiai – XX amžiaus pabaigoje. Ši teisė suprantama kaip teisė gyventi neužterštoje, sveikoje aplinkoje: Namų advokatas. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002, p. 857.

³ Statistikos duomenys skelbiami oficialiame Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos tinklapyje-www.am.lt [Žiūrėta 2006-11-11].

kontekste, atskleisti ir aptarti ryškiausias teisinio reguliavimo ir praktinio atsakomybės taikymo problemas, pabaigoje pateikti apibendrintas išvadas.

Nagrinėjamos problemos aktualumas. Aplinkos teršimo pažeidimai yra ekologiniai teisės pažeidimai, kurių nepaisant teisės aktuose įtvirtintų ekologinių reikalavimų ir priemonių, taikomų jų pažeidimo atveju, su kiekvienais metais vis daugėja. Dažnai tokie pažeidimai gali sukelti, o kartai ir sukelti didelę ar net neatitaisomą žalą. Nors atsakomybės už pažeidimus taikymas yra tik vienas iš teisės normomis įtvirtintų ekologinių reikalavimų vykdymo užtikrinimo mechanizmų, tinkamas jos reglamentavimas ir praktinis pritaikymas gali atnešti teigiamų rezultatų šių pažeidimų skaičiaus sumažinimo atžvilgiu. Atsižvelgiant į tai, yra aktualu nagrinėti aplinkos teršimo pažeidimų ir jų pagrindu taikomų teisinių atsakomybės priemonių klausimą, siekiant nustatyti problemas, kylančias praktikoje taikant atsakomybės už šį pažeidimą institutą, nes tik nustatius jas, galima tikėtis šių problemų ir kitų esančių neaiškumų ištaisymo ateityje. Taip pat norėčiau pažymėti, kad mokslinės teisinės literatūros, skirtos konkrečiai atsakomybės už aplinkos teršimo pažeidimus Lietuvoje klausimui nagrinėti, yra labai nedaug.

Šio darbo originalumas ir naujumas pasireiškia tuo, kad jame nagrinėjamas atsakomybės už aplinkos teršimą reguliavimas Lietuvos teisinėje sistemoje, kompleksiskai apjungiamos Europos Sąjungos teisės normos, apžvelgiama, kaip šios nuostatos yra praktikoje taikomos teismų, daugiausia kreipiant dėmesį į Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką. Rašant šį darbą taip pat remtasi Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamento Vilniaus miesto agentūros pareigūnų darbo šioje srityje patirtimi, taip pat regionų aplinkos apsaugos departamentų teikiamų duomenų apie nustatytus ekologinius administracinius pažeidimus statistikos analize, bei Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos informatikos ir ryšių departamento ekologinių nusikaltimų statistikos apibendrinimu.

Literatūra. Magistro darbe naudotasi įvairiais norminiais teisės aktais, mokslinė literatūra, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bei Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo taip pat iš dalies ir Lietuvos apeliacinio teismo praktika, Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamento metinėmis veiklos ataskaitomis ir kita literatūra.

Darbo metodai. Rašydama šį darbą naudojausi įvairiais metodais: siekdama pristatyti pagrindinius atsakomybės už teršimu aplinkai daromą žalą instituto teisinio reguliavimo aspektus vadovavausi aprašomuoju bei sisteminės analizės metodais, nagrinėdama pagrindinius administracinės, baudžiamosios ir materialinės (civilinės) atsakomybės teisinio reglamentavimo trūkumus bei praktikoje kylančias atsakomybės instituto taikymo už aplinkos teršimo pažeidimus problemas naudojausi analitiniu kritiniu bei loginiu metodais, aptardama skirtingas sąvokos “materialinė atsakomybė” sampratą, taip pat materialinės ir civilinės atsakomybės pagrindinius skirtumus, vertindama Lietuvos atsakomybės už aplinkai teršimu daromą žalą teisinio reguliavimo

atitiktį Europos Sąjungos keliamiems aplinkosauginiams reikalavimams, naudojausi lyginamuoju metodu. Rašydama apie aplinkos apsaugos pareigūnų, kasdien taikančių teisės aktuose numatytas atsakomybės už aplinkos teršimo pažeidimus priemones, įgytą darbo šioje srityje patirtį naudojausi empiriniu pokalbio metodu.

1. Teisinės atsakomybės už aplinkos teršimą, kaip ekologinį teisės pažeidimą, samprata

Žmonės, gyvendami bendruomenėje, privalo atitinkamai reguliuoti savo elgesį kitų bendruomenės narių prigimtinių teisių ir laisvių atžvilgiu. Todėl kiekvienoje šiuolaikinėje demokratinėje valstybėje teisės nuostatų sistema yra viena svarbiausių santykių tarp visuomenės narių darnos užtikrinimo priemonių. Vertybės, saugomos teisiniu reguliavimu gali būti labai įvairios: pradedant nuo žmogaus gyvybės, sveikatos, baigiant rinkos ekonomikos dėsniais. Viena iš saugotinių vertybių yra švari ir sveika aplinka, saugoma ekologinės teisės reguliavimu. Kai kurie autoriai aplinką įvardina kaip namus, įkurtus visiems žemėje gyvenantiems gyviems organizmams, o ekologijos mokslą, kaip šių namų priežiūros institutą⁴. Jeigu civilinės teisės normos reguliuoja visuomeninius santykius kylančius tarp privačių subjektų, o baudžiamosios ar administracinės – tarp valstybės iš vienos pusės ir asmens iš kitos pusės, tai ekologinės teisės normomis, remiantis jose įtvirtintais ekologiniais reikalavimais, reguliuojami visuomenės ir aplinkos sąveikos santykiai. Ekologiniai reikalavimai gali būti klasifikuojami į dvi pagrindines grupes: 1. pačios aplinkos, kaip vieningos sistemos sąlygotus reikalavimus, kurie turi tiesiogiai garantuoti aplinkos kaip sudėtingos sistemos išsaugojimą; 2. reikalavimus, kylančius dėl tam tikrų sudėtinių aplinkos elementų išsaugojimo, tokiu būdu netiesiogiai užtikrinančių aplinkos, kaip vieningos sistemos apsaugą. Vieni svarbiausių pirmajai grupei priskirtinų reikalavimų yra aplinkos apsaugos nuo taršos reikalavimai, kurių pažeidimas sąlygoja neigiamo taršos poveikio visoje aplinkos sistemoje atsiradimą. Aplinkos teršimas – tai medžiagų, preparatų, organizmų ir mikroorganizmų ar jų junginių išmetimas (išleidimas, paskleidimas) į aplinką kaip žmonių veiklos rezultatas⁵. Taigi teršimas yra aplinkos apsaugos nuo taršos reikalavimų, užtikrinančių aplinkos kaip sudėtingos sistemos išsaugojimą, pažeidimas. Ekologiniai reikalavimai yra tinkamo santykio su aplinka ribos, kurių žmogus, siekdamas etiško santykio su aplinka palaikymo, privalo laikytis, nors tai ir apriboja jo veikimo laisvę. Pavyzdžiui, asmuo, užsiimantis veikla, kuria teršiamas aplinkos oras, išmesdamas teršalus į aplinką privalo laikytis kompetentingos valstybės institucijos išduotame leidime nustatytų normatyvų, kurie nustatomi atsižvelgiant į žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugos interesus. Deja, ekologinius reikalavimus įtvirtinančios teisės normos, nepaisant saugomų vertybių svarbos, yra neretai pažeidinėjamos. Jeigu aplinkos apsaugos teisės aktų reikalavimų įgyvendinimas nebūtų užtikrintas jokiais priemonėmis, toks reguliavimas apskritai netektų prasmės. Todėl pažeidus aplinkos apsaugos teisės normas, pradeda veikti teisinės atsakomybės mechanizmas. Būtent teisinė atsakomybė ir yra viena iš tų veiksmingų priemonių, padedančių garantuoti visuomenėje teisėtą elgesį ir veiksmingai užkirsti kelią teisės pažeidimams. Jos esmė ir paskirtis yra valstybinės

⁴ WILLIAM, H., RODGERS JS. *Environmental law*. St. Paul, Minn: O West Publishing Co., 1977, p. 1.

⁵ Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas. Valstybės žinios, 1992, Nr. 5-75 (su vėlesniais pakeitimais).

prievartos vartojimas, siekiant saugoti ir ginti teisės nustatytus ir reguliuojamus visuomeninius santykius, tam tikras teisinės vertybes, teisinę tvarką, užtikrinti teisės reikalavimus.⁶

Remiantis Valstybinės aplinkos apsaugos strategijos nuostatomis⁷, vienu iš svarbiausių aplinkos apsaugos principu laikoma taisyklė, kad teršėjui tenka atsakomybė už taršą. Ši nuostata, kaip ir daugelis kitų, suformuota remiantis Europos Bendrijos teisės aktais, o būtent “teršėjas moka” reikalavimo pagrindu.

Taigi, teisinė atsakomybė kaip aplinkos apsaugos priemonė – tai įstatymų nustatytų valstybinės prievartos priemonių taikymas aplinkos apsaugos teisės aktų pažeidėjams, siekiant juos nubausti ir pašalinti nihilistinį požiūrį į teisės aktuose įtvirtintus aplinkos apsaugos reikalavimus.⁸

Teisinę atsakomybę galima apibūdinti ir kaip prievolę, atsirandančią pažeidus saugomą viešąjį ar privatų interesą. Viena šios prievolės šalis (pažeidėjas), už padarytą teisės pažeidimą gali ir privalo patirti įstatyme numatytų sankcijų taikymo poveikį, o kita prievolės šalis (valstybė) turi teisę taikyti šias sankcijas arba nukentėjusysis teisę reikalauti, kad jas taikytų atitinkamos valstybinės ar visuomeninės institucijos.⁹ Kiekvienas subjektas privalo laikytis įtvirtintų aplinkos apsaugos reikalavimų, užtikrinančių aplinkos, kaip natūralios evoliucijos būdu atsiradusios ir pagal gamtos dėsnius funkcionuojančios sistemos išsaugojimą. Todėl asmeniui pažeidusiam kiekvieno iš mūsų interesą išsaugoti sveiką ir švarią aplinką, atsiranda prievolė atsakyti už savo neteisėtus veiksmus, patiriant teisės normose numatytų sankcijų poveikį, o kita šalis – valstybė, siekdama užtikrinti aplinkos, kaip visuomenės egzistavimo pagrindo, išsaugojimą turi teisę taikyti šias sankcijas.

Teisinė atsakomybė už aplinkos apsaugos teisės aktų pažeidimus yra sudėtinė teisinės atsakomybės instituto dalis, todėl jai būdingi bendri teisinės atsakomybės požymiai, tokie kaip:

1. teisinė atsakomybė – vienas iš valstybės prievartos išraiškos būdų;
2. ji taikoma tik pagal teisės normas;
3. teisinės atsakomybės faktinis pagrindas – teisės pažeidimas;
4. ji taikoma kompetentingo valstybės pareigūno ar institucijos aktu;
5. teisinės atsakomybės subjektas – kaltas teisę pažeidęs asmuo (žmogus, įmonė, kitoks kolektyvinis subjektas);
6. teisinės atsakomybės esmė – teisės pažeidėjo elgesio smerkimas ir teisinių sankcijų jam taikymas;
7. teisinės atsakomybės paskirtis – užtikrinti teisinę tvarką, saugoti tam tikras vertybes, užtikrinti socialinių santykių dalyvių teisių ir pareigų pusiausvyrą.

⁶ ŠEDBARAS, S. *Administracinė atsakomybė*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 63.

⁷ Valstybinė aplinkos apsaugos strategija. Valstybės žinios, 1996, Nr. 103-2347.

⁸ MARCIJONAS, A., SUDAVIČIUS, B. *Ekologinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 1996, p. 255.

⁹ ŠEDBARAS, S. *Administracinė atsakomybė*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 64.

Bendrieji teisinės atsakomybės už ekologinius teisės pažeidimus pagrindai numatyti Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatyme¹⁰ (toliau-Aplinkos apsaugos įstatymas), kuriame pasakyta, kad asmenys, tiek fiziniai, tiek juridiniai, pažeidę aplinkos apsaugos reikalavimus, atsako pagal Lietuvos Respublikos įstatymus. Jeigu asmuo neteisėta veikla padaro žalą aplinkai, žmonių sveikatai ir gyvybei, kitų asmenų turtui bei interesams, jis privalo atlyginti visus nuostolius ir, esant galimybei, privalo atkurti aplinkos būklę, iki pirminės būklės, buvusios iki žalos aplinkai atsiradimo (Aplinkos apsaugos įstatymo 32, 34 straipsniai). Panašiai atsakomybės klausimas aptariamas ir kituose aplinkos apsaugos įstatymuose. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos aplinkos oro apsaugos įstatymo¹¹ (toliau-Aplinkos oro apsaugos įstatymas) normose numatyta, kad taršos šaltinio naudotojas, neteisėta veika užteršęs aplinką, privalo atlyginti žalą ir esant galimybei atkurti aplinkos elemento būklę. Taigi, akivaizdu, kad teisinė atsakomybė už ekologinius teisės pažeidimus, taip pat ir už aplinkos teršimą, pasireiškia tradicinių teisinės atsakomybės rūšių, tokių kaip administracinė, baudžiamoji, civilinė atsakomybė taikymu. Tačiau, kartu reikia pažymėti, kad teisinė atsakomybė už ekologinius teisės pažeidimus turi ir tik jai būdingų bruožų. Visų pirma, svarbiausias ypatumas yra tas, kad be tradicinių atsakomybės rūšių, taip pat gali būti taikomos ir specifinės atsakomybės priemonės, pavyzdžiui gamtos išteklių naudojimo teisės nutraukimas, ūkinės veiklos sustabdymas, apribojimas ar visiškas uždraudimas. Pavyzdžiui, Aplinkos apsaugos įstatymo 31 straipsnio 2 dalies 1 punkte numatyta, kad vykdydami tarnybines pareigas, valstybiniai aplinkos apsaugos inspektoriai turi teisę nustatyta tvarka sustabdyti ar apriboti juridinių ir fizinių asmenų veiklą, jeigu pažeidžiami aplinkos apsaugos įstatymai arba ši veika neatitinka aplinkos apsaugos normatyvų, taisyklių, limitų ir kitų nustatytų sąlygų. Todėl, jeigu asmuo, kuris vykdydamas aplinkos teršimą sąlygojančią ūkinę veiklą, viršija Taršos integruotos prevencijos ir kontrolės leidime nustatytas teršalų ribinės užterštumo vertes, atsižvelgiant į aplinkybes jam gali būti taikoma viena iš minėtų priemonių, t. y. jo veikla nustatyta tvarka gali būti apribota arba visai sustabdyta. Kita svarbi ypatybė yra įvirtinta Aplinkos apsaugos įstatymo 34 straipsnio 2 dalyje, kurioje nustatyta, kad ūkio subjektams taikoma civilinė atsakomybė, neatsižvelgiant į jų kaltę, už bet kokią žalą aplinkai arba realią jos grėsmę, atsiradusią dėl jų ūkinės veiklos, išskyrus įstatyme numatytus atvejus. Taigi akivaizdu, jog minėtoje nuostatoje yra įtvirtintas atsakomybės be kaltės principas, kuris Lietuvos teisinėje sistemoje atsirado Europos Sąjungos reikalavimų atsakomybės už žalą aplinkai srityje įgyvendinimo pagrindu.¹² Nors ir anksčiau atsakomybės be kaltės principas civilinėje teisėje buvo žinomas, aplinkos apsaugos pažeidimų atžvilgiu jis nebuvo taikomas. Tuo tarpu remiantis

¹⁰ Valstybės žinios, 1992, Nr. 5-75 (su vėlesniais pakeitimais).

¹¹ Valstybės žinios, 1999, Nr. 98-2813.

¹² Atsakomybės be kaltės principas Aplinkos apsaugos įstatyme įtvirtintas siekiant įgyvendinti 2004m. balandžio 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2004/35/EB dėl atsakomybės už žalą aplinkai, numatant žalos aplinkai prevenciją bei jos atlyginimą. Problemas kylančias įgyvendinant minėtos direktyvos nuostatas aptarsiu magistro darbo 3.3. bei 5 dalyse.

dabartiniu teisniu reguliavimu atsakomybės be kaltės principas aplinkos apsaugos pažeidimų atžvilgiu yra įtvirtintas daug platesne prasme, kadangi yra taikomas už bet kokią žalą aplinkai arba realią jos grėsmę. Dar vienas išskirtinis atsakomybės taikomos už aplinkos teršimo bruožas yra tas, kad ją taikant yra siekiama ne tik nubausti teisės pažeidėją, taikant jam numatytas sankcijas, bet ir pašalinti atsiradusias neigiamas teršimu sąlygotas ekologines pasekmes.

Pagrindinis teisinės atsakomybės reguliavimo mechanizmo elementas yra jos norminis pagrindas, atsakomybės už aplinkos teršimą atveju tai yra Aplinkos apsaugos įstatymas ir kiti norminiai aktai, nes veika gali būti pagrindas taikyti teisinę atsakomybę tik tada, kai ji uždrausta teisės norma arba kai nevykdomas teisės normoje suformuluotas imperatyvas. Tačiau vien norminio pagrindo nepakanka, o konkrečiam atsakomybės už aplinkos teršimą teisiniui santykiui atsirasti yra būtinas ekologinis teisės pažeidimas kaip faktinis atsakomybės pagrindas (išskyrus civilinės atsakomybės be kaltės taikymo atvejį). Galutinai, atsakomybei atsirasti reikia, kad valstybiniai aplinkos apsaugos inspektoriai (ekologinės administracinės atsakomybės atveju), kompetentingos institucijos (pavyzdžiui, teismas, baudžiamosios atsakomybės už teršimą atveju) ištirtų teisės pažeidimą ir taikytų kaltam asmeniui teisės normų numatytas sankcijas.

Taigi, teisinė atsakomybė už aplinkos teršimą - tai įstatymų nustatytų valstybinės prievartos priemonių taikymas aplinkos apsaugos nuo taršos reikalavimų pažeidėjams, siekiant juos nubausti, bei teršimu padarytai žalai aplinkai, žmonių sveikatai ir gyvybei, kitų asmenų turtui ir interesams, ar sukeltai jos grėsmei, neatsižvelgiant į teršėjo kaltę, atlyginti.

Taigi apibendrinant, reikia pasakyti, kad nors teisinei atsakomybei už aplinkos teršimą, kaip ekologinį teisės pažeidimą, yra būdingi visi bendrieji teisinės atsakomybės požymiai, tačiau kiekvienu atveju siekiant teisingai kvalifikuoti ekologinį teisės pažeidimą, padarytą teršimu, ir jo pagrindu pritaikyti vieną iš atsakomybės rūšių, būtina kartu atsižvelgti ir į aplinkos apsaugos teisinių santykių lemiamą specifiką.

2. Ekologinis teisės pažeidimas - kaip teisinės atsakomybės už aplinkos teršimą pagrindas

Atsakomybės už teršimu daromą žalą aplinkai atsiradimo pagrindas yra ekologinis teisės pažeidimas – t. y. kaltas neteisėtas elgesys (veikimas arba neveikimas), kuriuo pažeidžiami aplinkos apsaugos įstatymų reikalavimai, ir dėl to atsiranda (gali atsirasti) neigiamos ekologinės pasekmės.¹³ Ekologiniai teisės pažeidimai būna labai įvairūs, tačiau dažniausiai jie klasifikuojami pagal pažeidimo dalyką, išskiriant pažeidimus aplinkos oro, miškų, vandens, žemės ir kitų gamtos išteklių naudojimo ir apsaugos srityse. Tačiau šiuo atveju mums svarbesnis klasifikavimo teisinės atsakomybės, taikomos už pažeidimų įvykdymą, rūšių pagrindu. Būtent šiuo pagrindu skiriami civiliniai, administraciniai, baudžiamieji ir kiti ekologiniai teisės pažeidimai. Pažeidimų rūšiavimas šiuo pagrindu yra iš dalies ydingas, kadangi kiekvieną rūšį galima konkretinti labai įvairiomis pažeidimų sudėtimis, o kartais būna sunku juos tarpusavyje atriboti, pavyzdžiui, nustatyti kuris aplinkosaugos reikalavimų neįgyvendinimas, kuris sąlygoja aplinkos teršimą laikytinas administraciniu ekologiniu pažeidimu, o kuris baudžiamuoju. Tačiau, be abejo, skirtingų rūšių pažeidimai, nuo kurių priklauso kokios rūšies teisinė ekologinė atsakomybė, jų pagrindu bus taikoma, iš esmės vieni nuo kitų skiriasi pagal tam tikrus požymius¹⁴, todėl, manau, tai, ar teisingai bus taikomos atsakomybė už aplinkos teršimą reglamentuojančios teisės normos, viena vertus, priklauso nuo įtvirtinto teisinio reguliavimo aiškumo bei tikslumo, tačiau kita vertus, labai priklauso ir nuo pačių aplinkos apsaugos inspektorių ir kitų valstybės institucijų kvalifikacijos bei profesinio pasirėngimo bei sugebėjimo tinkamai kvalifikuoti skirtingų rūšių teisės pažeidimus.

Taigi, norint pritaikyti vieną iš teisinės atsakomybės rūšių už aplinkos teršimą, kaip ekologinį teisės pažeidimą, svarbu išanalizuoti ir suvokti ekologinio teisės pažeidimo sudėtį, t. y. požymių, apibūdinančių pažeidimo elementus, tokius, kaip objektas, objektyvioji pusė, subjektas, subjektyvioji pusė, visumą, taip pat atskleisti jo pagrindinių rūšių skiriamuosius požymius. Juridinės pažeidimo sudėties analizė turi svarbią ne tik teorinę, bet ir praktinę reikšmę, nes ji glaudžiai yra susijusi su teisės normų taikymu, todėl padeda teisingai kvalifikuoti teisės pažeidimus, užtikrinti subjektų, taikančių atsakomybę, veiklos teisėtumą bei užkirsti kelią nepagrįstam, neteisėtam asmenų patraukimui atsakomybėn.

Taigi, ekologiniam administraciniam teisės pažeidimui, kaip ir kitiems teisės pažeidimams, būdingi keturi jo sudėties elementai:

- a) objektas;

¹³ MARCIJONAS A., SUDAVIČIUS B. *Ekologinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 1996, p. 249. Pažymėtina, jog vienintelė atsakomybės rūšis-civilinė (materialinė) atsakomybė- nepatenka į pateikiamo apibrėžimo apimtį, kadangi remiantis dabartine Aplinkos apsaugos įstatymo 34 str. 2 d. įtvirtinta nuostata civilinė atsakomybė ūkio subjektams taikoma be kaltės.

¹⁴ Šie požymiai bus aptariami magistro darbo 3.1., 3.2., 3.3. dalyse.

- b) objektyvioji pusė;
- c) subjektas;
- d) subjektyvioji pusė.

Šie keturi pagrindiniai elementai yra tarpusavyje organiškai susiję. Neesant bent vieno elemento, konstatuotina, kad nėra pažeidimo sudėties, taigi negali kilti administracinė, baudžiamoji, civilinė (materialinė) ar kitos rūšies atsakomybė, priklausomai nuo to, koks tai yra pažeidimas (t. y. administracinis ekologinis, baudžiamasis ekologinis ar kitoks pažeidimas). Kiekvienas pažeidimo sudėties elementas turi jį apibūdinančių požymių sistemą. Taigi ekologinio teisės pažeidimo sudėtį sudaro minėtų keturių elementų ir jų individualių požymių, sudarančių jų organinę vienybę, sistema.¹⁵

Teisės teorijoje pažeidimo objektu yra laikomi tie teisės normų reguliuojami ir saugomi visuomeniniai santykiai, į kuriuos kėsinamasi teisei priešingu veikimu arba neveikimu. Būtent ekologinių teisės pažeidimų objektu laikytina teisės normų reguliuojamų visuomeninių santykių, užtikrinančių aplinkos apsaugą ir racionalų gamtos išteklių naudojimą, visuma, kurioje realizuojami aplinkos apsaugos interesai. Aplinkos apsaugos sąvoka pateikta Aplinkos apsaugos įstatymo 1 straipsnio 2 punkte: “Aplinkos apsauga – aplinkos saugojimas nuo fizinio, cheminio, biologinio ir kitokio neigiamo poveikio ar pasekmių, atsirandančių įgyvendinant planus ir programas, vykdant ūkinę veiklą ar naudojant gamtos išteklius.” Iš apibrėžimo matyti, kad teršimu aplinkai padarytas neigiamas poveikis, gali atsirasti ūkinės veiklos arba gamtos išteklių naudojimo pasekoje. Pagal Aplinkos apsaugos įstatymo 1 straipsnio 3 punktą gamtos ištekliai, tai gyvosios ar negyvosios gamtos elementai, kuriuos žmogus naudoja arba gali naudoti savo poreikiams. Formaliai žiūrint gali pasirodyti, kad aplinkos teršimo objektu labiau tiktų įvardinti tuos visuomeninius santykius, kurie susiję išskirtinai su aplinkos apsaugos aspektu, neliečiant gamtos išteklių naudojimo santykių. Tačiau, mano manymu, tuo atveju, kai naudojant gamtos išteklius, kuris nors iš naudojamų gamtos komponentų (atmosferos oras, žemė, miškai, vanduo, žemės gelmės ir pan.) yra užteršiamas ir tuo aplinkai padaromas cheminis, biologinis ar kitoks poveikis, tokiais veiksmais pažeidžiami ne tik aplinkos apsaugą užtikrinantys visuomeniniai santykiai, bet kartu ir gamtos išteklių naudojimo santykiai, nes įtvirtinant ekologinės teisės normomis gamtos išteklių naudojimo reikalavimus, siekiama užtikrinti racionalų jų naudojimą ir atkūrimą, o užteršus kurį nors gamtos išteklių tuo yra pažeidžiamas racionalaus naudojimo kriterijus. Be to ir iš aplinkos apsaugos apibrėžimo matyti, kaip artimai susiję ir persipynę aplinkos apsaugos ir gamtos išteklių naudojimo santykiai, nes dėl visuotinio ryšio pokyčiai vienoje grandyje atitinkamai įtakoja visą sistemą. Taip pat dar gali būti išskiriamas ir tiesioginis aplinkos teršimo pažeidimo objektas – tas

¹⁵ PETKEVIČIUS, P. *Administracinė atsakomybė*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 37.

teisinis gėris, į kurį kėsinama konkrečiu pažeidimu, pavyzdžiui, atmosferos oro apsaugos interesai ir pan.

Teisės teorijoje yra teisės pažeidimo dalyko sąvoka – tai konkretūs materialaus pasaulio daiktai, kuriuos veikiant daroma žala teisiniams gėriams ar keliama tokios žalos grėsmė. Pažeidimo dalyko negalima tapatinti su objektu, nes dalykas yra materialiai teisinio gėrio išraiška realiame pasaulyje. Aplinkos teršimo pažeidimo dalyku laikytina aplinka arba tam tikri jos komponentai.

Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse (toliau- ATPK)¹⁶ 79, 82, 83 ir kituose straipsniuose numatyta administracinė atsakomybė už oro, o 56 str. už jūros ir Kuršių marių vandenų, kaip atskirų aplinkos komponentų teršimą, taigi akivaizdu, kad šiais administraciniais ekologiniais teisės pažeidimais pažeidžiami skirtingi dalykai, t. y. aplinkos oras ir jūros ir Kuršių marių vandenys. Žinoma, sunku aplinką ar kurį nors jos komponentą įvardinti daiktu, bet tai yra būtent tas reiškinys realiame pasaulyje, į kurį kėsiantis pažeidžiama visuomeninių santykių, užtikrinančių aplinkos apsaugą ir racionalų išteklių naudojimą visuma (t. y. pažeidimo objektas).

Kitas svarbus ekologinio teisės pažeidimo elementas yra objektyvioji pusė. Objektyvioji pusė - tai visuma teisės normoje įtvirtintų požymių, kurie apibūdina išorinį veikos pasireiškimą. Aplinkos teršimo pažeidimo, už kurį numatyta atsakomybė, atveju objektyvioji pusė yra visuma požymių, apibūdinančių išorinę veiką, kuria kėsinama į aplinkos apsaugos ir gamtos išteklių naudojimo santykius.

Objektyviąją pažeidimo pusę apibūdina tam tikri požymiai, t. y. veika, žalingi padariniai, priežastinis ryšys tarp veikos ir padarinių, veikos padarymo vieta, laikas, būdas, priemonės, įrankiai. Šiuos požymius galima suskirstyti į būtinus ir fakultatyvius. Tik veika visada laikoma būtinuoju požymiu, tik esant šiam požymiui gali būti taikoma atitinkamos rūšies teisinė atsakomybė. Tuo tarpu kiti, fakultatyvieji požymiai nelemia atsakomybės atsiradimo klausimo, bet jie gali būti svarbūs individualizuojant bausmę ar nuobaudą. Bet kartais įstatymų leidėjas teisės normoje apibrėždamas pažeidimo sudėtį nurodo ir kitus objektyviosios pusės požymius, tuomet jie irgi laikomi būtiniais ir taikant atsakomybę privalo būti nustatyti. Iliustruoti minėtą pavyzdį galima ATPK 51³ straipsnio 3 dalies nuostata, kurioje įtvirtintas konkrečių aplinkos vietovių užteršimo požymis (“...buvo užteršta aplinka vandenviečių mineralinių šaltinių sanitarinėse apsaugos zonose, rezervatuose, nacionaliniuose bei regioniniuose parkuose, draustiniuose...”), todėl norint pažeidimą kvalifikuoti pagal šią straipsnio dalį, būtina nustatyti, kad veika padaryta vienoje iš minėtame straipsnyje nurodytų vietų. Kitas pavyzdys, administracinė atsakomybė pagal ATPK 51⁴ straipsnį gali būti taikoma tik konstatavus, kad aplinka buvo užteršta nuodingomis arba kenksmingomis

¹⁶ Valstybės žinios, 1992, Nr. 21-610 (su vėlesniais pakeitimais).

medžiagomis, t. y. nustačius kitą objektyviosios pusės požymį – nusižengimo padarymo priemonę – tam tikros rūšies medžiagą.

Veika, kuria pažeidžiami teisės normose įtvirtinti ekologiniai reikalavimai, susiję su aplinkos teršimu, dažniausiai pasireiškia aktyviais neteisėtais veiksmais, pavyzdžiui, teršiančių medžiagų išmetimu į aplinką neturint leidimo arba viršijant išmetimo į atmosferą normatyvus. Tačiau pažeidimai gali pasireikšti ir neteisėto neveikimo forma, kai subjektai neįgyvendina aplinkos apsaugos priemonių, kurias pagal įstatymą privalo įgyvendinti, pavyzdžiui, netvarko į aplinką išmetamų teršiančių medžiagų apskaitos.

Pažeidimų sudėtys, kurios apima ne tik pačią veiką, bet ir jos sukeltas pasekmes, vadinamos materialiosiomis sudėtimis, o pažeidimo baigtumo momentas siejamas su pasekmių atsiradimu. Tokiu atveju būtina nustatyti, ar veika buvo pasekmių atsiradimo sąlyga, t. y. priežastinį ryšį. Nenustačius priežastinio ryšio, negali būti teisės pažeidimo sudėties, taigi ir atsakomybė negali būti taikoma, pavyzdžiui, ATPK 51³ straipsnio 1 dalyje numatyta atsakomybė už atliekų šalinimą pažeidžiant Atliekų tvarkymo taisyklių reikalavimus, sukėlusį aplinkos teršimą nepavojingomis atliekomis. Taigi, taikyti administracinę atsakomybę pagal šį straipsnį galima tik tuomet, kai šalinant atliekas pažeidžiami Aplinkos tvarkymo taisyklių reikalavimai ir dėl šios veikos atsiranda žalingi padariniai – užteršiama aplinka nepavojingomis atliekomis. Kvalifikuojantis veikos požymis – aplinkos užteršimas pavojingomis atliekomis. Atsiradus minėto pobūdžio pasekmėms, veika turėtų būti kvalifikuojama pagal ATPK 51³ straipsnio 2 dalį. Jeigu šalinant atliekas aplinka neužteršiama, arba užteršiama, bet ne dėl Atliekų tvarkymo taisyklių reikalavimų pažeidimo, veika negali būti kvalifikuojama pagal minėto straipsnio 1, nei 2 dalį. Dar vienas materialios, šįkart nusikaltimo sudėties pavyzdys įtvirtintas LR Baudžiamojo kodekso¹⁷ (toliau - BK) 270 straipsnio 1 dalyje, pagal kurią asmeniui baudžiamoji atsakomybė už aplinkos apsaugos arba gamtos išteklių naudojimo taisyklių pažeidimą (t. y. ir už aplinkos teršimą) kyla tik tuomet, kai toks pažeidimas sukėlė pavojų daugelio žmonių gyvybei ar sveikatai arba dėl to galėjo atsirasti sunkių padarinių aplinkai. Jeigu įstatymo leidėjas konstruodamas pažeidimo sudėtį apsiriboja tik veikos aprašymu, o pasekmes palieka už sudėties ribų, tokios sudėtys vadinamos formaliosiomis, o pasekmių atsiradimas gali turėti įtakos nuobaudos individualizavimui, pavyzdžiui nuodingų arba kenksmingų medžiagų tvarkymo, gabenimo, naudojimo ar laikymo taisyklių pažeidimas (ATPK 51⁴ straipsnio 2 dalis). Stengiantis išryškinti skiriamuosius atskirų rūšių ekologinių teisės pažeidimų (administracinių, baudžiamųjų bei civilinių (materialinių)) bruožus, pirmiausia reikia pabrėžti, kad labiausiai tarpusavyje yra panašūs baudžiamieji nusikaltimai, ypač baudžiamieji nusižengimai ir administraciniai ekologiniai teisės pažeidimai. Remiantis baudžiamosios teisės teorija, atskiriant nusikaltimus nuo kitų teisės pažeidimų, reikėtų remtis trimis pagrindiniais kriterijais: pavojingumo

¹⁷ Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741 (su vėlesniais pakeitimais).

laipsniu ir pobūdžiu, priešingumu teisei bei sukeliomomis teisinėmis pasekmėmis. Taigi administracinis aplinkos teršimo teisės pažeidimas (jau nekalbant apie civilinį pažeidimą) yra mažiau pavojingas už aplinkos teršimo nusikaltimą. Didesnį nusikaltimo pavojingumą pirmiausia ir lemia objektyvūs požymiai, ypač nusikaltimo padarymo pasekmės, kurios būna sunkesnės, nei padarius kitus pažeidimus, pavyzdžiui, palyginus jau minėtą BK 270 ir ATPK 51 straipsnį, kuriame numatytas administracinis aplinkos apsaugos priemonių neįgyvendinimo pažeidimas, akivaizdžiai matyti, kad nusikaltimo, kuriuo pažeidžiamos aplinkos apsaugos ar gamtos išteklių naudojimo taisyklės (tame tarpe ir taisyklės susijusios su aplinkos teršimo reguliavimu) yra sunkios pasekmės, t.y. pavojaus grėsmė žmonių gyvybei bei sveikatai arba sunkių padarinių aplinkai grėsmė. Taip pat jie skiriasi ir pagal priešingumo teisei kriterijų, nes aplinkos teršimo nusikaltimai yra numatyti BK, o administraciniai – ATPK. Dar vienu skiriamuoju nusikaltimo požymiu yra sukeliomos teisinės pasekmės, atsižvelgiant į tai, kad nusikaltėliui gali būti skiriamos pačios griežčiausios valstybės prievartos priemonės (laisvės apribojimas ir kt.), kurios visais atvejais užtraukia teistumą, o administracinio pažeidimo atveju skiriamos baudos. Kaip matyti, pastarieji du skiriamieji požymiai apibūdina nusikaltimo ir administracinio pažeidimo skirtumus, kai atitinkama atsakomybės rūšis jau buvo parinkta ir pritaikyta pažeidėjui, tuo tarpu pavojingumas, mano manymu, yra būtent tas kriterijus padedantis kompetentingoms institucijoms išspręsti vienos iš atsakomybės rūšių konstatavimo ir sankcijų pritaikymo klausimą. Lyginant administracinių ekologinių teisės pažeidimų ir aplinkos teršimo nusikaltimų sudėtis, pasakytina, kad administracinių pažeidimų objektyvioji pusė įstatyme reglamentuojama žymiai smulkiau ir detaliau, nei nusikaltimų. Taip pat svarbu ir tai, kad pagal BK asmuo gali būti nubaustas už rengimąsi arba pasikėsinimą padaryti aplinkos teršimo nusikaltimą, tuo tarpu taikant administracinę atsakomybę nenumatyti rengimosi ar pasikėsinimo padaryti pažeidimą institutai. Todėl, neatlikus visų veiksmų, kurie yra būtini, kad pažeidimas būtų laikomas baigtu, nebus pagrindo taikyti administracinę atsakomybę. Dar viena atsakomybės rūšis, mažiausiai panaši į minėtąsias, yra materialinė (civilinė), už aplinkos teršimą taikoma delikto, t. y. žalos pagrindu, kuris kartu reiškia ir ją padariusio asmens neteisėtų veiksmų ir kaltės prezumpciją. Šiai atsakomybės rūšiai būdingas kompensacinis pobūdis, o pagrindinė jos paskirtis – aplinkos komponento būklės atstatymo ir pažeistų turtinių teisių atstatymas.

Ekologinio aplinkos teršimo pažeidimo subjektu gali būti tiek fiziniai, tiek juridiniai asmenys, esantys gamtos išteklių, pavyzdžiui, kokio nors vandens telkinio, savininkais ar naudotojais, savo ūkine ar kitokia veikla užteršę šį telkinį, arba teršėjais gali būti asmenys, apskritai nesusiję su gamtos išteklių naudojimo santykiais. Kad fizinis asmuo būtų pripažintas ekologinio teisės pažeidimo subjektu, turi būti tokios dvi pagrindinės sąlygos:

1. darydamas pažeidimą asmuo turi būti sukakęs tam tikrą amžių;

2. asmuo turi būti pakaltinamas, t. y. asmuo turi sugebėti suprasti savo veiksmų prasmę ir juos valdyti.

Amžius, kurio sulaukęs asmuo gali būti traukiamas atsakomybėn yra kriterijus, atribojantis atskiras ekologinio aplinkos teršimo pažeidimo rūšis, t.y. administracinė ir baudžiamoji atsakomybėn už aplinkos teršimą asmuo gali būti traukiamas nuo šešiolikos metų, o civilinė atsakomybėn nuo keturiolikos metų, nes pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso¹⁸ (toliau-CK) 6.276 straipsnį, nepilnametis nuo keturiolikos iki aštuonioliktos metų už savo padarytą žalą atsako bendrais pagrindais, t. y. jis laikomas civilinės deliktinės atsakomybės subjektu ir žalą atlygina pats. Tačiau dažnai būna, kad nepilnametis neturi savo turto arba jo nepakanka žalai padengti, todėl žalos atlyginimo užtikrinimo tikslu numatyta, kad tokiu atveju atitinkamą žalos dalį turi atlyginti jo tėvai ar rūpintojas. Analogiškai sprendžiamas žalos atlyginimo klausimas kai aplinkos teršimo pažeidimą padaro neveiksnus asmuo. Tiesa, nepilnamečiams asmenims nuo 16 iki 18 metų, padariusiems administracinį aplinkos teršimo pažeidimą, taikomos bendros administracinės atsakomybės nuostatos, bet irgi su tam tikrais ypatumais, pavyzdžiui, pagal ATPK 24 straipsnio 4 dalį nepilnamečiui gali būti skiriama ne daugiau kaip pusė baudos, numatytos šiame kodekse.

Pasakytina ir tai, kad ir civilinė, ir baudžiamoji atsakomybė už aplinkos teršimą kyla tiek fiziniams, tiek juridiniams asmenims, tuo tarpu administracinių pažeidimų, numatytų ATPK subjektu gali būti tik fizinis asmuo.

Dar viena atskira ekologinių aplinkos teršimo pažeidimų subjektų grupė yra pareigūnai, kuriais laikomi asmenys, kurie nuolat ar laikinai vykdo valdžios atstovų funkcijas, taip pat kurie valstybinės ar kitų nuosavybės formų įmonėse, įstaigose ar organizacijose nuolat ar laikinai eina tarnybą, susijusią su organizacinių – tvarkymo ar administracinių – ūkinių pareigų vykdymu, arba kurie tokias pareigas eina minėtose įmonėse, įstaigose ar organizacijose pagal įgaliojimą. Pareigūnai, netinkamai atlikdami savo tarnybines pareigas ar piktnaudžiaudami, neretai pažeidžia aplinkos apsaugos reikalavimus ir padaro didelę žalą aplinkai. Aplinkos teršimo pažeidimo subjektu gali būti bet koks pareigūnas, kuris pažeidžia aplinkos apsaugos ir gamtos išteklių naudojimo reikalavimus aplinkos teršimo srityje, kurių laikymosi užtikrinimas įeina į jo tarnybines pareigas. Svarbu paminėti ir tai, tam tikrų pažeidimų subjektu gali būti išskirtinai tik pareigūnai, pavyzdžiui, administracinė atsakomybė pagal ATPK 51⁸ straipsnį gali būti pritaikyta būtent pareigūnui, už nepranešimą apie įvykusias avarijas, dėl kurių buvo padaryta žala, ar kilo pavojus aplinkai, žmonių sveikatai ar gyvybei.

Ekologinio aplinkos teršimo pažeidimo subjektyviają pusę sudaro tie veikos elementai, kurie parodo asmens psichikos būklę pažeidimo padarymo metu, jo požiūrį į daromą priešingą teisei

¹⁸ Valstybės žinios, 2000, Nr.74-2262 (su vėlesniais pakeitimais).

veiką, bei tos veikos padarinius. Subjektyviają pažeidimo pusę apibūdina kaltė, motyvas ir tikslas. Būtinasis aplinkos teršimo pažeidimo subjektyvios pusės elementas yra kaltė – subjekto psichinis santykis susidaromam teisės pažeidimui ir jo padariniams. Jeigu subjekto veikoje nėra kaltės arba ji nenustatyta, vadinasi nėra subjektyviosios pusės ir nėra teisės pažeidimo. Kaltė gali pasireikšti tiek tyčios, tiek neatsargumo forma. Pažeidimas laikomas padarytu tyčia, jeigu jį padaręs asmuo suprato priešingą teisei savo veikimo ar neveikimo pobūdį (nusikaltimo atveju – suvokė pavojingą nusikalstamos veikos pobūdį), numatė žalingas jo pasekmes ir jų norėjo, (tiesioginė tyčia) arba nors ir nenorėjo šių pasekmių, bet sąmoningai leido joms kilti, t. y. elgėsi netiesiogine tyčia, pavyzdžiui, davė nurodymą išmesti į aplinką teršalus, kas sukėlė aplinkos užteršimą. Kita kaltės forma – neatsargumas, konstatuojamas tada, kai pažeidimą padaręs asmuo numatė, kad jo veikimas arba neveikimas gali sukelti žalingas pasekmes aplinkai, tam tikriems gamtos objektams, bet lengvabūdiškai tikėjosi, kad jų bus išvengta (baudžiamosios teisės teorijoje tai vadinama nusikalstamu pasitikėjimu) arba nenumatė, kad gali kilti tokios pasekmės, nors turėjo ir galėjo jas numatyti (nusikalstamas nerūpestingumas), pavyzdžiui, nesilaikė nuodingųjų medžiagų transportavimo taisyklių ir užteršė aplinką. Kaltė kaip civilinės atsakomybės sąlyga suprantama šiek tiek kitaip, t. y. ne vertinant psichologinį santykį, būklę, bet jo elgesį remiantis apdairaus, rūpestingo, atidaus žmogaus elgesio standartu. Tyčia laikomas toks elgesys, kai sąmoningai siekiama žalos, arba leidžiama jai atsirasti, o neatsargiu – kai asmuo atitinkamomis aplinkybėmis elgiasi nepakankamai apdairiai, rūpestingai, atidžiai.¹⁹ Tačiau, atsižvelgiant į tai, jog ūkio subjektai už aplinkos apsaugos reikalavimų pažeidimus atsako be kaltės, taikant civilinę (materialinę) atsakomybę už aplinkos teršimą kaltės elemento analizė netenka prasmės.

Siekiant teisingai įvertinti veikos subjektyviuosius ir objektyviuosius veikos požymius, ją juridškai kvalifikuoti bei individualizuoti priskirtiną bausmę ar administracinę nuobaudą už aplinkos teršimo pažeidimą, svarbu įvertinti ir kitus subjektyviosios pusės elementus – motyvą bei tikslą. Motyvas – tai tos paskatos, kurios skatina subjektą padaryti pažeidimą. Tikslas yra tai, ko pažeidėjas nori pasiekti darydamas pažeidimą, pavyzdžiui, noras palengvinti gamybos procesą, taupyti energijos ir finansinius išteklius, neteisėtai pasipelnėti ir pan. Taigi motyvas ir tikslas yra papildomi subjektyviosios pusės požymiai, kurie geriau atskleidžia teisės pažeidėjo psichinį santykį su daroma veika, tačiau kvalifikuoti veiką jie ne visada turi reikšmės, išskyrus tuos atveju, jei tai tiesiogiai būtų įvardinta teisės normoje. Beje, atskirti nusikaltimą nuo administracinio pažeidimo taip pat dažnai padeda subjektyvieji požymiai: kaltė, motyvas, tikslas, nes jie taip pat dažnai lemia didesnę nusikaltimo pavojingumą.

¹⁹ BAKANAS, A., „et al“. *Letuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras: Šeštoji knyga. Prievolių teisė.-1-asis leidimas*. Vilnius: Justitia, 2003, 1-asis tomas. p. 338.

Remiantis ekologinės teisės doktrina, bei aplinkos apsaugos teisės normose įtvirtintu teisiniu reguliavimu, svarbu pažymėti, kad tam, kad veika būtų laikoma ekologiniu teisės pažeidimu, ji turi pasižymėti tokiais požymiais: neteisėtumu, ekologiniu žalingumu, pavojingumu visuomenei bei kaltumu. Neteisėta, priešinga teisei veika – tai ekologiškai reikšmingas elgesys, neatitinkantis aplinkos apsaugos įstatymų nuostatų, pripažįstamas neteisėtu bei priešingu teisei ir sudaro sąlygas vienai iš ekologinės teisinės atsakomybės santykiams atsirasti. Visuomenei pavojinga veika, nes jais kėsinamasi į įstatymo saugomus interesus ir socialines vertybes. Kokybinė pavojingumo pusė nusako tas vertybes, į kurias kėsinasi veika, t.y. tuos interesus, kuriuos saugo aplinkos apsaugos įstatymai. Tuo tarpu kiekybinė šių pažeidimų pusė leidžia atskirti vienerūšius teisės pažeidimus ir parodo jų pavojingumo laipsnį. Tai padeda atskirti administracinius ir baudžiamuosius ekologinius pažeidimus, taip pat diferencijuoti sankcijas už vienerūšius teisės pažeidimus. Aplinkos teršimo pažeidimai, kaip ir visi kiti ekologiniai teisės pažeidimai, yra vertinami kaip ekologiškai žalinga veika, nes jais kėsinamasi į ekologinius reikalavimus, kuriais grindžiamas visuomenės ir aplinkos sąveikos teisinis reguliavimas, todėl ekologiškumas laikytinas vienu svarbiausių pažeidimo požymių, lemiančiu ir jų pavojingumą. Tai aiškintina tuo, kad aplinkos apsaugos įstatymų pažeidimai dažnai sukelia negrįžtamus neigiamus padarinius aplinkoje (blogėja aplinkos būklė, išnyksta tam tikros gyvūnijos ir augalijos rūšys ir pan.), todėl padaroma žala aplinkai, arba sukeliamas pavojus tokiai atsirasti. Kalto asmens padaryta veika – reiškia, kad atsakomybėn už aplinkos teršimą gali būti traukiami asmenys, kurie yra kalti dėl aplinkos užteršimo, t. y. užteršę tyčia ar neatsargiai. Nebus administraciniu teisės pažeidimu ar nusikaltimu toks poelgis, kuris buvo padarytas nepakaltinamo asmens jam negalint suprasti savo veiksmų esmės arba jų valdyti dėl lėtinės psichikos ligos, laikino psichinės veiklos sutrikimo, silpnaprotystės arba kitos patologinės būsenos. Tiesa, ekologinio teisės pažeidimo kaltės požymio koncepcija, ryšium su Europos Sąjungos reikalavimų įgyvendinimu, Lietuvos teisinėje sistemoje smarkiai keitėsi, nes pagal šiuo metu galiojantį Aplinkos apsaugos įstatymą ūkio subjektams civilinė atsakomybė už jų padarytą žalą aplinkai ar realią jos grėsmę taikoma neatsižvelgiant į jų kaltę. Tokiu būdu atsakomybės, grindžiamos kalte, režimas buvo pakeistas į griežtos atsakomybės už žalą aplinkai modelį ir šis reikšmingas pasikeitimas Lietuvos teisinėje sistemoje sukėlė nemažai problemų.²⁰ Svarbu vien tai, kad neesant asmens kaltės, jo veika negali būti laikoma teisės pažeidimu, tuo tarpu ligšiolinėje ekologinės teisės doktrinoje-ekologinis teisės pažeidimas buvo laikomas vieninteliu atsakomybės atsiradimo pagrindu.

Apibendrinant, reikia pasakyti, kad atsakomybės, taikomos už ekologinius, konkrečiai, aplinkos teršimo, pažeidimus, pagrindas yra administracinis pažeidimas, nusikaltimas, baudžiamasis nusižengimas – fizinio pakaltinamo asmens, sulaukusio šešiolika metų, priešingas teisei kaltas

²⁰ Su teisinio reguliavimo pasikeitimu susijusias problemas aptarsiu magistro darbo 3.3 ir 5 dalyse.

veikimas arba neveikimas, kuriuo, kėsinamasi į aplinkos apsaugos ir gamtos išteklių naudojimo tvarką ir už kurią numatyta administracinė ar baudžiamoji atsakomybė. Kaip minėjau darbo pradžioje, Valstybinės aplinkos apsaugos inspekcijos duomenimis 2004 metais išaiškinta daugiau kaip 17 tūkstančių aplinkos apsaugos ir gamtos išteklių naudojimo pažeidimų, iš kurių ikiteisminio tyrimo pareigūnams perduota 150 bylų apie nusikalstamų veikų požymių turinčius pažeidimus. Šie duomenys rodo akivaizdų pažeidimų ir nusikaltimų skaičiaus skirtumą, tuo labiau, kad neaišku kiek iš minėtų 150 bylų pasiekė teismą. Tai nereiškia, kad aplinkos apsaugos ir gamtos išteklių naudojimo srities nusikaltimų padaroma tiek mažai, tiesiog, mano manymu, šie duomenys yra įtakoti teisinio reguliavimo ir praktinio teisės normų taikymo trūkumų, kuriuos aptarsiu baudžiamosios atsakomybės skyriuje. Žalos už teršimu padarytą žalą atlyginimo institutas akivaizdžiausiai skiriasi nuo pastarųjų dviejų atsakomybės rūšių ir be minėtų niuansų, kelia daugiau probleminių, vėliau aptartinų, klausimų.

3. Atsakomybės, taikomos už aplinkos teršimą, rūšys ir ypatumai Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje

Ekologiniu aplinkos teršimo pažeidimu laikytina kalta, neteisėta asmens veika, kuria pažeidžiami aplinkos apsaugos įstatymų reikalavimai, draudžiantys įvairiomis medžiagomis teršti aplinką ir užtikrinantys aplinkos kokybės išsaugojimą. Atsižvelgiant į tai, koks ekologinis aplinkos teršimo pažeidimas buvo padarytas, atitinkamai kyla konkreti atsakomybė, t. y. administracinė arba baudžiamoji. Abi atsakomybės rūšys iš karto už tą pačią neteisėtą veiką negali kilti. Tačiau žalos atlyginimo santykiai, paprastai atsiranda kartu su viena iš atsakomybės rūšių, kadangi ji dažniausiai yra neišvengiama aplinkos teršimo pažeidimo pasekmė. Dažniausiai už aplinkos teršimą kylanti atsakomybės rūšis, yra administracinė atsakomybė taikoma administracinio pažeidimo pagrindu, tuo tarpu baudžiamoji – yra griežčiausia ir sunkiausias pasekmes sukelianti atsakomybės rūšis. Kiekviena atsakomybės rūšis pasižymi tik jai būdingais bruožais ir ypatumais, todėl norint iškelti ir atskleisti atsakomybės už teršimu daromą žalą reguliavimo ir taikymo problematiką, svarbu atskirai charakterizuoti administracinės, baudžiamosios ir žalos atsiradusios dėl aplinkos teršimo atlyginimo institutus.

3.1. Administracinė atsakomybė už teršimu aplinkai padarytą žalą

Teisės literatūroje sąvoka „atsakomybė“ vartojama dviem reikšmėmis: perspektyvine, kai žmogus imasi atsakomybės už savo veiksmus žiūrėdamas į ateitį, ir retrospektyvine, kai asmuo atsako už praeityje padarytus veiksmus. Administracinės, kaip ir baudžiamosios atsakomybės sąvoka paprastai vartojama retrospektyvine prasme, siejant ją su pareiga atsakyti už praeityje padarytus administracinius aplinkos teršimo pažeidimus, nors kai kurios administracinės priemonės yra skirtos užkirsti kelią galimiems teisės pažeidimams. Tačiau jeigu Lietuvoje administracinę atsakomybę yra įprasta laikyti savarankiška teisinės atsakomybės rūšimi, taikoma administracinės teisės pažeidimus padariusiems asmenims, skiriant jiems įstatymų numatytas administracines nuobaudas, kuriomis siekiama užtikrinti teisinę tvarką įgyvendinant valstybinį valdymą²¹, t.y. kaip valstybės reakciją į teisinių pareigų pažeidimą, siejant ją su sankcija už viešojo pobūdžio taisyklių pažeidimus, tai vakarų valstybėse administracinė atsakomybė suprantama kaip viešojo valdymo administracijos, vyriausybinių organizacijų ir pareigūnų atsakomybė prieš piliečius.²² Taigi, šiuo atveju administracinės atsakomybės institutas suprantamas per civilinės deliktinės atsakomybės sampratą, priešingai, pas mus, administracinė atsakomybė suvokiama kaip švelnesnė baudžiamoji. Todėl teisės doktrinoje administracinės atsakomybės terminas yra

²¹ ŠEDBARAS, S. *Administracinė atsakomybė*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 72

²² Duomenys skelbiami oficialiame Jungtinių Tautų tarpreigioninis nusikaltimų ir teisingumo tyrimų instituto tinklalapyje www.unicri.it [Žiūrėta 2006-10-11].

kritikuojamas, yra svarstomas šios rūšies atsakomybės pervadinimo galimybės ir variantai²³ Tačiau nepaisant “administracinės atsakomybės” termino aiškinimo problematikos, tradicinė administracinės atsakomybės sąvoka ir samprata išlieka įtvirtinta teisiniame reguliavime.

Taigi patraukti asmenį administracinę atsakomybę už aplinkos teršimą, galima tik vieno ar kelių ATPK ypatingosios dalies septintajame skirsnyje numatytų administracinių pažeidimų pagrindu, konstatavus esant visus minėtus keturis pažeidimo sudėties elementus. Prie viso to, kas buvo išdėstyta kalbant bendrai apie ekologinį aplinkos teršimo teisės pažeidimą, atkreiptinas dėmesys į tai, kad administracinio teisės pažeidimo objektas, pagal ATPK 9 str. yra valstybinė arba viešoji tvarka, nuosavybė, piliečių teisės ir laisvės, nustatyta valdymo tvarka. Taigi matome, kad administracinis teisės pažeidimas yra ne tik administracinių teisės normų pažeidimas, nes šiuo pažeidimu yra kėsinamasi ne tik į tuos visuomeninius santykius, kurie yra susiklostę valstybinio valdymo srityje, bet ir santykius, kurie sudaro kitų teisės šakų reguliavimo dalyką.²⁴ Apibendrinus, administracinio teisės pažeidimo objektui priklauso ir tie visuomeniniai santykiai, kurie yra įtvirtinti bei reguliuojami ir kitų teisės šakų normų. Todėl nenuostabu, kad ir ekologinės teisės normomis reguliuojami visuomeniniai santykiai yra saugomi administracinėmis sankcijomis. Teisės moksle administracinio teisės pažeidimo objektas yra skirstomas į bendrąjį ir rūšinį. Bendrasis administracinio teisės pažeidimo objektas yra tie įvairių šakų nustatyti, reguliuojami visuomeniniai santykiai, kuriuos saugo administracinės sankcijos. Tuo tarpu rūšinis administracinio teisės pažeidimo objektas yra tam tikros rūšies panašaus pobūdžio visuomeniniai santykiai, į kuriuos kėsinamasi, pavyzdžiui, aplinkos apsauga, kuri yra pažeidžiama aplinkos teršimo atveju. Kalbant apie administracinio aplinkos teršimo pažeidimo subjektą, pažvelgus į ATPK įtvirtintų administracinių aplinkos teršimo teisės pažeidimų sudėtis matyti, jog apibrėžiant sankciją numatyta, kad tam tikros veikos padarymas užtraukia baudą piliečiams arba pareigūnams. Tokiu atveju kyla neaiškumas dėl užsieniečių administracinės atsakomybės, kodėl jie neminimi konkrečiose pažeidimų sudėtyse. Tačiau tai nereiškia, kad šie subjektai neatsako pagal konkretų straipsnį, tiesiog reikia remtis bendra galiojančia norma (ATPK 16 str.), kuri įvardina užsieniečių kaip galimu administracinės atsakomybės subjektu. Tačiau toks pažeidimų sudėčių klaidinantis formulavimas yra akivaizdus teisinio reguliavimo trūkumas, keliantis aiškinimo problemas, todėl neabejotinai turėtų būti pakeistas. Svarbu pabrėžti, kad šiuo metų galiojantį visą ATPK numatoma keisti, iš esmės pertvarkant tiek visą ATPK struktūrą, tiek ir pačias šiame kodekse įtvirtintas teisės normas.

²³ URBONAS, D. Administracinės sankcijos kai kuriose Europos Sąjungos valstybėse: samprata, tipologija ir taikymo principai. *Jurisprudencija*, Vilnius, 2005, nr. 70 (62), p. 42-53 – šio straipsnio autorius vietoj administracinės atsakomybės vartoja “administracinės sankcijos” sąvoką, kuri, pasak jo, Lietuvos teisinėje terminologijoje suvokiama visai kita prasme, t. y. kaip administracinė nuobauda.

²⁴ PETKEVIČIUS, P. *Administracinė atsakomybė*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 39.

ATPK projekte²⁵, kuris netrukus bus teikiamas Lietuvos Respublikos Seimui, be kitų naujovių, taip pat numatoma ištaisyti minėtą ydingą nuostatų formulavimą. ATPK projekto specialiosios dalies aplinkos teršimo pažeidimus (taip pat ir kitus pažeidimus) įtvirtinančių teisės normų sankcijose nurodoma, jog pažeidimas užtraukia baudą fiziniam asmeniui, neišskiriant atskirai nei piliečio nei pareigūno atsakomybės. Manau, kad šis pakeitimas yra svarbus ir logiškas, kadangi fizinio asmens sąvoka apima tiek piliečio, tiek užsieniečio, tiek ir pareigūno kategorijas.

Dar vienas teisinio reguliavimo neatitikimas liečia juridinius asmenis, kurie, remiantis galiojančiu ATPK, aplinkos teršimo subjektais būti negali. Tačiau, Aplinkos apsaugos įstatymo 14 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad gamtos išteklių naudotojais gali būti juridiniai bei fiziniai asmenys. Kituose minėto įstatymo straipsniuose įtvirtinti reikalavimai, kurių privalo laikytis tiek fiziniai tiek juridiniai, pavyzdžiui, 20 straipsnyje numatyta, kad juridiniai ir fiziniai asmenys, naudodami pavojingas chemines medžiagas, privalo laikytis nustatytos šių medžiagų naudojimo, saugojimo, apskaitos, laidojimo, nukenksminimo, transportavimo, tranzito, įvežimo ir išvežimo tvarkos. Vadinasi, tiek fiziniai, tiek juridiniai asmenys gali pažeisti minėtą reikalavimą, už kurį ATPK 84¹ straipsnyje numatyta administracinė atsakomybė, nors pagal šį kodeksą atsakyti gali tik fizinis asmuo. Juridinio asmens nepripažinimas administracinės atsakomybės subjektu yra ryškus reguliavimo nenuoseklumo pavyzdys ir didelis trūkumas, kadangi didžiausių mastų aplinkos teršimo pažeidimai yra padaromi būtent dėl ūkinės ar kokios juridinių asmenų veiklos. Kadangi, šiuo metu galiojantis ATPK nenumato juridinio asmens atsakomybės, nustačius, kad tam tikras juridinis asmuo savo veikla teršia aplinką, administracinė nuobauda pagal konkretų ATPK straipsnį gali būti taikomi tik to juridinio asmens vadovui ar kitam atsakingam asmeniui, o pats juridinis asmuo administracinę atsakomybę negali būti traukiamas. Juridiniam asmeniui tokiu atveju gali būti taikoma kita atsakomybės rūšis – materialinė atsakomybė arba speciali (ekologinė) atsakomybė, pasireiškianti veiklos sustabdymu ar nutraukimu. Be to, reikia pabrėžti, kad nors ATPK numatyta tik fizinių asmenų administracinė atsakomybė, tačiau Lietuvos teisės sistemoje yra dar apie dvidešimt galiojančių įstatymų, kuriuose numatytos vienokios ar kitokios ekonominės sankcijos²⁶ verslo subjektams. Vienoje savo nutartyje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad tokios įstatymuose numatytos nuobaudos savo esme yra viešosios teisės nustatyta teisinė atsakomybė, t. y. administracinės nuobaudos²⁷, taigi akivaizdu, kad priešingai ATPK reguliavimui, juridiniams asmenims taip pat taikoma administracinė atsakomybė. Tiesa, ši problema neliko nepastebėta. ATPK projekte tokį reguliavimą numatoma keisti, įteisinant ir juridinio asmens administracinę atsakomybę, kuris atsakys už administracinius teisės pažeidimus, už kurių padarymą

²⁵ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso projektas Nr. IXP-3939, žiūrėti Lietuvos Respublikos seimo oficialiame tinklalapyje-www.lrs.lt [Žiūrėta 2006-10-15].

²⁶ ŠEDBARAS, S. *Administracinė atsakomybė*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 207.

²⁷ „Ibidem“, p. 211.

šio kodekso specialiojoje dalyje numatyta juridinio asmens atsakomybė. Taigi, pagal ATPK projektą, juridinis asmuo, išskyrus valstybę, savivaldybę, valstybės ir savivaldybės instituciją, įstaigą bei tarptautinę organizaciją, gali būti traukiamas administracinė atsakomybė už aplinkos teršimo nuotekomis, aplinkos teršimo pavojingomis medžiagomis, aplinkos oro apsaugos reikalavimų ir kitus aplinkos apsaugos srities administracinius teisės pažeidimus, už kurių padarymą šio kodekso specialiojoje dalyje numatyta juridinio asmens atsakomybė. Jeigu specialiosios dalies normoje nenumatyta, kad už šį pažeidimą atsako ir juridinis asmuo, tuomet administracinė atsakomybė galės būti taikoma tik fiziniam asmeniui, pavyzdžiui, pagal ATPK projekto 285 straipsnio 1 dalį už durpynų ir durpingų pievų deginimo pažeidimą administracinė nuobauda gali būti taikoma tik fiziniam asmeniui. Tačiau numatomo reguliavimo akivaizdus trūkumas, kelsiantis įtvirtintų teisės normų taikymo problemas yra tai, kad ATPK projekte nenurodyta kaip kaltė, vienas iš būtinų pažeidimo sudėties elementų, turi būti nustatyta juridiniams asmenims, taip pat nenustatyta ir juridinio asmens kaltės prezumpcija. Atsižvelgiant į tai, kad kaltė siejama tik su žmonėmis būdingomis savybėmis – mąstymu, psichine būkle, o juridinis asmuo, nors ir turintis savo teisinį identitetą bei pripažįstamas savarankišku teisinių santykių dalyviu, nėra žmogus, jis negali mąstyti, suvokti savo veiksmų esmės, negalima nustatyti jo psichinės būsenos ar protinės veiklos²⁸, juridinio asmens kaltės nustatymo klausimas, neabejotinai turėtų būti atskirai detalizuojamas. Palyginus ATPK projekto ir BK nuostatas, galima numanyti, jog BK įtvirtinant juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę nors ir remiamasi juridinio ir fizinio asmens tarpusavio priklausomybės principu, iš esmės juridinių asmenų atžvilgiu naudojama kaltės perkėlimo, kuomet fizinio asmens kaltė perkeliama juridiniam asmeniui²⁹, koncepcija, kuria vadovautasi reglamentuojant ir administracinę juridinio asmens atsakomybę. Bendrosios teisės šalyse žinoma “corporate culture” teorija, pagal kurią juridinio asmens kaltė nustatoma tiesiogiai, atsižvelgiant į jo sprendimų priėmimo struktūrą, tikslus, mentalitetą įstatymų laikymosi atžvilgiu³⁰. Be to, ATPK projekto nuostata dėl juridinio asmens atsakomybės, palyginus su BK norma, kurioje reglamentuojama, kokiais požymiais turi pasižymėti fizinis asmuo, kad jo nusikalstama veika galėtų būti perkelta juridinio asmens atsakomybei, aptartas paties fizinio asmens atsakomybės klausimas, yra labai lakoniška. Iš ties yra neaišku, ar pritaikyta administracinė atsakomybė juridiniam asmeniui pašalins fizinio asmens, dėl kurio veikos buvo užteršta aplinka, atsakomybę ar ne. Akivaizdu, jog šio aspekto reguliavimo

²⁸ MEŠKYS, L. Juridinių asmenų administracinė atsakomybė: kaltės nustatymo problemos ir sprendimo būdai. *Jurisprudencija*, Vilnius, 2006, nr.4 (82), p. 61.

²⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 str. 2 d. numatyta: “Juridinis asmuo atsako už fizinio asmens padarytas nusikalstamas veikas tuo atveju, jeigu nusikalstamą veiką juridinio asmens naudai ar interesais padarė fizinis asmuo...”

³⁰ MEŠKYS, L. Juridinių asmenų administracinė atsakomybė: kaltės nustatymo problemos ir sprendimo būdai. *Jurisprudencija*, Vilnius, 2006, nr. 4 (82), p. 64.

trūkumas gali lemti nuostatų taikymo, skirtingo aiškinimo problemas, užkirsti kelią atsakomybės neišvengiamumo principo įgyvendinimui.

Administracinių teisės pažeidimų aplinkos teršimo srityje rūšys ir jų ypatumai

Aplinkos apsaugos moksle dažniausiai išskiriama fizikinė, biologinė, cheminė aplinkos tarša, vienu žodžiu įvardijama kaip antropogeninė tarša, sąlygojama ūkinės veiklos bei viršijanti nustatytas kenksmingo poveikio normas. Žinoma, reglamentuojant atsakomybę už aplinkos teršimą, pažeidimų suskirstymas pagal minėtas sritis būtų pernelyg platus ir neapibrėžtas. Todėl aplinkos teršimo pažeidimus, už kuriuos taikoma administracinė atsakomybė, galima klasifikuoti labiau apibrėžtais pagrindais. Visų pirma, pažeidimus galima suskirstyti pagal tai, kokiomis medžiagomis užteršiama aplinka ar atskiri jos komponentai, pavyzdžiui, aplinkos teršimas nuodingomis medžiagomis, aplinkos teršimas radioaktyviomis medžiagomis ir pan. Kitas galimas ir, mano manymu, apibrėžčiausias, ir tinkamiausias pažeidimų klasifikavimas būtų administracinio teisės pažeidimo dalyko pagrindu, būtent, atmosferos oro teršimas, žemės arba žemės gelmių teršimas, vidaus arba jūros vandenų teršimas, arba, apskritai aplinkos, neišskiriant konkrečių komponentų, teršimas. Nors iš pirmo žvilgsnio atrodytų, jog įtvirtinant ekologinius teisės pažeidimus tarsi bandyta juos sugrupuoti pagal atskirus išteklius, apibendrinus ATPK normas, reglamentuojančias administracinę atsakomybę už aplinkos ir jos komponentų teršimą, reikia pasakyti, kad minėtas reguliavimas nėra paremtas kuriuo nors iš klasifikavimo kriterijų, vienos teisės normose numatyta atsakomybė už atmosferos oro teršimo pažeidimus, kitose už aplinkos teršimą įvairiomis medžiagomis, dar kitose – už teršimą nuotekomis ir atliekomis, kuriomis gali būti užteršti įvairūs aplinkos ištekliai. Aplinkos teršimo pažeidimai išmėtyti tarp kitų pažeidimų, neišskiriant jų į atskirą kategoriją: vieni (teršimo pažeidimai nuodingomis arba kenksmingomis medžiagomis, radioaktyvioms medžiagomis, nuotekomis) įtvirtinti skyriaus pradžioje, kiti (pavyzdžiui, atmosferos oro teršimo pažeidimai) numatyti antroje skyriaus pusėje. Tai, kad pažeidimai šioje srityje nėra aiškiai suklasifikuoti, laikytina šios srities teisinio reguliavimo trūkumu, parodančiu aiškos įtvirtintų pažeidimų sistemos nebuvimą, sąlygotu nepakankamu aplinkos teršimo problematikos gvildenimu ir įstatymų leidėjo dėmesio atsakomybės už šios srities pažeidimus stoka. Be to, aplinkos teršimo ir kiti aplinkos apsaugos ir gamtos išteklių pažeidimai viename tapačiame ATPK skyriuje reglamentuojami kartu su istorijos ir kultūros paminklų apsaugos pažeidimais, kurie iš esmės priskirtini visai atkirai su ekologiniais santykiais nesusijusiai administracinių teisės pažeidimų grupei. Tiesa, pažvelgus į ATPK projekto nuostatas, pasakytina, kad administracinės atsakomybės už aplinkos teršimo ir kitus ekologinius pažeidimus reguliavimas yra tobulesnis. Visų pirma, ekologiniams administraciniams pažeidimams yra skirtas atskiras skyrius. Antra, skyriaus pradžioje įtvirtinti bendro pobūdžio administraciniai pažeidimai, po to nuosekliai nurodyti skirtingų

aplinkos komponentų (vandens, žemės gelmių ir kt.) apsaugą užtikrinančių reikalavimų pažeidimai. Paminėtina ir tai, kad kai kurių teisės normų, reglamentuojančių administracinę atsakomybę, už pažeidimus, susijusius su aplinkos teršimu, projekte apskritai nenumatyta, o kitos normos pakoreguotos, sujungtos ir praplėstos. Pavyzdžiui, dabartiniame ATPK numatyti elektros ir elektroninės įrangos atliekų tvarkymo reikalavimų nevykdymo ir alyvų atliekų tvarkymo reikalavimų nevykdymo pažeidimai ATPK apskritai nenumatyti. Manau, kad toks pakeitimas paaiškinamas ta aplinkybe, kad alyvų ir elektros, elektroninės įrangos atliekos yra kelios iš daugybės kitų atliekų rūšių, kurioms visoms taikytinas vienas bendras projekto 289 straipsnis, numatantis administracinę atsakomybę už atliekų tvarkymo taisyklių reikalavimų nevykdymo pažeidimą. Taigi, matyti, kad nauju reguliavimu ieškoma aiškesnės administracinių aplinkos teršimo ir kitų ekologinių pažeidimų sistemos.

Dauguma šiuo metu galiojančio ATPK atsakomybę įtvirtinančių teisės normų yra nukreipiamosios, nes pažeidimų sudėtyse aprašyti tik bendriausi požymiai, kurie detalizuojami kituose teisės aktuose. Todėl norint geriau suvokti galimus aplinkos teršimo, keliančius administracinę atsakomybę, atvejus, sugrupavus į kelias grupes svarbu juos detaliai aptarti, ne tik ATPK, bet ir kitų teisės normų kontekste.

Aplinkos teršimo skirtingomis medžiagomis administraciniai pažeidimai

Teisinėje literatūroje išskiriamas aplinkai pavojingų medžiagų terminas, kuris apima nuodingąsias, kenksmingąsias, degias, sprogstamąsias, koroziją sukeliančias ir kitas medžiagas, galinčias pakenkti aplinkoje vykstantiems natūraliems procesams.³¹ ATPK 51⁴, 51⁵, 84¹ straipsniuose būtent ir numatyta administracinė atsakomybė už aplinkos teršimą konkrečiomis pavojingomis medžiagomis. Kaip jau minėjau, aplinkos teršimo, taip pat ir šių, pažeidimų objektas yra ekologinės teisės normų reguliuojamų visuomeninių santykių, užtikrinančių aplinkos apsaugą ir racionalų gamtos išteklių naudojimą, visuma, kurioje realizuojami aplinkos apsaugos interesai. Visų minėtuose straipsniuose nurodytų pažeidimų dalykas yra aplinka, neišskiriant atskirų jos komponentų. Svarbus šių administracinių pažeidimų skirtumas yra skirtingos medžiagos, t.y. skirtingos nusižengimo padarymo priemonės, kuriomis, tam tikrų veiksmų ar neveikimo pasėkoje užteršiama arba sukeliamas užteršimo grėsmė. Nusižengimo padarymo priemonės šiuo atveju yra būtinas visų trijų pažeidimų sudėčių požymis ir taikant administracinę atsakomybę pagal vieną iš šių straipsnių, būtina konstatuoti, kad aplinka buvo užteršta tam tikromis konkrečiomis medžiagomis, arba kilo tokio užteršimo grėsmė. ATPK 51⁴ straipsnyje numatyta administracinė atsakomybė už aplinkos teršimo nuodingomis arba kenksmingomis medžiagomis pažeidimą. Kad asmeniui kiltų administracinė atsakomybė pagal pirmą dalį, būtina, kad jis savo veika terštų aplinką

³¹ MARCIJONAS, A., SUDAVIČIUS, B. *Ekologinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 1996, p. 235.

nuodingomis arba kenksmingomis medžiagomis. Nuodingųjų medžiagų kontrolės įstatyme³² nuodingosios medžiagos apibrėžtos kaip Cheminių medžiagų ir preparatų įstatyme apibrėžtos labai toksiškos, toksiškos, kancerogeninės, mutageninės, toksiškos reprodukcijai cheminės medžiagos ir (ar) preparatai. Paprastai tariant, nuodingos medžiagos yra tam tikromis savybėmis pasižyminčios cheminės medžiagos ir (ar) preparatai. Pagal Cheminių medžiagų ir preparatų įstatymą³³, cheminė medžiaga – natūralus ar dirbtinis cheminis elementas arba cheminių elementų junginys, įskaitant priedus, reikalingus gaminio stabilumui išlaikyti, ir priemaišas, atsirandančias gaminant, išskyrus tirpiklius, kurie gali būti atskirti nedarant poveikio medžiagos stabilumui bei nepakeičiant jos sudėties, o cheminis preparatas – tai dviejų ar daugiau cheminių medžiagų mišinys ar tirpalas. Minėto įstatymo 3 straipsnio 19 punkte yra įtvirtintas pavojingų cheminių medžiagų ir preparatų terminas, apimantis daugybę išvardintų skirtingų cheminių medžiagų ir preparatų kategorijų, kurių tarpe minimos nuodingų medžiagų grupę sudarančios medžiagos, taip pat ir kenksmingosios medžiagos ir preparatai, kurie įkvėpti, praryti arba patekę per odą gali sukelti mirtį arba ūmų ar lėtinį sveikatos sutrikdymą. Nuodingų medžiagų sąrašą pagal jų toksiškumą tvirtina Sveikatos apsaugos ministerija. Toksiškumas yra medžiagos galimybė sukelti gyvo organizmo (žmogaus gyvulio ar augalo) pažeidimą. Didelio toksiškumo medžiagos gali pažeisti organizmą esant netgi labai mažoms jų koncentracijoms, o medžiagos pasižyminčios mažu toksiškumu nesukelia kenksmingo poveikio, netgi kai jų koncentracija yra pakankamai didelė.³⁴ Pagal įstatymą, labai toksiškos yra tokios medžiagos ir preparatai, kurie labai mažu kiekiu įkvėpti, praryti arba patekę per odą sukelia mirtį arba ūmų ar lėtinį sveikatos sutrikdymą. Kancerogeninės medžiagos ir preparatai – medžiagos ir preparatai, kurie įkvėpti, praryti arba patekę per odą gali sukelti vėžį arba padidinti sergamumą vėžiu, o mutageninės yra medžiagos ir preparatai, kurie gali sukelti paveldimus neigiamus genetinius pokyčius arba padidinti jų dažnumą. Dar viena rūšis, tai toksiškos reprodukcijai medžiagos ir preparatai, kurie įkvėpti, praryti arba patekę per odą gali sukelti nepaveldimą neigiamą poveikį palikuonims arba padidinti jų dažnumą ir (arba) susilpninti vyrų arba moterų reprodukcines funkcijas arba pajėgumą. Ne visos cheminės medžiagos yra nuodingos ar kenksmingos, o kitos net tiesiogiai yra naudojamos žmogaus veikloje (pvz., pesticidai, trąšos), todėl šis straipsnis reglamentuoja administracinę atsakomybę būtent už aplinkos teršimą labai toksiškom, toksiškom, kancerogeninėm, mutageninėm, toksiškom reprodukcijai cheminėm medžiagom ir (ar) preparatais, taip pat kenksmingomis medžiagomis, o pažeidimas liečiantis kitus cheminių medžiagų panaudojimo aspektus ir atsakomybė už jį įtvirtinta ATPK 84¹ straipsnyje. Antroje ATPK 51⁴ straipsnio dalyje įtvirtinta atsakomybė už nuodingų ir kenksmingų medžiagų tvarkymo, gabenimo, naudojimo ar laikymo taisyklių pažeidimą, o trečioje dalyje už minėtų medžiagų įvežimą į Lietuvos

³² Valstybės žinios, 2001, Nr. 64-2330 (su vėlesniais pakeitimais).

³³ Valstybės žinios, 2000, Nr. 36-987 (su vėlesniais pakeitimais).

³⁴ GRAŽULIAVIČIENĖ, R. *Žmogaus ekologija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2002, p. 79.

Respublikos teritoriją, pervežimą ar išvežimą be nustatyta tvarka išduoto leidimo. Minėtus aspektus, susijusius su šių medžiagų tvarkymu, gabenimu, naudojimu ir laikymu reglamentuoja Nuodingųjų medžiagų kontrolės įstatymas, kiti įstatymai, taip pat didelė gausa Vyriausybės, Sveikatos apsaugos ministerijos, Aplinkos ministerijos ir kitų institucijų poįstatyminiai aktai, netgi cheminių medžiagų valdymo klausimams spręsti yra išleistas LR Aplinkos ministerijos ir LR Sveikatos apsaugos ministerijos 1998 m. vasario 3 d. įsakymas Nr. 23/66, kuriuo patvirtintas darbų, atliekamų sprendžiant cheminių medžiagų valdymo klausimus, paskirstymas tarp LR Sveikatos apsaugos ir LR Aplinkos ministerijų. Taigi, jeigu asmuo užsiima veikla, susijusia su nuodingomis medžiagomis, pavyzdžiui, ne specialiai tam skirtoje vietoje, o mokyklos, ar gyvenamojo namo patalpose, kur tokia veikla draudžiama, vadinasi jis savo veiksmais pažeidžia nuodingų medžiagų naudojimo taisyklės, o toks pažeidimas pagal ATPK 51⁴ straipsnio 2 dalį užtraukia asmeniui administracinę atsakomybę. Ketvirtoje šio straipsnio dalyje reglamentuojama atsakomybė už veiksmus, padarytus asmens jau bausto administracine nuobauda už šio straipsnio numatytus pažeidimus.

ATPK 84¹ straipsnyje įtvirtinta administracinė atsakomybė už cheminių medžiagų ir preparatų tvarkymo reikalavimų pažeidimą. Skirtingai nei aptartas 51⁴ straipsnis, apėmęs tik dalį pavojingų cheminių medžiagų, šiame straipsnyje numatyta atsakomybė už reikalavimų, susijusių su pavojingų cheminių medžiagų ir preparatų, tame tarpe ir sprogstamųjų, išsivysčiusių, oksiduojančiųjų, ypač degių, labai degių ir kitų sandėliavimo, tiekimo į rinką nesilaikant klasifikavimo, pakavimo, ženklinimo, saugos duomenų lapo sudarymo ir pateikimo, bei jų gamybos ir naudojimo vidaus audito ir apskaitos tvarkos pažeidimais. Visi šie reikalavimai, už kurių pažeidimą taikoma atsakomybė, numatyti ne tik Cheminių medžiagų ir preparatų įstatyme, bet ir įvairiuose poįstatyminiuose teisės aktuose: Pavojingų cheminių medžiagų klasifikavimo tvarkoje, Pavojingų cheminių medžiagų pakavimo ir ženklinimo tvarkoje, Saugaus duomenų lapo reikalavimų ir įdiegimo tvarkoje, Pavojingų cheminių medžiagų sandėliavimo taisyklėse. Šis straipsnis nėra tiesiogiai susijęs su aplinkos teršimu, tačiau aptariamas dėl to, kad tam tikrais atvejais gali sąlygoti taršos atsiradimo grėsmę, kuri pastaruoju metu taip pat labai akcentuojama. Minėto straipsnio 2, 8, bei 10 dalyse numatyta atsakomybė už visų cheminių medžiagų ir preparatų importo bei eksporto, informacijos apie medžiagas teisės aktų nustatyta tvarka pateikimo, bei reklamos dėl cheminių medžiagų naudojimo reikalavimų pažeidimus. Pavyzdžiui, Cheminių medžiagų ir preparatų įstatymo 12 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad cheminių preparatų reklamoje draudžiama detaliai nurodyti tokias preparato naudojimo galimybes, kurios gali paskatinti tyčinį jų naudojimą, siekiant pakenkti žmonių sveikatai ar aplinkai. ATPK 84¹ straipsnyje be cheminių medžiagų ir preparatų, bei pavojingų cheminių medžiagų ir preparatų terminų, naudojamos naujų cheminių medžiagų, uždraustų naudoti cheminių medžiagų ir preparatų, bei griežtai ribojamų

naudoti cheminių medžiagų ir preparatų sąvokos. Šio straipsnio 4 dalyje numatyta atsakomybė už naujų cheminių medžiagų tiekimo į rinką apie tai nustatyta tvarka nepateikus pranešimo kompetentingai institucijai reikalavimo pažeidimą. Cheminių medžiagų ir preparatų įstatymo 6 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad gamintojai ir importuotojai, prieš teikdami rinkai naują cheminę medžiagą privalo apie ją pranešti raštu Aplinkos ministerijos įgaliotai institucijai, kuri, pagal Pranešimų apie teikiamas rinkai naujas chemines medžiagas tvarkos aprašą, yra Aplinkos apsaugos agentūra.³⁵ ATPK 84¹ straipsnio 5 dalyje nurodytas uždraustų naudoti cheminių medžiagų ir preparatų tiekimo į rinką ir naudojimo pažeidimas, o 6 dalyje - griežtai ribojamų naudoti cheminių medžiagų ir preparatų tiekimo į rinką ir naudojimo pažeidimas. Cheminių medžiagų ir preparatų įstatymo 20 straipsnyje nurodyta, kad cheminės medžiagos ir preparatai, kurių pavojus žmonių sveikatai ar aplinkai įrodytas moksliniais tyrimais ir patvirtintas tarptautine praktika, gali būti uždraustas arba ribojami naudoti ir tiekti rinkai. Sveikatos apsaugos ministerija, suderinusi su Aplinkos ministerija, Žemės ūkio ministeriją, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija ir Muitinės departamentu prie Finansų ministerijos, patvirtina cheminių medžiagų ir preparatų, kurių naudojimas draudžiamas ar ribojamas, sąrašus. Apibendrinant, reikia pasakyti, kad cheminių medžiagų ir preparatų tvarkymo reikalavimų pažeidimo sudėtis yra formali, taikant administracinę atsakomybę pagal šį straipsnį, būtina nustatyti, kad tam tikrais veiksmais buvo pažeisti įtvirtinti reikalavimai, bet ar jie sukėlė aplinkos teršimo pasekmes, pavyzdžiui, ar pavojingos medžiagos pakavimui keliamų reikalavimų pažeidimas užteršė aplinką pavojinga medžiaga, pažeidimo kvalifikavimui reikšmės neturi.

Dar vienas svarbus pažeidimas – aplinkos teršimas radioaktyviomis medžiagomis (51⁵ straipsnis). Pagal Lietuvos Respublikos radiacinės saugos įstatymą radioaktyvi medžiaga – tai kiekviena medžiaga, kurioje yra vienas arba daugiau radionuklidų ir kurių savitasis aktyvumas viršija nustatytą dydį.³⁶ Pirmoje 51⁵ straipsnio dalyje nurodyta, kad asmeniui taikoma numatyta administracine nuobauda, jeigu: savo veiksmais užteršia aplinką radioaktyviomis medžiagomis, arba jas gabena, naudoja, laiko ar laidoja pažeisdamas aplinkos apsaugos reikalavimus, kurie numatyti įvairiuose aplinkos ministro įsakymais patvirtintuose aktuose, pavyzdžiui, Radionuklidų išmetimo į aplinką iš medicinos, pramonės, žemės ūkio objektų bei atliekant mokslinius tyrimus normos ir radioaktyvių teršalų išmetimo leidimų išdavimo tvarkoje LAND 41 – 2001, Radionuklidų išmetimo į aplinką iš branduolinės energetikos objektų ribojimo ir radionuklidų išmetimo leidimų išdavimo bei radiologinio monitoringo tvarkoje LAND 42 – 2001 ir kituose teisės aktuose. Antroje šio straipsnio dalyje numatyta, kad administracinė atsakomybė taip pat kyla ir tuo atveju, kai

³⁵ LR Aplinkos ministro, LR Sveikatos apsaugos ministro ir LR ūkio ministro gruodžio 12 d. įsakymu Nr. D1-598/V-966 patvirtintas Pranešimų apie teikiamas rinkai naujas chemines medžiagas tvarkos aprašas. Valstybės žinios, 2005, Nr. 149-5452.

³⁶ Valstybės Žinios, 1999, Nr. 11-239 (su vėlesniais pakeitimais).

radioaktyviosios medžiagos įvežamos į Lietuvos Respublikos teritoriją, pervežamos, ar išvežamos be nustatyta tvarka išduoto leidimo, kuri, remiantis Radioaktyviųjų medžiagų ir radioaktyviųjų atliekų įvežimo, išvežimo, vežimo tranzitu ir vežimo šalies viduje taisyklėmis išduoda Radiacinės saugos centras³⁷.

Minėtos taisyklės reglamentuoja pavojingų septintosios klasės medžiagų – radioaktyviųjų medžiagų, įskaitant radioaktyvias atliekas, įvežimo, išvežimo, vežimo tranzitu bei šalies viduje vykdymą ir kontrolę. Trečioje dalyje pasakyta, kad administracinė nuobauda nuo penkių iki dešimt tūkstančių skiriama asmeniui pakartotinai padariusiam vieną iš šiame straipsnyje nurodytų reikalavimų, kurie detalizuojami kituose teisės aktuose, pažeidimą. Administracinės nuobaudos, skiriamos pakartotinai padarius pažeidimą, dydis rodo, kad radioaktyvių medžiagų paskleidimas gali sukelti didelį pavojų tiek žmonių sveikatai, tiek ir aplinkos kokybei, todėl administracinė atsakomybė numatyta ne tik už aplinkos šiomis medžiagomis teršimą, bet ir už veiką, keliančią užteršimo grėsmę, kuri gali atsirasti pažeidus radioaktyvių medžiagų naudojimo, gabenimo, laikymo, laidojimo ar vežimo tvarką.

Galutinis veiklos su radioaktyviosiomis medžiagomis produktas yra radioaktyviosios atliekos. Eksploatuojant ir nutraukiant branduolinės energetikos objektų eksploatavimą susidaro nemaži kiekiai radioaktyviųjų atliekų. Didžiausi radioaktyviųjų atliekų kiekiai Lietuvoje susidaro eksploatuojant Ignalinos atominę elektrinę. Radioaktyviosios atliekos taip pat susidaro ir pas smulkiuosius atliekų gamintojus – visus atliekų gamintojus, išskyrus branduolinės energetikos objektus (atominę elektrinę, branduolinių medžiagų ir radioaktyviųjų atliekų saugyklas, jų perdirbimo objektus ir radioaktyviųjų atliekų galutinio laidojimo įrenginius – kapinynus)³⁸. Todėl su radioaktyvių atliekų tvarkymu susiję visuomeniniai santykiai reglamentuojami atskiru Lietuvos Respublikos Radioaktyvių atliekų tvarkymo įstatymu³⁹. Pagal šį įstatymą, radioaktyvios atliekos – tai nenumatomi tolesniam naudojimui panaudotas branduolinis kuras ir kitos medžiagos, užterštos radionuklidais arba turinčios jų savo sudėtyje, kai radionuklidų koncentracijos arba jų aktyvumas viršija švarumo lygius. Radioaktyvių atliekų tvarkymo veikla yra licencijuojama, todėl asmenys, kurių veikloje susidaro arba jau susidarė radioaktyviosios atliekos, joms transportuoti, rinkti, rūšiuoti, saugoti, perdirbti, deaktyvuoti ir kitaip tvarkyti privalo gauti Vyriausybės nustatyta tvarka išduotą leidimą. Taip pat įstatyme numatyta, kad atliekų gamintojai, laikydamiesi normų ir taisyklių privalo saugiai tvarkyti radioaktyvias atliekas, kol jos neperduotos Radioaktyviųjų atliekų tvarkymo agentūrai. Atliekų gamintojas apmoka visas išlaidas, susijusias su radioaktyviųjų atliekų tvarkymu nuo jų atsiradimo iki palaidojimo, įskaitant mokslinius tyrimus tobulinant

³⁷ LR Sveikatos apsaugos ministro 2004 m. lapkričio 26 d. įsakymu Nr. V-834 patvirtintos Radioaktyviųjų medžiagų ir radioaktyviųjų atliekų įvežimo, išvežimo, vežimo tranzitu ir vežimo šalies viduje taisyklės. Valstybės žinios, 2004, Nr. 176-6527, 12 punktas.

³⁸ Oficialus Radiacinės saugos centro tinklalapis - www.rsc.lt [Žiūrėta 2006-10-23].

³⁹ Valstybės žinios, 1999, Nr. 50-1600 (su vėlesniais pakeitimais).

radioaktyviųjų atliekų tvarkymo įrenginį, bei uždarytų kapinynų priežiūros išlaidas. Be šio įstatymo, radioaktyviųjų atliekų tvarkymą reglamentuoja ir kiti teisės aktai, pavyzdžiui, Sveikatos apsaugos ministro 2001 m. vasario 19 d. įsakymu nr. 121 patvirtinta Lietuvos Higienos norma HN 89:2001 „Radioaktyviųjų atliekų tvarkymas“, kuri nustato pas smulkiuosius atliekų gamintojus susidariusių radioaktyviųjų atliekų tvarkymo reikalavimus.

Palyginus šias nuostatas (ypač 51⁴ ir 84¹ straipsnius) matyti, koks komplikotas, gilesnės analizės reikalaujantis reguliavimas įtvirtintas keliomis iš pirmo žvilgsnio paprastomis sudėtimis. Atrodytų, jog nuodingų medžiagų sąvokos reikšmę rasime atsivertę Nuodingųjų medžiagų kontrolės įstatymą, deja pastarojo įstatymo norma apibrėžianti nuodingų medžiagų sąvoką savo ruožtu vėl nukreipia į kitą - Cheminių medžiagų ir preparatų įstatymą. Toks reguliavimas tikrai sukelia nemažai painiavos, o kadangi ATPK cheminių medžiagų pažeidimui įtvirtinti skirta atskira nuostata, neaišku koks apskritai šių normų santykis. Atsižvelgiant į tai, siekiant racialesnio reguliavimo, užtektų apskritai ATPK įtvirtinti vieną bendrą aplinkos teršimo pavojingomis medžiagomis pažeidimo sudėtį, kadangi pavojingų medžiagų terminas apimtų tiek kenksmingų, nuodingų, tiek ir kitokių cheminių medžiagų bei radioaktyvių medžiagų terminus, bei įstatymais ir poįstatyminiais teisės aktais įtvirtintus jų tarpusavio atskyrimo niuansus.

Aplinkos teršimo atliekomis ir nuotekomis administraciniai pažeidimai

Sparti pramonės plėtra, naujos technologijos ne tik palengvino žmonijos gyvenimą, bet ir paskatino daugelio problemų atsiradimą. Viena iš jų – atliekos. Valstybinės atliekų apskaitos duomenimis ir ekspertų vertinimais, 2000 metais Lietuvoje susidarė apie 2,4–2,6 mln. tonų nepavojingų ir apie 165 tūkst. tonų pavojingų atliekų.⁴⁰ Todėl, Lietuvoje, kaip ir visame pasaulyje, skiriamas nemažas dėmesys atliekų tvarkymo teisiniam reguliavimui. ATPK net keliuose straipsniuose numatyta administracinė atsakomybė už įvairius skirtingų atliekų tvarkymo tvarkos pažeidimus. ATPK 51³ straipsnyje įtvirtintas atliekų tvarkymo taisyklių reikalavimų nevykdymo pažeidimas. Pagrindinės, su atliekų tvarkymu susijusios teisės normos įtvirtintos Atlieku tvarkymo įstatyme⁴¹, kurios detalizuojamos LR aplinkos ministro 2003 m. gruodžio 30 d. įsakymu Nr. 722 patvirtintomis Atlieku tvarkymo taisyklėmis⁴². ATPK 51³ straipsnio 1-13 dalyse įtvirtinta administracinė atsakomybė už tam tikro atliekų kiekio pašalinimą ir naudojimą, pažeidžiant Atlieku tvarkymo taisyklių reikalavimus, jeigu dėl to buvo užteršta aplinka pavojingomis arba nepavojingomis atliekomis. Atlieku tvarkymo įstatyme nurodyta, kad pavojingos atliekos – tai atliekos, atliekų sąraše pažymėtos kaip pavojingos, pasižyminčios viena ar keliomis pavojingumą

⁴⁰ LR Vyriausybės 2002 m. balandžio 12 d. nutarimu Nr 519 patvirtintas Valstybinio strateginio atliekų tvarkymo planas. Valstybės Žinios, 2002, Nr. 40-1499, 1 punktas.

⁴¹ Valstybės žinios, 1998, Nr. 61-1726 (su vėlesniais pakeitimais).

⁴² Valstybės žinios, 1999, Nr. 63-2065.

lemiančiomis savybėmis, nurodytomis įstatyme (sprogstamosios, oksiduojamosios, labai degios, degios, dirginančios, kenksmingos, toksiškos, kancerogeninės ir kt.) ir atitinkančios Aplinkos ministerijos nustatytus atliekų pavojingumo kriterijus, bei kitos atliekos, atliekų sąrašė nepažymėtos kaip pavojingos, tačiau pasižyminčios viena ar keliomis pavojingumą lemiančiomis savybėmis ir atitinkančios atliekų pavojingumo kriterijus. Taigi, pavojingos atliekos sudaro atskirą atliekų grupę. Absoliuti dauguma šių atliekų susidaro gamybos ir verslo įmonėse ir tik nežymi dalis – buityje. Atsižvelgiant į tvarkymo specifiką, išskiriami šie pagrindiniai pavojingų atliekų srautai: 1. naftos produktų atliekos; 2. naftos produktais užterštos atliekos; 3. pavojingos transporto priemonių atliekos; 4. sunkiaisiais metalais užterštos atliekos; 5. cheminių medžiagų atliekos; 6. medicininės atliekos.⁴³ Tuo tarpu nepavojingos atliekos – tai yra visos atliekos, nepriskiriamos pavojingoms atliekoms. Taigi ATPK 51³ straipsnio 1 dalyje numatyta, kad administracinė nuobauda skiriama tada, kai vieno kubinio metro ar mažesnio negu vienas kubinis metras atliekų kiekio šalinimas ir (ar) naudojimas pažeidžiant Atliekų tvarkymo taisyklių reikalavimus, jeigu dėl to nepavojingomis atliekomis buvo užteršta aplinka. Taigi, taikant administracinę atsakomybę pagal šią dalį, būtina nustatyti, kad dėl atliktos veikos, t. y. atliekų šalinimo ir (ar) naudojimo pažeidžiant Atliekų tvarkymo taisyklių reikalavimus, atsirado pasekmės – buvo užteršta aplinka nepavojingomis atliekomis (materiali administracinio pažeidimo sudėtis), taip pat ir tai, kad pažeidus nustatytus reikalavimus pašalinta ar naudota ne daugiau, kaip vienas m³ ar mažesnis nei vienas m³ atliekų kiekis, nes šiuo atveju atliekų kiekis yra būtinas pažeidimo objektyviąją pusę apibūdinantis požymis. Kvalifikuojant veiką pagal antrąją šio straipsnio dalį, be minėtų aspektų papildomai būtina nustatyti, kad nusizengimo subjekto veiksmų pasekoje aplinka buvo užteršta nepavojingomis atliekomis konkrečiose vietovėse – vandenviečių ir mineralinių šaltinių sanitarinėse apsaugos zonose, rezervatuose, draustiniuose, kurortų apsaugos zonose ir kitose nurodytose vietose. Jeigu aplinka buvo užteršta nepavojingomis atliekomis ne vienoje iš šių teritorijų, tokiu atveju administracinė nuobauda asmeniui bus pritaikyta pagal 1 šio straipsnio dalį. Trečioje straipsnio dalyje numatyta atsakomybė už pažeidimą, kai tokiais pat veiksmais ir tokiu pačiu kiekiu atliekų buvo užteršta aplinka, tačiau, būtent pavojingomis atliekomis, o ketvirtoje dalyje – kai aplinka pavojingomis atliekomis buvo užteršta konkrečiose nurodytose vietovėse. 5-14 šio straipsnio dalyse numatyta diferencijuota atsakomybė už didesnių atliekų kiekių (didesnio nei vienas m³, didesnio nei penki m³) šalinimo ir (ar) naudojimo pažeidžiant Atliekų tvarkymo taisyklių reikalavimus, kai tai sukėlė aplinkos, arba konkrečių jos vietovių užteršimą pažeidimus. Kitose šio straipsnio dalyse numatyta administracinė atsakomybė už atliekų tvarkymo, neturint leidimo šiai veiklai, pirminės atliekų apskaitos tvarkymo, ataskaitų pateikimo tvarkos, kuri nurodyta Atliekų tvarkymo taisyklėse,

⁴³ LR Vyriausybės 2002 m. balandžio 12d. nutarimu Nr 519 patvirtintas Valstybinio strateginio atliekų tvarkymo planas. Valstybės Žinios, 2002, Nr. 40-1499, 78, 79 punktai.

pažeidimai. Likusiose ATPK 51³ 16 – 19 dalyse įtvirtinti administraciniai pažeidimai, būtent susiję su pavojingų atliekų teisiniu reguliavimu, įtvirtintu Pavojingų atliekų tvarkymo licencijavimo taisyklėse ir kituose teisės aktuose. ATPK 51³ straipsnio 13 – 19 dalyse įtvirtintų pažeidimų sudėtys yra formalios, norint konstatuoti administracinį pažeidimą pagal vieną iš minėtų dalių, užtenka nustatyti, kad tam tikra veika buvo pažeisti atliekų surinkimo, pervežimo ar kiti nurodyti reikalavimai. Aplinkos užteršimo pasekmės, kurios šiuo atveju gali ir nekilti, yra už pažeidimų sudėties ribų.

Pažymėtina, kad diferencijuota atsakomybė priklausomai nuo atliekų šalinimų pažeidžiant Atliekų tvarkymo taisyklių reikalavimus kiekio buvo įtvirtinta 2006-06-15 ATPK 51³ straipsnio pakeitimu⁴⁴, tačiau ATPK projekte tokio diferencijavimo vėlgi atsisakoma. Toks dažnas nuostatų keitimas tik parodo nuoseklios įstatymo leidėjo pozicijos atsakomybės už aplinkos teršimą atžvilgiu nebuvimą.

Be ATPK 51³ straipsnio, numatančio administracinę atsakomybę už bendrų atliekų tvarkymo taisyklių pažeidimus, dar yra įtvirtinti keli straipsniai, skirti atskirų rūšių atliekų tvarkymo reikalavimams užtikrinti. ATPK 51¹² straipsnis reglamentuoja administracinę atsakomybę už pakuočių ir apmokestinamųjų gaminių bei jų atliekų tvarkymo reikalavimų nevykdymą, kurie numatyti Pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo įstatyme⁴⁵, bei Pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo taisyklėse⁴⁶. Pagal įstatymą, pakuotė – gaminys, pagaminamas iš bet kokių medžiagų ir skirtas gaminiams pakuoti, apsaugoti, tvarkyti, gabenti ir pateikti vartotojams ar gaminių naudotojams. Pakuočių atliekos- tai pakuotės ir pakuočių medžiagos, kurios pagal Atliekų tvarkymo įstatyme pateiktą atliekų apibrėžimą priskiriamos atliekoms, išskyrus pakuočių gamybos atliekas. Aplinkos teršimo aspektu svarbu tai, kad gamintojai ir importuotojai privalo organizuoti savo produkcijos pakuočių atliekų surinkimą, perdirbimą ar kitokį naudojimą taip, kad būtų įvykdytos Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos pakuočių atliekų tvarkymo užduotys arba mokėti valstybei nustatytą mokestį už aplinkos teršimą pakuočių atliekomis, kuris skiriamas pakuočių atliekoms tvarkyti. Aplinkos teršimo aspektu svarbiausios yra pirmos dvi ATPK 51¹² straipsnio dalys. Pirmoje dalyje nurodyta atsakomybė už pakuočių, kuriose viršijamas ribinis leistinas kenksmingų medžiagų kiekis pagaminimą arba importą į Lietuvos Respubliką. Pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo taisyklių 7 punkte numatyta, kad pakuočių gamintojai, gamintojai ir importuotojai turi užtikrinti, kad švino (Pb), kadmio (Cd), gyvsidabrio (Hg) ir šešiavalenčio chromo (Cr) bendra koncentracija pakuotėje ar jos komponentuose neviršytų 100 ppm pakuotės svorio. Taigi, nustačius, kad buvo atliktas vienas iš pažeidimo sudėtyje numatytų alternatyvių veiksmų, t. y. pagaminta ar importuota pakuotė, kurioje viršijamas numatytas kenksmingas medžiagų kiekis, turi būti konstatuota, kad

⁴⁴ Valstybės žinios, 2006, Nr. 73-2759.

⁴⁵ Valstybės žinios, 2001, Nr. 85-2968 (su vėlesniais pakeitimais).

⁴⁶ Valstybės žinios, 2002 08 22, Nr. 81-3503 (su vėlesniais pakeitimais).

buvo atliktas ATPK 51¹² straipsnio 1 dalies pažeidimas. Antroje dalyje įtvirtintas sunkesnis už pirmąjį pažeidimas, kai tokia pagaminta ar importuota pakuotė dar yra kažkam atlygintinai ar neatlygintinai perleidžiama. Pabrėžtina, kad abiejų pažeidimų subjektu gali būti ne bet kuris asmuo, o tik pareigūnas. Likusiose straipsnio dalyse reglamentuojami pakuočių arba apmokestinamųjų gaminių ir jų atliekų apskaitos bei jų grąžinimo tvarkos administraciniai pažeidimai.

Su aplinkos teršimu susiję ir dar keli ATPK įtvirtinti straipsniai, t. y. 51¹⁸ ir 51¹⁹ straipsniai, numatantys administracinę atsakomybę už elektros ir elektroninės įrangos atliekų tvarkymo reikalavimo nevykdymo ir alyvų atliekų tvarkymo reikalavimų nevykdymo pažeidimus. Pažeidus bent vieną iš ATPK nurodytų ir Elektros ir elektroninės įrangos bei jos atliekų tvarkymo taisyklėse arba Alyvų atliekų tvarkymo taisyklėse detalizuojamų reikalavimų, gali kilti reali aplinkos ar atskiros jos komponento užteršimo grėsmė, todėl už šiuos pažeidimus, asmenims pažeidusiems įtvirtintas taisyklės, yra taikomos sankcijose numatytos administracinės nuobaudos.

ATPK 51⁶ straipsnis reglamentuoja administracinę atsakomybę už aplinkos teršimą nuotekomis, kuri pagal pirmą straipsnio dalį gali kilti atlikus vieną iš trijų alternatyvių veiksmų: arba išleidus nuotekas į aplinką be leidimo, kai jis reikalingas, arba viršijant leidime nustatytus teršiančių medžiagų normatyvus, arba išleidus nuotekas į aplinką, pažeidžiant nustatytus teršiančių medžiagų normatyvus, kai leidimas nereikalingas. Remiantis Geriamo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo įstatymu⁴⁷, nuotekos – buityje, ūkio ar gamybinėje veikloje naudotas arba perteklinis (kritulių, paviršinis, drenažinis ar pan.) vanduo, kurį jo turėtojas, naudodamasis nuotekų tvarkymo infrastruktūra, išleidžia į gamtinę aplinką arba į kitiems asmenims priklausančią nuotekų tvarkymo infrastruktūrą. Nuotekos arba nutekamieji vandenys pagal kilmę gali būti: buitiniai – iš gyvenamųjų namų, sanitarinių mazgų, ligoninių; pramoniniai – gamyboje, technologiniams procesams vartoti vandenys; žemės ūkio – gyvulininkystės fermose ir kompleksuose naudoti vandenys, kurie būna užteršti fekalijomis, pašarų atliekomis ir kt.; atmosferiniai – tai lietaus, ištirpusio sniego ir ledo vandenys, kuriuose gali būti ir nuodingų cheminių medžiagų.⁴⁸ Taigi, nuotekų vandenyse aptinkamos įvairios mineralinės ir organinės, neorganinės, radioaktyvios medžiagos, mikroorganizmai. Užteršti nutekamieji vandenys yra žalingi aplinkai, naikina florą ir fauną, sukelia infekcijas, pažeidžia aplinkos komponentų ekologinę pusiausvyrą. Todėl svarbu tinkamai ir efektyviai kovoti prieš teršimą nuotekomis, įtvirtinant priemones, kurios užtikrintų, kad gamyba būtų organizuojama laikantis užterštumo standartų bei limitų. Administracinės nuobaudos taikomos už 51⁶ straipsnyje numatytus neteisėtus veiksmus kaip tik ir yra viena iš tokių priemonių. Kvalifikuojant administracinį teisės pažeidimą pagal antrą arba trečią ATPK 51⁶ straipsnio dalį, privalu nustatyti šiuo atveju būtinąjį pažeidimo objektyviosios pusės požymį - pažeidimo padarymo

⁴⁷ Valstybės žinios, 2006, Nr. 82-3260. Šis įstatymas įsigaliojo nuo 2007 01 01.

⁴⁸ BALTRĖNAS, P., "et al". *Aplinkos apsauga*. Vilnius : Enciklopedija, 1996, p. 112-113.

vieta, t. y. kad nutekamieji vandenys buvo išleisti į vandens telkinius, priskirtus prie gydomųjų vandenų (2 dalis) arba į lietaus kanalizaciją arba drenažo sistemą be aplinkos apsaugos institucijos leidimo, kai toks leidimas reikalingas (3 dalis). Taigi, asmeniui, išleidusiam nuotekas į vandens telkinį, nepriskirtą prie gydomųjų telkinių, administracinė nuobauda bus taikoma ne pagal 2, bet pagal 151⁶ straipsnio dalį. Ketvirta straipsnio dalis numato administracinę nuobaudą už pažeidimo pakartotinumą. Nemuno upės tarša nuotekomis – lyg šiol neišspręsta opi problema. Sovietisko ir Nemano miestuose į Nemuno upę išleidžiami dideli nuotekų kiekiai. Kadangi esami mechaniniai valymo įrenginiai tik daliniai apvalo nuotekas, todėl į upę patenka daug teršalų. Pavyzdžiui, 2002 metais tik iš Sovietisko su mechaniškai apvalytomis nuotekomis į upės vandenį pateko 300 tonų organinių medžiagų, 260 tonų suspenduotų medžiagų, 90 tonų bendrojo azoto, 8 tonos fosfatų.⁴⁹ Taigi matyti, kad žala gali būti daroma aplinkai ne tik dėl to, kad neeksploatuojami nuotekų valymo įrenginiai, bet ir dėl to, kad naudojami įrenginiai yra netinkami, būtent todėl nuotekų valymo įrenginiams yra keliami teisės aktais apibrėžti reikalavimai.

Atmosferos oro kaip atskiros aplinkos komponento teršimo administraciniai pažeidimai

Atmosferos oras – tai vienas iš aplinkos komponentų, turintis esminės įtakos visos aplinkos ir žmonijos egzistavimui. Jis saugo Žemę nuo neigiamo poveikio iš kosmoso, nuo atšalimo ir staigių temperatūros svyravimų, sąlygoja klimatą konkrečioje vietovėje ir Žemėje apskritai. Sudėtinė atmosferos oro dalis yra deguonis, kuris būtinas, tiek žmogui, tiek ir visai gyvajai gamtai. Taip pat oras yra ūkinės veiklos komponentas – naudojamas įrenginių šaldymui, kenksmingų medžiagų išmetimui ir kitiems ūkiniams tikslams. Dėl tokių svarbių ekologinių, ekonominių ir socialinių funkcijų atmosferos oras laikomas vienu iš ekologinės teisės saugomų objektų.⁵⁰ Atmosferos oras vaidina esminį vaidmenį žmogaus gyvenime, tačiau daugiausia dėl žmogaus vykdomos veiklos yra smarkiai teršiamas, nors pagal naujausius duomenis teršalų į aplinkos orą su kiekvienais metais išmetama vis mažiau.⁵¹ Atmosferos teršimas gali sukelti globalinio masto reiškinius: klimato atšilimą, klimato atšalimą, o sumažėjus ozono kiekiui – ir biosferos žuvimą, nekalbant jau apie akivaizdų žalingą oro taršos poveikį žmonių sveikatai ir gyvenimo kokybei. Dėl oro taršos susiformuoja smogai, nukenčia augalija ir gyvūnija, užterštas oras ardo statybines medžiagas, pasklidusios dulkės ir rūgštiniai oksidai pagreitina mašinų dalių susidėvėjimą. Oro kokybei palaikyti imamas įvairių apsaugos priemonių: organizacinių, ekonominių, techninių, biologinių ir galiausiai teisinių. Pagrindinės atmosferos oro apsaugą užtikrinančios nuostatos įtvirtintos Aplinkos oro apsaugos įstatyme, kurios detalizuojamos įvairiuose poįstatyminiuose teisės aktuose. Skiriama natūrali tarša, kuri susidaro dėl miškų gaisrų ir kitų gamtos reiškinių ir antropogeninė, kuri yra žmogaus veiklos žemėje padarinys. Būtent už pastarosios rūšies taršą asmenims, padariusiems

⁴⁹ *Žaliasis pasaulis*. 2003 m., birželio 27 d., Nr. 24 (394), p. 11.

⁵⁰ MARCIJONAS, A., SUDAVIČIUS, B. *Ekologinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 1996, p.116.

⁵¹ Duomenys pateikiami šio darbo priedo 4 lentelėje.

administracinius teisės pažeidimus, numatytus ATPK 79, 80, 81, 82, 83, 83¹, 83² straipsniuose yra taikoma administracinė atsakomybė. Šių administracinių pažeidimų dalykas yra atmosferos oras. Būtent ši ypatybė išskiria šią aplinkos teršimo pažeidimų grupę iš kitų pažeidimų.

ATPK 79 straipsnyje numatyta administracinė atsakomybė už teršiančių medžiagų išmetimo į atmosferą ir kenksmingo fizinio poveikio atmosferos orui normatyvų viršijimo, o 80 straipsnyje – už atmosferą teršiančių medžiagų valymo įrenginių eksploatavimo taisyklių ir tokių įrenginių nenaudojimo pažeidimus. Taigi bent vieno iš šių straipsnių dispozicijose numatytų ir kituose teisės aktuose detalizuojamų oro ekologinių reikalavimų pažeidimas, kai jį padaro pakaltinamas, šešiolika metų sulaukęs asmuo, yra pakankamas pagrindas administracinei atsakomybei taikyti.

Pagrindinis atmosferos oro taršos šaltinis Lietuvoje yra transportas. Taigi oro užterštumas, kurį sukelia medžiagos, esančios automobilių išmetamosiose dujose, yra rimta problema. ATPK 80 straipsnyje numatyti transporto ir kitų priemonių bei įrengimų, kurių teršiančių medžiagų kiekis, taip pat veikimo metu keliamas triukšmas viršija nustatytus ribinius dydžius, išleidimo eksploatuoti, o 81 straipsnyje – tokių transporto priemonių ir įrengimų eksploatavimo pažeidimai. Pagrindinis šių dviejų pažeidimų skirtumas yra tas, kad pirmąjį gali padaryti tik tas asmuo, kuris pagal savo pareigas privalo uždrausti eksploatuoti transporto priemonę ar įrenginį, kurio teršiančių medžiagų kiekis viršija nustatytus ribinius dydžius, bet to nepaisydamas leidžia ją eksploatuoti, tuo tarpu 81 straipsnio pažeidėju gali būti bet kuris tokią transporto priemonę ar įrenginį eksploatuojantis asmuo.

Dar vienas atmosferos oro teršimo būdas yra įvairių medžiagų ir atliekų deginimas, kuriuo metu visiems gyviems organizmams gyvybiškai reikalingas deguonis, virsta anglies monoksidu. ATPK 83 straipsnyje numatytas Atliekų deginimo nesilaikant įstatymuose ir kituose teisės aktuose numatytų atmosferos apsaugos reikalavimų pažeidimas. Pavyzdžiui, vienas iš tokius aplinkosauginius reikalavimus numatančių teisės aktų yra LR aplinkos ministro 2002 m. gruodžio 31 d. įsakymu Nr. 699 patvirtinti Atliekų deginimo aplinkosauginiai reikalavimai, kurio 65 punkte nustatyta, kad bet kokio eksploatacijos sutrikimo atveju operatorius privalo kiek įmanoma skubiau pristabdyti ar nutraukti įrenginio darbą, kol bus atkurtos normalios eksploatacijos sąlygos. Todėl operatoriui, įrenginio eksploatacijos sutrikimo atveju nepristabdžiusiam ar nenutraukus įrenginio darbo bus taikoma administracinė atsakomybė pagal ATPK 83 straipsnį. Be minėto bendrojo straipsnio, dar du ATPK straipsniai reglamentuoja administracinę atsakomybę už konkrečių atliekų ir medžiagų deginimo reikalavimų pažeidimus. Jeigu asmuo, degindamas sausą žolę, nendres, šiaudus bei laukininkystės ir daržininkystės atliekas, savo veiksmais ar neveikimu pažeidžia teisės aktuose nustatytus aplinkos apsaugos reikalavimus, jam administracinė bus paskirta ATPK 83¹ straipsnio sankcijos ribose. Minėtų atliekų deginimas nepažeidžiant nustatytų reikalavimų nėra laikomas administraciniu teisės pažeidimu, tuo tarpu durpynų ir durpingų pievų deginimas yra apskritai uždraustas. Už durpynų ir durpingų pievų deginimo ir nepranešimo priešgaisrinėms

tarnyboms apie degančius durpynus pažeidimus administracinė atsakomybė numatyta ATPK 83² straipsnyje.

Apžvelgus ATPK aplinkos oro teršimo pažeidimus įtvirtinančias normas, matyti, jog visi įtvirtinti pažeidimai susiję su konkrečiu aplinkos oro teršimo aspektu, pavyzdžiui, transporto sąlygotas aplinkos oro teršimas, oro teršimas deginant atliekas, o vienos bendros aplinkos oro teršimo pažeidimo sudėties, kuria remiantis šalia būtų įtvirtintos specialios sudėty, nenumatyta. Tiesa, ir šis reglamentavimo trūkumas yra ištaisytas ATPK projekto 280 straipsnyje įtvirtinant aplinkos oro apsaugos reikalavimų pažeidimą, kurio pavadinimas yra suderintas su oro apsaugos reikalavimus įtvirtinančiu Aplinkos oro apsaugos įstatymu. Tai bendroji tesės norma, įtvirtinanti administracinių nuobaudų taikymą ir už leistinos taršos į aplinkos orą normatyvų viršijimą, ir už atliekų deginimo nesilaikant numatytos tvarkos, ir už oro teršalų valymo įrenginių registravimo ir eksploataavimo reikalavimų pažeidimus, kurie pagal dabar galiojantį ATPK įtvirtinti atskiruose straipsniuose.

ATPK taip pat yra ir daugiau su įvairių gamtos komponentų teršimu susijusių administracinių pažeidimų (pavyzdžiui, jūros aplinkos apsaugos reikalavimų pažeidimas, ūkinės veiklos objekto naudojimas pažeidžiant aplinkos apsaugos reikalavimus ir kt.), bet jie labiau susiję su formaliu nustatytų ekologinių reikalavimų pažeidimu, ir realiai neteršia aplinkos arba iš esmės yra labai panašūs į jau aptartus aplinkos teršimo administracinius pažeidimus.

Atlikusi visų aštuonių regionų aplinkos apsaugos departamentų teikiamų statistinių duomenų apie padarytus ekologinius administracinius pažeidimus analizę⁵², apskaičiavau, kad 2006 m. Lietuvoje iš 1486 ekologinių administracinių pažeidimų, 719 buvo aplinkos teršimo, kurių didžiąją dalį (net 503) sudarė ATPK 51³ straipsnyje numatyto atliekų tvarkymo reikalavimų nevykdymo, sąlygojusio aplinkos teršimą, pažeidimai⁵³. Paminėtina ir tai, kad skiriamos administracinės baudos už aplinkos teršimo administracinius pažeidimus parastai nėra labai didelės (100-500 lt.), tuo tarpu pažeidimu aplinkai padaryta žala paprastai siekia šimtatūkstantines sumas.

Taigi, apibendrinus, reikia pasakyti, kad nepaisant to, kad administracinė atsakomybė yra dažniausiai taikoma atsakomybės rūšis už aplinkos teršimo pažeidimus, minėtų normų analizė atskleidžia nemažai šios srities reguliavimo trūkumų. Remiantis šiuo metu galiojančiu kodeksu, drąsiai galima teigti, kad administracinės atsakomybės už aplinkos teršimą institutas yra padrikas ir nenuoseklus. Todėl manau, kad ATPK projekto siūlomi kodekso pakeitimai pasitarnautų visos Lietuvos Respublikos teisės sistemos unifیکavimo prasme, nuosekliau išdėstytos ir konkrečiau apibrėžtos teisės normos užtikrintų operatyvesnį ir tikslesnį jų taikymą. Ir apskritai, manyčiau, atsižvelgiant į aplinkos teršimo pažeidimų skaičių ir jų sąlygojamą žalą ar grėsmę tokiai žalai

⁵² Statistiniai duomenys teikiami oficialiame aplinkos ministerijos tinklalapyje- www.am.lt [Žiūrėta 2007-03-25].

⁵³ Dumenys pateikiami priedo 1 lentelėje ir 1 grafike.

atsirasti, teisės normas, numatančias administracinę atsakomybę už įvairiais aplinkos teršimo pažeidimais aplinkai daromą žalą ar tokios žalos atsiradimo grėsmę, vertėtų atskirti nuo normų įtvirtinančių administracines nuobaudas už kitus administracinius ekologinius pažeidimus, suformuojant joms atskirą skyrių.

3.2. Baudžiamosios atsakomybės už teršimu aplinkai padarytą žalą teisinio reguliavimo pagrindiniai bruožai

Baudžiamoji atsakomybė yra griežčiausia atsakomybės rūšis, taikoma aplinkos teršimo nusikaltimo arba baudžiamąjį nusižengimą pagrindu. Aplinkos teršimo nusikaltimas – tai pavojinga ir ekologiškai žalinga, baudžiamąjo kodekso uždrausta veika (veikimas arba neveikimas) kuria kėsinamasi į teisės aktų saugomus ekologinius visuomenės gerovės pamatus, sukelianti sunkius ekologinius padarinius, arba tokių padarinių atsiradimo grėsmę ir už kurią numatyta laisvės atėmimo bausmė. Aplinkos teršimo baudžiamasis nusižengimas taip pat yra pavojinga ir ekologiškai žalinga, baudžiamąjo kodekso uždrausta veika, kuria kėsinamasi į ekologinius visuomenės gerovės pamatus, tačiau nuo nusikaltimo ji skiriasi tuo, kad sukelia nesunkius ekologinius padarinius ir už ją numatyta bausmė yra nesusijusi su laisvės atėmimu, išskyrus areštą.

Labai svarbu paminėti, kad ilgą laiką aplinkos teršimas nebuvo laikomas nusikaltimu, nors ir buvo pripažįstama, kad teršiant aplinką padaroma didelė žala žmonių sveikatai, gyvajai gamtai. Ilgainiui tuometiniame LTSR BK buvo įtvirtintos gamtos apsaugos įstatymų pažeidimo, jūros teršimo, vandens, žemės ir oro teršimo sudėtyje ir 1994 m. liepos 19 d. įstatymu Nr. I-551 jau nepriklausomos Lietuvos BK papildžius nusikaltimų gyvūnijai ir augmenijai skirsniu baudžiamuoju įstatymu buvo numatytos dvi atskiros ekologinių nusikaltimų grupės. Vienos jų, kuriomis kėsinamasi į gamtos išteklių naudojimo tvarką, aprašytos jau minėtame nusikaltimų gyvūnijai ir augmenijai skirsnyje, o kitos, kuriomis, pažeidžiant aplinkos apsaugos įstatymus, kėsinamasi į žmonių sveikatą, gyvąją gamtą, buvo sukoncentruotos skirsnyje “Nusikaltimai visuomenės saugumui ir viešajai tvarkai”. Ir tik 2003 metais aplinkos teršimo sudėtyje buvo pašalintos iš BK nusikaltimų visuomenės saugumui ir viešajai tvarkai skirsnio, o nusikaltimų gyvūnijai ir augmenijai skirsnis buvo reformuotas. Naujai pavadintame nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų aplinkai ir žmonių sveikatai skyriuje, šalia buvusių sudėčių buvo įtvirtintos dar kelios ekologinių nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų sudėtyje, o kadangi skyrius buvo išplėstas, kartu buvo numatyti ir keli nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai ne tik aplinkai, bet ir žmonių sveikatai (pavyzdžiui, neteisėta farmacinė veikla, kenksmingų žmogaus sveikatai ir gyvybei produktų gamyba arba prekyba jais, kovos su epidemijomis ar užkrečiamosiomis ligomis taisyklių pažeidimas). Nors atskirai aplinkos teršimo nusikaltimas tiesiogiai naujame skyriuje nebuvo numatytas, tačiau įtvirtinta nauja aplinkos apsaugos arba gamtos išteklių naudojimo taisyklių pažeidimo sudėtis yra labai plati ir apima šį nusikaltimą (ir baudžiamąjį nusižengimą pagal 3 dalį taip pat), kadangi aplinkos teršimas neabejotinai yra vienas iš aplinkos apsaugos, užtikrinančių švarios aplinkos išsaugojimą, reikalavimų pažeidimas. Po dviejų metų šis skyrius buvo papildytas dar vienu aplinkos teršimą liečiančiu 270¹ straipsniu, kuriuo buvo įtvirtintas neteisėtos prekybos ozono sluoksnį

ardančiomis medžiagomis nusikaltimas. Tuo pačiu buvo pakeistas ir BK 270 straipsnis, numatant alternatyvų nusikalstamos veikos padarinį – pavojų daugelio žmonių gyvybei ar sveikatai. Nepaisant to, kad teisinis reguliavimas buvo patobulintas, baudžiamosios atsakomybės taikymas šioje srityje vis dėlto yra problematiškas ir nėra labai efektyvus. Tačiau prieš aptariant jos taikymo problematiką, svarbu paminėti, kad aplinkos teršimo nusikaltimo (baudžiamojo nusižengimo) kaip ekologinio nusikaltimo, t. y. vieno iš ekologinių teisės pažeidimų rūšių, sudėčiai – baudžiamojo įstatymo numatytų objektyvių ir subjektyvių požymių visumai, lemiančiai pavojingos veikos pripažinimą nusikaltimu (baudžiamuoju nusižengimu) būdingi keturi jau darbe minėti elementai (objektas, objektyvioji pusė, subjektas, subjektyvioji pusė).

Taigi, BK 270 straipsnyje, susidedančiame iš 5 dalių, įtvirtintos kelios aplinkos apsaugos arba gamtos išteklių naudojimo taisyklių pažeidimo sudėties, pasižymi šį nusikaltimą (baudžiamąjį nusižengimą) charakterizuojančių požymių visuma. Visų pirma, šio straipsnio pirmoje dalyje įtvirtinto nusikaltimo objektyvioji pusė pasireiškia teisės aktuose nustatytų aplinkos apsaugos arba gamtos išteklių naudojimo taisyklių pažeidimu. Teisės aktuose numatytų minėtų taisyklių pažeidimas gali pasireikšti įvairiais būdais, pavyzdžiui, nuodingų arba kenksmingų, radioaktyvių medžiagų išmetimu į aplinką, tokių medžiagų naudojimo taisyklių pažeidimu, arba nepranešimu apie avariją, dėl kurios buvo užteršta aplinka ir dėl to kilo sunkių padarinių ir kitais būdais. Taigi, veika šiuo atveju, kaip būtinas nusikaltimo sudėties požymis, paprastai pasireiškia aktyviais veiksmais, tačiau tam tikrais atvejais gali pasireikšti ir neveikimo forma. Šios sudėties objektyviosios pusės būtinaisiais požymiais be veikos - aplinkos apsaugos arba gamtos išteklių naudojimo taisyklių pažeidimo, taip pat yra ir padariniai, t.y. sukeltas pavojus daugelio žmonių gyvybei ar sveikatai arba didelės žalos gyvūnijai, augmenijai ar kitų sunkių padarinių aplinkai grėsmė, ir priežastinis ryšys tarp veikos ir padarinių. Pavojų daugelio žmonių gyvybei ar sveikatai, manau, reikėtų suprasti, kaip kritinę situaciją, kai daugeliui žmonių gresia realus mirties ar ligos pavojus. Diskutuotina, kokį skaičių žmonių kiekybiškai turėtų apimti “daugelio žmonių” išsireiškimo samprata. Tos įstatyminis reguliavimas, kai įtvirtinta nuostata yra neapibrėžta, skatina skirtingo jos interpretavimo ir taikymo problemos atsiradimą. Mano manymu, daugeliu žmonių, atsižvelgiant kiekvieną kartą į konkrečias aplinkybes, turėtų būti laikoma grupė žmonių, kai dėl jų sudarančių žmonių skaičiaus, tai grupei žmonių nusikalstama veika- konkrečiai aplinkos teršimu sukeltas pavojus tampa ne tik jos, bet ir kitos visuomenės dalies problema. Žinoma, tai nereiškia, kad įstatymų leidėjas, apibrėždamas nusikalstamos veikos sudėtį, paaiškintų koks skaičius žmonių patenka į daugelio kategoriją, tačiau dėl vienodo jos interpretavimo užtikrinimo, ji tikrai reikalauja teismų praktikos ar teisės mokslininkų išaiškinimo.

Kita alternatyviai galima šio nusikaltimo sąlygota pasekmė yra didelės žalos gyvūnijai, augmenijai ar kitų sunkių padarinių aplinkai grėsmė. Šiuo atveju didelės žalos ar kitų sunkių

padarinių grėsmės kuriam nors iš paminėtų aplinkos komponentų (augalijai, gyvūnijai) ar tiesiog aplinkai kriterijus, remiantis baudžiamosios teisės doktrina, yra vertinimo, atsižvelgiant į visas konkrečiu atveju susidariusias aplinkybes, dalykas. Tokiu atveju, manyčiau, teismas turėtų įvertinti kokiai gyvūnijos rūšiai ir daliai atsirado grėsmė, nukentėjusio gamtos išteklių atkūrimo galimybes, galimos žalos dydžio piniginę išraišką ir kitas aplinkybes. Be abejo, kvalifikuojant nusikaltimą pagal pirmą šio straipsnio dalį, būtina nustatyti, kad dėl nusikalstamos aplinkos teršimo veikos atsiradusi pavojaus daugelio žmonių gyvybei ar sveikatai arba didelės žalos gyvūnijai, augmenijai ar kitų sunkių padarinių aplinkai grėsmė buvo reali. Kadangi, nusikaltimo baigtumo momentas yra siejamas su padarinių atsiradimu, ši sudėtis yra neabejotinai materialinė, tačiau tuo pačiu kiek neįprasta, kadangi padariniais šiuo atveju laikoma ne nusikalstamos veikos sąlygota žala, o būtent tokios žalos grėsmė. Svarbu pabrėžti ir tai, kad jeigu dėl aplinkos teršimo žūtų žmonės, arba būtų sutrikdyta jų sveikata, ši sudėtis, manau, tokių padarinių neapimtų, ir tokiu atveju turėtų būti konstatuojama šio nusikaltimo ir nužudymo ar atitinkamo sveikatos sutrikdymo nusikaltimų sutaptis.

BK 270 straipsnio antroje dalyje įtvirtinta kvalifikuota aplinkos apsaugos arba gamtos išteklių naudojimo taisyklių pažeidimo sudėtis, kurios kvalifikuojančiu požymiu yra pirmoje straipsnio dalyje įvardinta veika padaryta didelė žala gyvūnijai, augmenijai ar kiti sunkūs padariniai aplinkai. Taigi, šiuo atveju nusikalstamos veikos pasekmėmis yra ne didelės žalos grėsmė, bet atsiradusi reali didelė žala. Ar žala padaryta gyvūnijai ar augmenijai yra didelė, taip pat turi būti vertinama kiekvienu atveju, atsižvelgiant į visas aplinkybes. Didelės žalos ar kitų sunkių padarinių pavyzdžiu galėtų būti aplinkos užteršimas, pažeidžiant aplinkos apsaugos reikalavimus, jeigu dėl to išnyko didelė dalis tam tikros gyvūnų rūšies atstovų.

BK 270 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta aplinkos apsaugos arba gamtos išteklių naudojimo taisyklių baudžiamojo nusižengimo sudėtis, kuri nuo prieš tai analizuotų sudėčių skiriasi pagal žalos dydžio kriterijų. Asmenį už aplinkos teršimą nubausti pagal šią dalį galima konstatavus, kad dėl šios jo nusikalstamos veikos buvo padaryta nedidelės žalos gyvūnijai, augmenijai ar atsirado kitų nesunkių padarinių aplinkai, vėlgi atsižvelgus ir įvertinus visas aplinkybes.

Už šį nusikaltimą ir baudžiamą nusižengimą gali būti baudžiamas tiek fizinis, tiek juridinis asmuo, tai reiškia, kad už aplinkos teršimo nusikaltimą, kvalifikuotą pagal šį straipsnį bus baudžiamas ne juridinio asmens vadovas, kaip būtent yra taikant administracinę atsakomybę už aplinkos teršimo pažeidimus, bet pats juridinis asmuo (4d). Bet BK 5 straipsnio dalyje numatyta, kad šiame straipsnyje numatytos veikos yra nusikalstamos ir tais atvejais, kai jos padarytos dėl neatsargumo. Vadinasi šio nusikaltusio asmens kaltės forma gali pasireikšti tiek tyčia, tiek ir neatsargumu. Tačiau pažvelgus į šias greta įtvirtintas dvi nuostatas, vėlgi kyla jau darbe minėta kaltės, pavyzdžiui, neatsargumo formos, konstatavimo juridiniam asmeniui problema. Kyla

klausimas koku būdu ir kuo remiantis gali būti nustatyta, kad juridinis asmuo elgėsi neatsargiai. Nors yra įvairių nuomonių, kokiais kriterijais turėtų būti vadovaujama nustatant juridinio asmens kaltę, Lietuvoje yra vadovaujama elementaria kaltės perkėlimo doktrina, nors, žinoma, galima tikėtis, kad ateityje ji bus pakeista žymiai daugiau pastangų nustatinėjant kaltę reikalaujančia, tačiau tiesiogiai juridinio asmens subjektyviąją pusę atspindinčia “corporate culture” koncepcija.

Taigi, 270 straipsnis yra labai platus, apimantis visų aplinkos apsaugos arba gamtos išteklių naudojimo taisyklių pažeidimus, o tai, mano nuomone, nėra įprasta baudžiamosios teisės mokslui, kadangi atidžiau pažvelgus matyti, kad kitos BK įtvirtintos nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų sudėtyje suformuotos konkrečiai ir tiksliai. Tokios plačios sudėties įtvirtinimas gali sąlygoti skirtingą jos interpretavimo ir taikymo problemą, o tai, atsižvelgiant į baudžiamosios atsakomybės esmę, yra neleistinas dalykas. Be abejo, dėl didelės aplinkos apsaugos reikalavimų gausos, neįmanoma BK numatyti visų jų pažeidimų sudėčių, tačiau atsižvelgiant į tai, kad aplinkos teršimas yra vienas iš dažniausių aplinkos apsaugos reikalavimų pažeidimų, už nusikaltimus susijusius su šios grupės reikalavimų pažeidimais, baudžiamoji atsakomybė, manau, turėtų būti numatyta atskiru BK straipsniu. Žinoma, suprantamas įstatymų leidėjo siekis buvo įtvirtinti visus ekologinius nusikaltimus viename BK skyriuje, tačiau, manau, buvusi vandens, žemės ir oro teršimo nusikaltimo sudėtis turėjo būti pataisyta ir perkelta į nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų aplinkai skyrių, ir įtvirtinta šalia bendrosios aplinkos apsaugos ir gamtos išteklių naudojimo taisyklių pažeidimo sudėties, kuri apimtų kitus, į aplinkos teršimo sudėtį nepatenkančius ir atskiros grupės nesudarančius atvejus, o ne apskritai išbraukta iš BK.

Be minėto nusikaltimo BK įtvirtintos dar kelios sudėtyje, įtvirtinančios nusikalstamas veikas, kurios nors nėra tiesiogiai susijusios su aplinkos teršimu, tačiau atskirais atvejais gali lemti pasekmių tam tikru aspektu susijusių su aplinkos teršimu atsiradimą: 256 straipsnyje numatytas neteisėtas radioaktyviųjų medžiagų įgijimo, laikymo ar naudojimo nusikaltimas, 257 straipsnyje numatytas teisėto disponavimo radioaktyviomis medžiagomis taisyklių pažeidimas, 267 straipsnyje – neteisėto disponavimo stipriai veikiančiomis ar nuodingomis medžiagomis nusikaltimas, 268 straipsnyje įtvirtintas teisėto disponavimo narkotinėmis, psichotropinėmis, stipriai veikiančiomis ar nuodingomis medžiagomis taisyklių pažeidimas. Taip pat paminėtinas ir 270¹ straipsnis, numatantis baudžiamąją atsakomybę už neteisėtą prekybą ozono sluoksnį ardančiomis medžiagomis. Pagal šį straipsnį baudžiamas tas, kas neteisėtai pardavė ar kitaip realizavo ozono sluoksnį ardančias medžiagas. Šis nusikaltimas yra laikomas baigtu nuo pardavimo ar kitokio realizavimo momento, t. y. nereikalaujama pasekmių, kadangi pati veika yra pavojinga. Tai naujai įtvirtinta nusikaltimo

sudėtis, atsižvelgiant į dėl plonėjančio ozono sluoksnio ir didėjančio ultravioletinio spinduliavimo keliamą didelį pavojų žmonių sveikatai ir aplinkai, kuriuo susirūpinta ir Europos Sąjungos lygiu⁵⁴

Daugiausia problemų taikant atsakomybę už aplinkos teršimą kyla atibojant baudžiamąją atsakomybę nuo administracinės. Kaip jau minėjau, teisinėje literatūroje įvardijamas aiškus nusikaltimo ir administracinio teisės pažeidimo, kurių pagrindu atitinkamai taikoma baudžiamoji arba administracinė atsakomybė kriterijus – veikos pavojingumo laipsnis. Tačiau praktikoje šios teorinės nuostatos pritaikymas kelia daug problemų ir klausimų, kadangi klasifikavimas į pavojingus, mažiau pavojingus ir nepavojingus pažeidimus, dažnai gali būti paremtas subjektyviu pavojingumo laipsnių suvokimu. Nors BK 270 straipsnyje įtvirtinta aplinkos apsaugos arba gamtos išteklių naudojimo taisyklių, t. y. kartu ir aplinkos teršimo pažeidimo sudėtis apibūdinama pavojaus ir didelės žalos požymiais, atsižvelgiant į tai, kad kodekse nėra pateikiamas šių sąvokų paaiškinimas, kiekvienu atveju pasekmės yra individualiai vertinamos, o tai gali lemti skirtingą jų interpretavimą. Ypač sudėtinga atskirti baudžiamąjį nusižengimą, nuo administracinio ekologinio teisės pažeidimo. Kuo remiantis gali būti nustatyta, kada aplinkos apsaugos reikalavimų tvarkant atliekas pažeidimas, sukėlęs aplinkos teršimą nepavojingomis arba pavojingomis medžiagomis turi būti laikomas administraciniu teisės pažeidimu, numatytu ATPK 51³ straipsnyje, o kada toks aplinkos apsaugos reikalavimų pažeidimas atitinka baudžiamojo nusižengimo, numatyto BK 270 str. 3 dalyje ir apibūdinamo nesunkių padarinių aplinkai požymiu, sudėtį, juk minėtas pažeidimas dėl kurio užteršiama aplinka pavojingomis medžiagomis visada, manau, yra susijęs su tam tikrų padarinių aplinkai atsiradimu. Be abejo, jei dėl to kiltų sunkūs padariniai, neabejotinai kiltų baudžiamoji atsakomybė pagal šio straipsnio 2 dalį, bet šiuo atveju kaip teisingai kvalifikuoti veiką baudžiamuoju nusižengimu ar administraciniu pažeidimu, jeigu nedidelių padarinių požymis yra vienintelis įstatyme nurodytas atskyrimo kriterijus? Taigi, akivaizdu, jog atskyrimo riba yra labai siaura, todėl yra būtinas aiškių pamatuojamų atskyrimo kriterijų nustatymas. Kaip minėjau, nuobaudas už administracinius aplinkos teršimo pažeidimus skirti yra įgalioti aplinkos apsaugos pareigūnai, taip pat teismas, tuo tarpu baudžiamąją atsakomybę taikyti gali išskirtinai tik teismas, todėl vienas iš siūlytinių atibojimo variantų yra administracinius pažeidimus už kuriuos nuobaudas skiria teismas (pavyzdžiui už 51⁸ straipsnyje numatyto ekologinės informacijos nuslėpimo pažeidimą) perkelti į BK. Toks veikų kriminalizavimo žingsnis būtų pateisinamas tuo, kad ir dabar teismas administracines nuobaudas skiria už tuos pažeidimus, kurie yra sunkesni už kitus, be to, tokiu būdu priartėtume prie tiesioginės administracinės atsakomybės, taikomos būtent administracinės institucijos, sąvokos. Taip pat ieškant aiškių atibojimo kriterijų, visų pirma turėtų būti koreguojama ATPK 9 straipsnio 2 dalies nuostata, kurioje numatyta, kad administracinė

⁵⁴2000 m. birželio 29 d EP ir Tarybos reglamentas dėl ozono sluoksnį ardančių medžiagų (EB) Nr. 2037/2000, OJ 2000 L244.

atsakomybė už ATPK numatytus teisės pažeidimus atsiranda, jeigu savo pobūdžiu šie pažeidimai pagal galiojančius įstatymus neužtraukia baudžiamosios atsakomybės. Remiantis šios nuostatos formuluote galime prieiti prie išvados, kad jeigu už tokią pačią veiką numatyta ir baudžiamoji, ir administracinė atsakomybė, tai pirmenybė teikiama baudžiamajai, o tai akivaizdžiai prieštarauja seniai pripažintam teisės principui, kuris siaurina pačių griežčiausių priemonių panaudojimą ir reikalauja, kad baudžiamoji atsakomybė būtų paskutinė priemonė (*ultima ratio*), nes visos abejonės dėl kurio nors įstatymo taikymo turi būti vertinamos pažeidėjo naudai, vadinasi tokių atveju pirmenybė turėtų būti taikoma administracinei atsakomybei, tačiau dabartiniu reguliavimu šis principas yra akivaizdžiai pažeidžiamas.

Išnagrinėjus Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos informatikos ir ryšių departamento teikiamus duomenis, paaiškėjo, kad 2006 metais buvo padaryti 133 BK 270 straipsnio pažeidimai, iš jų 82 nusikaltimai ir 52 baudžiamieji nusižengimai.⁵⁵ Pasakytina, jog 2006 m. buvo padaryta 63 baudžiamaisiais nusižengimais bei nusikaltimais mažiau nei 2005 m., tačiau bendras BK 270 straipsnio skaičius, nuo pat šio straipsnio įtvirtinimo BK pradžios turėjo tendenciją augti.⁵⁶ Tačiau svarbiausia yra tai, kad atsižvelgiant į galimų aplinkos apsaugos reikalavimų pažeidimų pagal 270 straipsnį gausą, iš pateikiamų duomenų, neaišku kiek asmenų buvo nubausta būtent dėl aplinkos teršimo reikalavimų pažeidimo, kuriuos taip pat teoriškai apima ši sudėtis. Pasak aplinkos apsaugos pareigūnų, praktiškai baudžiamoji atsakomybė už aplinkos teršimą yra netaikoma.

Taigi, apibendrinant, manau, kad būtent dėl minėtų reguliavimo trūkumų ir attribojimo problemų ekologinių nusikaltimų statistiniai duomenys taip stipriai skiriasi nuo užfiksuotų administracinių aplinkos teršimo pažeidimų skaičiaus. Mano manymu, nustačius aiškius administracinių pažeidimų ir nusikaltimų (ypač baudžiamųjų nusižengimų) attribojimo kriterijus, būtų sumažinta skirtingo subjektyvaus vertinimo ir klaidų galimybė. Statistiniai nusikaltimų duomenys tada labiau atspindėtų realiai padaromų aplinkos teršimo nusikaltimų skaičių. Esant aiškiems kriterijams, teisme būtų lengviau įrodyti nusikaltimo faktą, tuo tarpu, dabar daug paprasčiau asmeniui pritaikyti administracinę nuobaudą, nei nebūti užtikrintiems ar persiūsta medžiaga ikiteisminio tyrimo institucijai pasieks teismą, ar bus sugrąžinta atgal administracinės atsakomybės taikymui.

⁵⁵ Duomenys pateikiami priedo 2 lentelėje.

⁵⁶ Duomenys pateikiami priedo 3 lentelėje, bei 2 grafike.

3.3. Žalos aplinkai, padarytos teršimu atlyginimo reguliavimo ir praktinio taikymo problemos

Prieš pradėdant analizuoti žalos aplinkai, padarytos teršimu atlyginimo reguliavimo, o vėliau ir praktinio taikymo sąlygotas problemas, visų pirma, reikia pasakyti, kad su žalos atlyginimu sietinų materialinės ir civilinės atsakomybės už aplinkos teršimą sąvokų interpretavimas teisinėje literatūroje yra problematiškas ir nevienareikšmis. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad materialinės ir civilinės atsakomybės terminai yra tapatūs, kad materialinė tai turtinė civilinės, neapimant neturtinės, atsakomybės dalis. Tačiau iš karto reikia pažymėti, kad šios sąvokos pažymi dvi skirtingas, nors ir glaudžiai susijusias, atsakomybės rūšis. Dažnai materialinės atsakomybės terminas teisinėje literatūroje siejamas su darbuotojų pareiga atlyginti materialinę žalą, atsiradusią dėl jų pareigų nevykdymo ar netinkamo jų vykdymo⁵⁷, tačiau kalbant apie ekologinę atsakomybę tas pats terminas yra suvokiamas žalos aplinkai, padarytos teršimu atlyginimo prasme⁵⁸. Taigi, civilinės ir materialinės atsakomybės gretinimas ir paties materialinės atsakomybės termino dvilypumas Lietuvos teisinėje sistemoje, lemia klaidingą institutų tapatinimą ir interpretavimą, bei kelia nemažai painiavos, nustatant tikrąją šių sąvokų sampratą.

Taigi, materialinė atsakomybė paprastai apibrėžiama kaip fizinių ir juridinių asmenų pareiga įstatymų nustatyta tvarka ir ribose atlyginti dėl jų neteisėtos veikos padarytą žalą aplinkai ar atskiriems jos komponentams.⁵⁹ Toks apibrėžimas atspindi retrospektyvųjį atsakomybės aspektą, tačiau pastaruoju metu vis dažniau atkreipiamas dėmesys į žalos aplinkai prevencijos svarbą. Todėl materialinę atsakomybę už žalą aplinkai derėtų suvokti plačiau, kaip sistemą teisinių priemonių, skirtų aplinkos apsaugai bei taikomų asmenims, kurių veika sukėlė žalą aplinkai (ar kelia tokios žalos atsiradimo grėsmę), atsižvelgiant į padarytos (ar gresiančios) žalos aplinkai pobūdį, mastą ir pavojingumą.⁶⁰ Civilinė atsakomybė nuo materialinės pagrinde skiriasi tuo, kad yra taikoma tais atvejais, kai dėl padaryto aplinkos teršimo pažeidimo, aplinkos komponento savininkas ar gamtos išteklių naudotojas patiria tam tikrų nuostolių, taip pat tais atvejais, kai dėl padarytos ekologinės žalos atsiranda nuostolių juridiniams ir fiziniams asmenims, jų turtui arba interesams, pavyzdžiui, dėl aplinkos užteršimo žūsta derlius, naminiai gyvūnai, kurios pagrindu, žalą patyrę asmenys, turi teisę reikalauti nuostolių atlyginimo CK nustatyta tvarka. Tuo tarpu materialinė atsakomybė yra taikoma žalos padarytos aplinkai, kaip visuomeninės reikšmės turtui, visuotinai saugomai vertybei,

⁵⁷ ŠEDBARAS, S. *Administracinė atsakomybė*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 79; МАТУЗОВ, Н. И., МАЛЬКО, А. В. *Теория государства и права*. Москва:Юристъ, 1997, с. 546.

М.М. БРИНЧУК-šis autorius pažymi, kad materialinė atsakomybė yra darbuotojų atsakomybė, ir pripažįsta pareigos atlyginti žalą gamtai, atsiradusią pažeidžiant ekologines teisės normas, buvimą, vadindamas ją turtine- civiline atsakomybe, tuo tarpu Lietuvoje kalbant apie aplinkos teršimą materialinės atsakomybės terminas irgi atribojamas nuo civilinės ir interpretuojamas ir naudojamas dvejopai, tiek darbuotojų žalos atlyginimo, tiek žalos aplinkai atlyginimo prasme - БРИНЧУК, М. *Экологическое право*. Москва: Юристъ, 1996, с. 495.

⁵⁸ MARCIJONAS, A., SUDAVIČIUS, B. *Ekologinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 1996, p.263.

⁵⁹ MARCIJONAS, A., SUDAVIČIUS, B. *Ekologinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 1996, p. 263.

⁶⁰ ŽVAIGŽDINIENĖ, I. *Materialinės atsakomybės už žalą aplinkai samprata*. *Teisė*, Vilnius, 2006, nr.59, p. 142.

kai žala padaroma valstybės interesams. Tokiu atveju Aplinkos ministerijos ir kiti įstatymų įgalioti pareigūnai turi teisę pareikšti ieškinį dėl padarytos žalos aplinkai atlyginimo.⁶¹ Svarbu pažymėti, kad nepaisant minėtų skirtumų, materialinės atsakomybės institutas yra labai glaudžiai susijęs su civiline atsakomybe, kadangi taikant materialinę atsakomybę be specialių teisės aktų, pačiai žalos padarytos aplinkai atlyginimo tvarkai, vis dėlto lygiagrečiai yra taikomos CK normos, tiesa tik tiek, kiek atsakomybės santykių nereguliuoja minėti specialūs teisės aktai, reguliuojantys gamtos išteklių naudojimą ir aplinkos apsaugą.

Tradiciškai, materialinės (civilinės) atsakomybės, kaip ir kitų atsakomybės rūšių pagrindu, buvo laikomas teisės pažeidimas, dėl kurio nesilaikoma aplinkos apsaugos teisės normų ir kuris pasižymi tais pačiais jau minėtais jį apibūdinančiais požymiais – žala aplinkai ar jos komponentams, neteisėta veika, priežastiniu ryšiu tarp veikos ir žalos, kalte.⁶² Pagrindinė sąlyga materialinei atsakomybei atsirasti yra žala aplinkai, kuri savo pobūdžiu – poveikiu, pasireiškiančiu neigiamais ekologiniais padariniais aplinkai ar atskiriems jos komponentams - išskiria materialinę atsakomybę iš kitų atsakomybės rūšių. Aplinkai padarytą žalą galima klasifikuoti įvairiais pagrindais. Pagal tai, ar įmanoma įvertinti padarytą žalą pinigais, žala skirstoma į nuostolius (pavyzdžiui, papildomos lėšos, reikalingos išvalyti tam tikrą aplinkos objektą) ir nematerialinę žalą (tarkim, didėjantis nuo aplinkos užteršimo žmonių ar gyvulių sergamumas, progresuojantis ekosistemų užterštumas ir pan.). Taip pat galimas žalos skirstymas į ekonominę, kurią patiria gamtos išteklių savininkai ir naudotojai, kadangi jos objektas yra privati, valstybinė nuosavybė, materialinės vertybės, gaunamos naudojant gamtos išteklius ir ekologinę žalą, kurios objektas yra pati aplinka, natūralūs jos procesai, visuomenės ekologiniai interesai, ekologinis saugumas. Pastaroji žalos rūšis yra tiesiogiai susijusi su aplinkos teršimu ir yra ypač pavojinga, kadangi gali sąlygoti negrįžtamą aplinkos pokyčių atsiradimą. Taip pat labai svarbu atriboti leistinai daromą žalą nuo neteisėtai padarytos žalos. Atsižvelgiant į tai, kad dažniausiai kiekviena ūkinės veiklos rūšis yra neišvengiamai susijusi su tam tikru mastu aplinkai daroma žala, o dažniausiai konkrečiai, su aplinkos teršimu sąlygota žala, yra nustatomos leistinos normos, kurių neviršijus, padaryta žala aplinkai yra laikoma leistina ir neužtraukia atsakomybės.⁶³ Kadangi ir minėtos žalos likvidavimui yra skiriamos nemažos valstybės piniginės lėšos, joms kompensuoti Lietuvos teisinėje sistemoje yra įtvirtintas mokesčių asmenims, užsiimantiems veikla susijusia su aplinka, mechanizmas, užtikrinantis leistinos žalos atlyginimą. Taigi, remiantis Lietuvos Respublikos

⁶¹ ŽVAIGŽDINIENĖ, I. Materialinės atsakomybės už žalą aplinkai samprata. *Teisė*, Vilnius, 2006, nr.59, p. 144.

⁶² MARCIJONAS, A. *Materialinė atsakomybė už padarytą žalą gamtai*. Vilnius: Lietuvos gamtos apsaugos draugija, 1986, p.7; MARCIJONAS, A., SUDAVIČIUS, B. Aplinkai padarytos žalos kompensavimo teisiniai pagrindai. *Teisė*, Vilnius, 1997 nr.31, p.110. Pažymėtina, jog įtvirtinus civilinės ūkio subjektų be kaltės režimą, šio subjektyviosios pusės elemento nagrinėjimas neteko prasmės.

⁶³ ŽVAIGŽDINIENĖ, I. Materialinės atsakomybės už žalą aplinkai samprata. *Teisė*, Vilnius, 2006, nr.59, p.145.

mokesčio už aplinkos teršimą įstatymu⁶⁴ (toliau-Mokesčio už aplinkos teršimo įstatymas) mokestį už aplinkos teršimą iš stacionarių taršos šaltinių moka aplinką teršiantys fiziniai ir juridiniai asmenys, kurie Vyriausybės ar jos įgaliotų institucijų nustatyta tvarka privalo turėti gamtos išteklių naudojimo leidimą su nurodytais teršalų išmetimo į aplinką normatyvais, taip pat asmenys, teršiantys aplinką iš ūkinei komercinei veiklai naudojamų mobilių taršos šaltinių, bei gaminių gamintojai ir importuotojai už aplinkos teršimą gaminių ir (ar) pakuotės atliekomis. Mokesčio už aplinkos teršimą tikslas –skatinti ūkio subjektus mažinti aplinkos taršą ir savo lėšomis įgyvendinti aplinkos apsaugos priemonės. Ekonominis mokesčio už aplinkos teršimą poveikis reiškiasi tuo, kad įvairiems teršėjams taikytini skirtingi mokesčių tarifai.⁶⁵ Mokesčio už aplinkos teršimą įstatymo 5 straipsnyje numatyti atvejai, kuomet asmenims išmetusiems mažesnę nei nustatytas teršalų kiekį gali būti pritaikytos mokesčio lengvatos, pavyzdžiui, asmenys įgyvendinantys aplinkos apsaugos priemonės, mažinančias teršalų išmetimą į aplinką yra atleidžiami nuo mokesčio už tuos teršalus, kurių kiekis sumažinamas 5 procentais, tuo tarpu 9 įstatymo straipsnyje nurodyta, jog už išmestą normatyvus viršijantį ar nuslėptą teršalų kiekį, mokestis už aplinkos mokamas taikant didesnę tarifą. Taigi, nors diferencijuojant mokesčius siekta pagrindiniu tarifu kompensuoti teršalų išmetimu į aplinką padarytą žalą, o didesniu tarifu skatinti valomųjų įrenginių statybą, nes mokesčiai pagal tokį tarifą turėtų viršyti jų statybos išlaidas, problema pasireiškia tame, kad dėl infliacijos ir kitų veiksnių ši nuostata liko praktiškai neįgyvendinta.⁶⁶

Tuo tarpu, žala aplinkai padaryta peržengiant normalios rizikos ribas ir taip pažeidžiant įstatymų reikalavimus, turi būti atlyginama vadovaujantis materialinės atsakomybės nuostatomis. Užsienio mokslininkas M. M. Brinčukas aplinkos teršimu sąlygota ekologine žala laiko ir materialinių vertybių, pavyzdžiui, derliaus, kurį ūkininkas būtų nuėmęs, jeigu nebūtų užteršta aplinka, praradimą, taip pat moralinę žalą. Remiantis Aplinkos apsaugos įstatymu, žala aplinkai – tai tiesiogiai ar netiesiogiai atsiradęs neigiamas aplinkos ar jos elementų (įskaitant ir saugomas teritorijas, kraštovaizdį, biologinę įvairovę) pokytis ar jų funkcijų, turimų savybių, naudingų aplinkai ar žmonėms (visuomenei), pablogėjimas. Taigi, matyti, jog Lietuvoje žalos aplinkai terminas siejamas tik su pačia aplinka, o žalos asmenų sveikatai, gyvybei ir turtui ji neapima, tuo tarpu daugelis tarptautinių teisės aktų⁶⁷ žalos sąvoką sieja ne tik su aplinkos, bet ir su asmenų turto, sveikatos ir gyvybės aspektu. Nepaisant minėtos sąvokos neišbaigtumo, kaip jau minėjau, ekologiniu aplinkos teršimu sukelti asmenų gerovės neigiami pokyčiai taip pat bus laikomi žala, tik remiantis ne Aplinkos apsaugos įstatymo, bet bendrosiomis CK normomis, ir turės būti atlyginta civiline tvarka. Be žalos, būtinaisiais požymiais materialinei atsakomybei atsirasti yra priešingas

⁶⁴ Valstybės žinios, 2002, Nr. 13-474 (su vėlesniais pakeitimais).

⁶⁵ MARCIJONAS, A., SUDAVIČIUS, B. Aplinkos apsauga teisės reformos kontekste. *Teisė* Vilnius, 1996 nr. 30, p.115.

⁶⁶ *Ibidem*”.

⁶⁷ Žiūrėti, pavyzdžiui, 1993 m. Lugano konvencija, 1996m. tarptautinę konvenciją dėl atsakomybės ir kompetencijos už žalą, susijusią su pavojingų ir kenksmingų medžiagų vežimu jūra.

teisei žalą padariusio asmens elgesys, pasireiškiantis teisės aktuose įtvirtintų ekologinių reikalavimų, užtikrinančių ekologiškai švarios aplinkos išsaugojimą, pažeidimu, t.y. priešingu jiems veikimu, arba neveikimu, bei priežastinis ryšys tarp neteisėtos veikos ir padarinių - žalos. Dar vienas būtinuoju laikytas atskiros aptarimo reikalaujantis materialinei atsakomybei už aplinkos teršimą požymis yra subjekto užteršusio aplinką kaltė. Iki 2005 metų, remiantis aplinkos apsaugos įstatymo nuostatomis, materialinė atsakomybė už žalą aplinkai buvo siejama tik su neteisėta veika – ekologiniu pažeidimu, kuris savo ruožtu lėmė ir tai, kad kaltė buvo būtina atsakomybės sąlyga.⁶⁸ Tačiau derinant Lietuvos Respublikos teisinį reguliavimą su Europos Sąjungos reikalavimais, 2005 metais buvo pakeistas įstatymo 34 straipsnis, įtvirtinant atsakomybės už žalą aplinkai be kaltės režimą. Be abejo, remiantis CK 6.248 straipsnio norma, numatančia, kad civilinė atsakomybė atsiranda tik tais atvejais, jeigu įpareigotas asmuo kaltas, išskyrus numatytus atvejus, kuriais atsakomybė atsiranda be kaltės, dabartinis reguliavimas numatantis atsakomybės už teršimu ar kitu būdu daromą žalą aplinkai be kaltės režimas yra pakankamai pagrįstas. Be to, svarbu paminėti CK 6.270 straipsnį, numatantį atsakomybę už didesnio pavojaus šaltinių padarytą žalą, pagal kurią civilinė atsakomybė atsiranda be kaltės. Minėtas straipsnis yra taikomas, kai žalos padaroma naudojant, eksploatuojant didesnio pavojaus šaltinį. Kadangi didesnio pavojaus šaltiniu laikoma veikla, kuri kelia aplinkiniams didesnę nei įprasta pavojų, kuri gali būti pavojinga dėl naudojamų priemonių, įrankių daiktų (pvz., gaminant ar naudojant chemines, sprogstamąsias, nuodingąsias medžiagas) arba dėl to, kad žmogus tam tikrų procesų negali visiškai valdyti (pavyzdžiui, naudojant branduolinę energiją)⁶⁹, vadinasi tam tikrais atvejais aplinkos teršimo atvejai galėtų patekti į šio straipsnio reguliavimo apimtį, tačiau remiantis Lietuvos Aukščiausio Teismo praktika⁷⁰, pavyzdžiui, žalos padarytos eksploatuojant potencialiai pavojingus įrenginius (pavyzdžiui, naftotiekį) atlyginimo bylose numatyta atsakomybės be kaltės galimybė taikoma nebuvo. Taigi, problema pasireiškia tuo, jog minėtu pakeitimu buvo paneigta iki tol vyravusi praktika, kad materialinė atsakomybė taikoma ekologinio teisės pažeidimo pagrindu, todėl atsakomybė už teršimu ar kitu pažeidimu padarytą žalą, visada buvo siejama su vienu iš pažeidimo būtinųjų elementų, t.y. kalte, tuo tarpu veika be asmens kaltės, už kuria numatytais atvejais dabar gali būti taikoma atsakomybė, negali būti laikoma apskritai ekologiniu teisės pažeidimu. Taigi, nors griežtosios atsakomybės

⁶⁸ ŽVAIGŽDINIENĖ, I. Materialinės atsakomybės už žalą aplinkai samprata. *Teisė*, Vilnius, 2006, nr. 59, p. 150.

⁶⁹ BAKANAS, A., „et al“. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras: Šeštoji knyga. Prievolių teisė.-1-asis leidimas*. Vilnius: Justitia, 2003, 1-asis tomas, p. 375.

⁷⁰ Pavyzdžiui, žiūrėti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. vasario 5 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-160/2001; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. vasario 6 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-222/2002 m. Žinoma, būtina pabrėžti, kad XX a. paskutiniųjų dešimtmečių ekologinės teisės moksle buvo užsimenama apie santykių aplinkos apsaugos srityje be kaltės atsiradimo galimybę, būtent kai žala gamtai buvo padaroma ryšium su didesnio pavojaus šaltinių eksploatavimu ar kai žala atsiranda teisėtų veiksmų pasekoje (MARCIJONAS, A. *Materialinė atsakomybė už padarytą žalą gamtai*. - Vilnius: Lietuvos gamtos apsaugos draugija, 1986, p. 9.), tačiau praktikoje materialinė atsakomybė už žalą aplinkai buvo siejama tik su neteisėta veikla-ekologiniu teisės pažeidimu, kuris savo ruožtu lėmė ir tai, kad kaltė buvo būtina atsakomybės sąlyga.

režimas Lietuvoje numatytas tik asmenų ir turtinių interesų atžvilgiu (t.y. civilinės atsakomybės rėmuose), nuostata įtvirtinta Aplinkos apsaugos įstatymo 34 straipsnyje skamba pakankamai drąsiai, kadangi numatyta, jos civilinė atsakomybė ūkio subjektams taikoma neatsižvelgiant į jų kaltę, išskyrus įstatyme numatytas išimtis, t. y. griežtos atsakomybės režimas numatytas ne atskiriems atvejams, o atvirkščiai kaip taisyklė, kurios išimtimi yra atskiri atvejai, kai taikant šios atsakomybės rūšį turės būti nustatinėjama subjekto kaltė. Taigi, šio instituto įtvirtinimas Lietuvos nacionalinėje teisėje buvo vienas iš didžiausių aplinkos apsaugos srities reguliavimo pasikeitimų, tačiau, iš teismų praktikos, sprendžiant bylas, susijusias su aplinkos teršimu, bus matyti, kad ši nuostata praktikoje kol kas nėra įgyvendinama. Dar daugiau, pasigirsta mokslininkų siūlymai įtvirtinti griežtosios atsakomybės doktriną ir administracinės atsakomybės kontekste, už pavojingiausius juridinių asmenų padarytus administracinius teisės pažeidimus aplinkosaugos srityje, kai administracinę atsakomybę jie būtų traukiami tik įrodžius jų dalyvavimą pažeidžiant aplinkos apsaugos teisės normas, bet neįrodinėjant jų kaltės, nes tai padėtų įgyvendinti prevencijos principą⁷¹. Mano manymu, ilgus metus taikyto reguliavimo teisės principo neįmanoma staiga kardinaliai pakeisti keliais teisės aktų pakeitimais, todėl net ir sklandžiai ir sistemingai koreguojant teisės normas, prireiks nemažai laiko, kol griežtosios atsakomybės režimas Lietuvoje bus efektyviai taikomas.

Kadangi materialinė atsakomybė už žalą aplinkai yra glaudžiai susijusi su civiline atsakomybe, atlyginant padarytą žalą aplinkai vadovaujamasi tais pačiais CK įtvirtintais principais. Vienas svarbiausių principų yra įtvirtintas CK 6. 263 straipsnio 2 dalyje, kurioje numatyta, kad bet kokią žalą asmeniui, turtui, o įstatymų numatytais atvejais ir neturtinę žalą turi atlyginti atsakingas asmuo. Materialinės atsakomybės už žalą aplinkai atveju šis principas vadinamas principu “teršėjas moka”, kuris reiškia, kad asmuo, kuris teršia aplinką, arba kelia realią aplinkos taršos grėsmę, turi padengti jos atsiradimo prevencijos, mažinimo ir atitaisymo išlaidas. Minėtas principas ypač akcentuojamas Europos Bendrijos teisinėje sistemoje, kuri Europos Teisingumo Teismas supranta kaip išlaidų pasidalijimo principą⁷². Svarbu pažymėti, jog remiantis šiuo principu ne visuomenė, ne mokesčių mokėtojai turi kompensuoti išlaidas, susijusias su žalos aplinkai išvengimu ir atitaisymu, bet tas asmuo, kuris yra tiesiogiai atsakingas už aplinkos teršimą, todėl akivaizdu, jog vis dažniau visuomenėje pasigirstantys svarstymai apie galimybę perkelti bent dalį atsakomybės teritorinę savivaldą įgyvendinančių subjektų vadovams, ar kitiems atsakingiems asmenims, pavyzdžiui, seniūnams už užterštus šiukšlėmis, atliekomis, kitomis medžiagomis ir nesutvarkytus miškus,

⁷¹ MEŠKYS, L. Juridinių asmenų administracinė atsakomybė aplinkosaugos srityje: griežtosios atsakomybės doktrinos įtvirtinimo galimybė. *Jurisprudencija*, Vilnius, 2006, nr. 9(87), p. 80.

⁷² RAGULSKYTĖ- MARKOVIENĖ, R. *Aplinkos teisė. Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais*. Vilnius: Eugrimas, 2005, p. 49.

vandens telkinius, jų pakrantes ar kitus aplinkos komponentus, kadangi tokios nuostatotos įtvirtinimas visų pirma prieštarautų „teršėjas moka“ principui.

Pastaruoju metu, materialinės atsakomybės sampratą imant interpretuoti ne tik retrospektyviu, bet ir perspektyviu požiūriu, vis labiau akcentuojamas žalos prevencijos bei atsargumo principas, kuris nustato kiekvieno asmens pareigą elgtis atsargiai ir imtis visų įmanomų priemonių, kad žala neatsirastų, nes paprastai išlaidos prevencinėms priemonėms yra dešimtimis kartų mažesnės už išlaidas, skiriamas kompensuoti teršimu jau padarytą žalą, kuriomis tam tikrais atvejais vis tiek būna neįmanoma pilnai atitaistyti padarytos žalos.

Labiausiai atspindintis tiek materialinės, ties civilinės atsakomybės kompensavimo funkcijos esmę yra visiško žalos (nuostolių) atlyginimo principas, kuris materialinės atsakomybės atveju pasižymi tam tikra specifika. Jau minėto CK 6.263 straipsnio 2 dalyje numatyta, jog žalą privalo visiškai atlyginti atsakingas asmuo. Visiškai atlyginti nuostolius – tai grąžinti nukentėjusįjį į tokią turtinę padėtį, kokia būtų nepadarius žalos ir kita vertus, negalima išieškoti daugiau, nei nukentėjusysis patyrė žalos, nes tai reikštų nepagrįstą nukentėjusiojo praturtėjimą⁷³, todėl žala privalo būti labai tiksliai įvertinta, nes jei bus atlyginama daugiau, nei padaryta žalos, atsakomybės pritaikymas kartu reikštų ir žalą padariusio asmens nubaudimą, o tai visiškai neatitiktų nei civilinės, nei materialinės atsakomybės esmės. Remiantis Aplinkos apsaugos įstatymo³² 2 dalimi, žalą padariusieji asmenys privalo atkurti aplinkos būklę, esant galimybei iki pirminės būklės, buvusios iki žalos aplinkai atsiradimo, ir atlyginti visus nuostolius. Minėtoje teisės normoje įtvirtintos dvi atskiros atsakomybės už žalą aplinkai formos: t. y. pareiga atkurti aplinkos būklę, esant galimybei iki pirminės būklės, buvusios iki žalos aplinkai atsiradimo (atlyginti natūra) ir pareiga atlyginti nuostolius pinigine išraiška. Žalą atlyginti natūra, pavyzdžiui, panaudojant specialias priemones, atkurti užteršto dirvožemio pirmąją būklę, yra labai sunku, aplinkos būklės atkūrimo procesai yra susiję su ilgu laiko tarpu, specialiomis sąlygomis, o kartais tai padaryti apskritai neįmanoma, kai užteršus aplinką dažnai įvyksta negrįžtamų pokyčių visoje ekologinių ryšių grandinėje, pavyzdžiui, sugrąžinti taršos sunaikintų paukščių bei žvėrių. Todėl neesant galimybės visiškai atkurti buvusią būklę, paprastai iškyla nuostolių atlyginimo klausimas. CK 6.251 straipsnio 1 dalyje numatyta, jog padaryti nuostoliai turi būti atlyginami visiškai, išskyrus atvejus, kai įstatymai ar sutartis nustato ribotą atsakomybę. Iš šios nuostatos matyti, jog visiško nuostolių atlyginimo principas nėra absoliutus. Kadangi nustatyti aplinkos ir atskirų jos komponentų ekonominę vertę yra labai sudėtinga, o kartais apskritai neįmanoma nustatyti, taip pat turint omenyje tai, kad nuostoliai, padaryti aplinkai ją teršiant, pagal pasireiškimo pobūdį gali būti ne tik tiesioginiai (žuvų, kitų gyvūnų kritimas, augalijos sunaikinimas), bet ir netiesioginiai, kurie gali

⁷³ BAKANAS, A., „et al“. *Letuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras: Šeštoji knyga. Prievolių teisė.-1-asis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, 1-asis tomas. p 367.*

pasimatyti gerokai vėliau (sumažėjęs vandens telkinio biologinis produktyvumas, dirvožemio derlingumas, pablogėjusi žmonių sveikatos būklė)⁷⁴ apskaičiuojant nuostolius atsiradusius dėl aplinkos teršimu sukeltos žalos, būtent ir yra vadovaujamosi CK numatyta ribotos atsakomybės galimybe. Kadangi, aplinkai padarytos žalos visiškai atlyginti neįmanoma, svarbu, kad bent ta žalos dalis, kuri yra padengiama išieškant nuostolius, nebūtų be pagrindo mažinama. Todėl kyla atlygintinų nuostolių turinio nustatymo problema. Lietuvoje įsitvirtinusi nuomonė, kad apskaičiuojant padarytus nuostolius, kurie yra padarytos žalos išraiška, turi būti įvertintos šios aplinkybės: 1) negautos produkcijos (pajamų) kiekis; 2) nepanaudotų materialinių vertybių ir darbo sąnaudų, anksčiau įdėtų į aplinkos objektus, kiekis; 3) materialinių ir darbo sąnaudų, kurių prireiks aplinkai atkurti, kiekis. Kartu turi būti įvertinta žala, padaryta visuomenės moraliniams, estetiniams ir mokslo interesams. Tai ir sudaro nuostolių, kurie turi būti atlyginami padarius žalą aplinkai, ekonominį pagrindą, tačiau kartu toks nuostolių nustatymas yra problematiškas ir nepakankamai adekvatus, turint omenyje tai, jog žala padaryta ištisoms ekologinėms sistemoms ar kraštovaizdžiams.⁷⁵

Padarytos žalos aplinkai nuostoliai yra atlyginami dviem būdais - pagal įkainius (taksus), kai norminiuose aktuose nustatomos tvirtos pinigų sumos, kurias turi sumokėti atsakomybėn traukiamas asmuo ir specialias metodikas, pagal kurias atlygintinų nuostolių suma yra apskaičiuojama sudedant nuostolių sumas pagal atskirus rodiklius. Įkainių (taksų) metodas, naudojamas išieškant žalą padarytą laukiniams gyvūnams, žuvų ištekliais, miškams, įrašytų į Lietuvos raudonąją knygą rūšių gyvūnams ir augalams, medžiams ir jų grupėms, krūmams, gamtos paminklams, yra gerokai paprastesnis už nuostolių sudėjimo metodą, kadangi nereikia atlikti jokių sudėtingų skaičiavimų, tereikia pagal konkrečią situaciją pritaikyti iš anksto numatytą tvirtą pinigų sumą. Tačiau progresyvesnis, įgalinantis žymiai tiksliau apskaičiuoti padarytą žalą yra nuostolių sudėjimo metodas, kurio remiantis bendra atlygintinų nuostolių suma yra apskaičiuojama pagal formules, įvertinant įvairius nuostolių komponentus. Būtent šis metodas ir yra taikomas apskaičiuojant teršimu aplinkai padarytą žalą, kadangi iš anksto nustatyti aplinkos taršos dydžio ir įvertinti tvirta pinigų suma (įkainiu) yra neįmanoma dėl daugybės kiekvienu atveju vertintinų ir žalos dydį įtakančių veiksnių, tokių kaip teršalų rūšis, kiekis, aplinkos komponento kategorija ir pan. Taigi, nuostoliai, padaryti aplinkai teršimu, yra skaičiuojami pagal Aplinkai padarytos žalos dydžių apskaičiavimo metodiką⁷⁶ (toliau - Metodiką), kuri taikoma, kai žala padaroma išmetus teršalus neleistinoje vietoje arba neleistinu būdu (be aplinkos apsaugos institucijų išduoto leidimo), arba kitaip užteršus aplinkos komponentus: 1) vandens telkinius; 2) žemės paviršių ir/ar gilesnius jos

⁷⁴ MARCIJONAS A., SUDAVIČIUS B. *Ekologinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 1996, p. 269.

⁷⁵ MARCIJONAS, A., SUDAVIČIUS, B. Aplinkai padarytos žalos kompensavimo teisiniai pagrindai. *Teisė*, Vilnius, 1997 nr.31, p. 113.

⁷⁶ LR aplinkos ministro 2002 m. rugsėjo 9 d. Įsakymu Nr. 471 patvirtinta Aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodika. Valstybės žinios., 2002, Nr. 93-4026, Nr. 98-4347 (su vėlesniais pakeitimais).

sluoksnius; 3) aplinkos orą. Ši Metodika yra taikoma ir kai žala aplinkai atsiranda dėl ilgalaikės ūkinės veiklos ir dėl vienkartinio (ūmaus) teršimo, taip pat ji skirta įvertinti žalą aplinkai (jos komponentams), kuri pasireiškia tolimesnėje ateityje. Svarbu ir tai, jog remiantis Metodikos 3 punktu, joje nustatyti žalos atlyginimo dydžių skaičiavimo metodai neįvertina žalos, padarytos juridiniams ir fiziniams asmenims, jų turtui arba interesams, o jei dėl padaryto pažeidimo teritorijos (aplinkos komponento) savininkas ar gamtos išteklių naudotojas patiria tam tikrų nuostolių, jis turi teisę reikalauti nuostolių atlyginimo CK nustatyta tvarka, nes šių nuostolių apskaičiavimo ir atlyginimo tvarkos Metodika nereglamentuoja. Taigi, minėta nuostata yra akivaizdus materialinės ir civilinės atsakomybės atribojimo pagrindas. Be šios aptartos metodikos žalos padarytos kenksmingomis medžiagomis ar kitais teršalais užteršus vandens telkinius, ar kitaip pažeidus aplinkos apsaugos įstatymus, kai dėl to žūsta ar neteisėtai išgaudomos žuvys, jūros žinduoliai, vandens bestuburiai, renkami vandens augalai arba dėl gyvenimo ir veisimosi sąlygų pablogėjimo mažėja vandens gyvūnų ir augalų, vadinamų hidrobiontais, ištekliai, apskaičiavimui yra taikomas Hidrobiontams padarytos žalos skaičiavimo metodika.⁷⁷ Žala dėl teršimo remiantis pastarojoje metodikoje įtvirtintomis formulėmis skaičiuojama tada, jeigu ši žala hidrobiontams padaroma dėl vienkartinio vandens telkinio užteršimo dideliu kiekiu arba didelės koncentracijos kenksmingomis medžiagomis, kurios veikia trumpą laiką, arba kai teršalai išmetami nedideliais kiekiais sistemingai, bet pakankamai ilgą laiką. Atsižvelgiant į aplinkos objekto specifiką, kuriam buvo padaryta žala, apskaičiuojant jos dydį gali būti vadovaujama ir kitomis specialiai skirtomis metodikomis⁷⁸.

Svarbu paminėti ir tai, kad žalos atlyginimo pagal civilinės deliktinės atsakomybės nuostatas atveju, žalos faktas kartu reiškia žalos padariusio asmens kaltės prezumpciją.⁷⁹ Aplinkai tešimu padarytos žalos atlyginimo byloje, taip pat vadovautasi minėta prezumpcija. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne vienoje savo nutartyje⁸⁰ yra pabrėžęs, kad ieškovas aplinkos teršimo byloje, remiantis bendraisiais civilinės atsakomybės pagrindais, privalo įrodyti neteisėtą veiką, žalos dydį, priežastinį ryšį tarp neteisėtos veikos ir žalos, o atsakovo kaltę preziumuojama, o jeigu atsakovas nesutinka su ieškiniu, jis privalo įrodyti, kad žala gamtai padaryta ne dėl jo kaltės. Tačiau įtvirtinus civilinės atsakomybės be kaltės režimą, dabar kaltės elementas apskritai neturi būti nagrinėjamas. Taigi, regionų aplinkos apsaugos departamentų pareigūnai, reikšdami ieškinius dėl žalos atlyginimo privalo pateikti teismui įrodymus, kurie patvirtintų žalos padarymo aplinkai faktą,

⁷⁷ Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2003 m. birželio 25 d. įsakymu Nr. 320 patvirtinta Hidrobiontams padarytos žalos skaičiavimo metodika. Valstybės žinios, 2003, Nr.79-3609.

⁷⁸ Žiūrėti, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos ministerijos 1995 m. gruodžio 14 d įsakymu Nr. 198 patvirtinta Nuostolių, padarytų gamtai sunaikinus arba sužalojus gamtinius kraštovaizdžio kompleksus bei objektus, skaičiavimo metodika. Valstybės žinios, 1996, Nr. 39-937 (su vėlesniais pakeitimais), Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2000 m. balandžio 4 d. įsakymu Nr. 127 patvirtinta Žalos aplinkos orui, sudegus gumos atliekoms, įvertinimo metodika. Valstybės žinios, 2000, Nr.31-879, ir pan.

⁷⁹ BAKANAS, A., „et al“. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras: Šeštoji knyga. Prievolių teisė.*-1-asis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003, 1-asis tomas. p.366

⁸⁰ Pavyzdžiui, Žiūrėti 2002m. vasario 6 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-222/2002 m.

jos dydį, bei priežastinio ryšio tarp neteisėtų veiksmų ir žalos buvimą. Pareigūnų teigimu, didžiausia problema taikant žalos apskaičiavimo metodikas pasireiškia tuo, kad jos nesudaro pakankamo įrodymo nustatant ir įrodant žalos dydį.⁸¹ Tačiau, manau, kad ginčui dėl materialinės atsakomybės, kuri remiasi civilinės teisės nuostatomis, pasiekus teisminę instanciją, yra normalu, jog minėti aplinkos teršimo pažeidimo požymiai, tame tarpe ir žala, bei jos dydis yra įrodinėjimo dalykas, o ne vadovaujamasi vienos šalies - inspektoriaus, kaip valstybės atstovo, nustatytais faktais kaip vienintele tiesa.

Taigi, atidžiau pažvelgus į detalai aptartą materialinės atsakomybės už aplinkos teršimą institutą, mano nuomone, galimi keli pasiūlymai. Visų pirma, manau, kad nežiūrint į specifinius materialinę atsakomybę už aplinkos teršimą apibūdinančius bruožus, bendriausia prasme, ji vis tiek išlieka civilinės atsakomybės dalimi, todėl nepaisant to, kad Lietuvos civilinės teisės sistemoje yra įtvirtintas generalinio delikto principas, aplinkos teršimu padarytai žalai reglamentuoti, manau, turėtų būti skirta ir CK įtvirtinta atskira teisės norma. Šiuo metu galiojančiame CK šalia bendrosios civilinės atsakomybės už kaltai padarytą neteisėtą veiką taisyklės, įtvirtinti galimi civilinės atsakomybės be kaltės taikymo atvejai, pavyzdžiui, darbdavio atsakomybė už darbuotojo darbo metu padarytą žalą, žalą padarytą didesnio pavojaus šaltiniu ir pan. Todėl, neseniai įtvirtintas griežtos atsakomybės už aplinkos teršimo, bei kitus ekologinius pažeidimus, režimas vardan teisinio reguliavimo vientisumo ir aiškumo, manau, turėtų būti aptartas ne tik keliomis lakoniškomis Aplinkos apsaugos įstatymo nuostatomis, bet numatytas suvestines civilinės teisės normas įtvirtinančiame įstatyme - CK. Paminėtina ir tai, jog užsienio mokslininkai⁸² aplinkos teršimu, ar kitu ekologiniu teisės pažeidimu, padaryta žala laiko ne tik materialinių vertybių netekimą, bet ir neturtinę skriaudą. Lietuvoje, skirtingai nei turtinė žala, neturtinė atlyginama tik įstatymo nurodytais atvejais. Kadangi nei CK, nei kiti įstatymai nenumato neturinės žalos, padarytos dėl tam tikro aplinkos komponento teršimo atlyginimo, asmuo šiuo pagrindu patyręs dvasinius išgyvenimus, dvasinį sukrėtimą ar kitokius nepatogumus, negali tikėtis šios patirtos žalos atlyginimo. Manau, kad tokiu būdu nepagrįstai yra apribojamos asmens teisės, todėl būtina atskira CK nuostata įteisinti dėl ekologinio teisės pažeidimo patirtos neturtinės teisės atlyginimą. Todėl, manau, jog yra būtina papildyti CK nauju straipsniu, apimančiu visus paminėtus aspektus. Antra galimybė, atsižvelgiant į tai, kad CK normos yra taikomos tada, kai su aplinkos teršimu susijusių santykių nereguliuoja specialūs teisės aktai, reguliuojantys aplinkos apsaugą⁸³, teisės normą, numatančią civilinės ir materialinės atsakomybės už aplinkos teršimą taikymo skirtumus, neturtinės žalos, patirtos dėl aplinkos teršimo ar kito ekologinio pažeidimo atlyginimo galimybę bei tvarką,

⁸¹ Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamento 2004 m. veiklos ataskaita, p. 151-oficialus Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos tinklalapis – www.am.lt [Žiūrėta 2007-03-20].

⁸² Žiūrėti, pavyzdžiui, БРИНЧУК, М. Экологическое право. Москва: Юрист, 1996, с. 495.

⁸³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr.74-2262 (su vėlesniais pakeitimais) 1.1 straipsnio 2 dalis.

taip pat naujai įtvirtinto griežtosios atsakomybės režimo taisyklės ir išimtis, įtvirtinti pačiame Aplinkos apsaugos įstatyme. Tiesa, paminėtina tai, kad nuostata, atspindinti civilinės ir materialinės atsakomybės už aplinkos teršimo ar kitų ekologinių reikalavimų pažeidimą taikymo skirtumą, yra įtvirtinta Metodikos 3 punkte, kuriame nurodyta, jog šioje Metodikoje nustatyti žalos atlyginimo dydžių skaičiavimo metodai neįvertina žalos, padarytos juridiniams ir fiziniams asmenims, jų turtui arba interesams, o jei dėl padaryto pažeidimo teritorijos (aplinkos komponento) savininkas ar gamtos išteklių naudotojas patiria tam tikrų nuostolių, jis turi teisę reikalauti nuostolių atlyginimo CK nustatyta tvarka, nes šių nuostolių apskaičiavimo ir atlyginimo Metodika nereglementuoja. Akivaizdu, jog tokia materialinės atsakomybės už aplinkos apsaugos reikalavimų pažeidimus taikymo specifika apibrėžianti nuostata turėtų būti įtvirtinta ne poįstatyminiame teisės akte, bet pamatiniame – Aplinkos apsaugos įstatyme. Tuo tarpu pagal šiuo metu galiojantį Aplinkos apsaugos įstatymą, kuriame nors ir numatyta, kad žala padaryta aplinkai, žmonių sveikatai ir gyvybei, kitų asmenų turtui ir interesams, privalo būti atlyginta, civilinės ir materialinės atsakomybės, pasižyminčios specialių aplinkos apsaugos teisės aktų normų taikymu, skirtumas nėra apibrėžiamas. Taigi, atsižvelgiant į šiuo metu pripažįstamą specialių aplinkos apsaugą reglamentuojančių teisės aktų prioritetą prieš CK, pastarasis kelias būtų netgi priimtinesnis. Be abejo, CK nuostatos, taip pat išliktų labai svarbios, bet tik kaip normos, įtvirtinančios pamatinės civilinės teisės taisyklės bei principus. Taigi, įstatymų leidėjas turi kelias pasirinkimo galimybes, o tai, jog esamas šios srities teisinis reguliavimas turėtų būti tobulinamas, manau yra akivaizdu ir nekelia abejonių.

Pažymėtina, kad atsižvelgiant į kompensacinį materialinės atsakomybės pobūdį, šios atsakomybės rūšies normos aplinkos teršėjui yra taikomos lygiagrečiai su baudžiamosiomis ar administracinėmis priemonėmis⁸⁴, tačiau dėl skirtingos materialinės ir administracinės ar baudžiamosios atsakomybės paskirties, kelių iš jų taikymas tuo pačiu metu yra pagrįstas bei neprieštarauja dvigubo baudimo draudimo (*non bis in idem*) principui.

⁸⁴ ЕРОФЕЕВ, Б. В. *Экологическое право России*. Москва: Юрист, 1996, с. 305.

4. Teismų praktikos, sprendžiant bylas susijusias su teisinės atsakomybės už aplinkos teršimą taikymu, analizė

Teismų praktikos susijusios su atsakomybe už teršimu aplinkai padaryta žalą nėra ypač daug, tačiau įdėmiau pažvelgus, galima teigti, kad teismų požiūris į aplinkos teršimą tikrai nėra atsainus, kadangi aplinkos teršimo administracinius teisės pažeidimus padarę asmenys nubausti administracinėmis nuobaudomis, taip pat ir neišvengia pareigos atlyginti aplinkai ir asmenims padarytos žalos.

Bylas, susijusias su atsakomybės už aplinkos teršimą problematika, galima suskirstyti į dvi grupes: į civilines, nagrinėjamas bendros kompetencijos teismuose ir administracines bylas, priklausančias administracinių teismų kompetencijai. Atsižvelgiant į tai, kad vienodą administracinių teismų praktiką Lietuvoje formuojantį Lietuvos Vyriausiąjį Administracinį Teismą (toliau LVAT), o bendrosios kompetencijos teismų - Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą (toliau LAT), paprastai pasiekia svarbiausios, liečiančios pačius pavojingiausius pažeidimus bei didžiausios žalos padarytos aplinkai ir kitiems asmenis atlyginimo atvejus, analizuodama teismų praktikos, sprendžiant bylas, susijusias su teisinės atsakomybės už aplinkos teršimą taikymu, esminius bruožus ir problemas, pagrindinį dėmesį skirsiu būtent minėtų aukščiausių teismų, taip pat kelių Lietuvos Apeliacinio Teismo bylų apžvalgai.

Pagrindinis administracinių ir civilinių bylų skirtumas yra toks, kad pirmosios būtent liečia viešojo administravimo sritį, tuo tarpu civilinės jau yra susijusios su žalos, atsiradusios dėl aplinkos teršimo, atlyginimu. Administraciniuose teismuose paprastai yra ginčijami aplinkos apsaugos institucijų pareigūnų veiksmai, įrodinėjant, kad jie, taikydami administracinę atsakomybę vieno ar kelių ATPK numatytų aplinkos teršimo pažeidimų (dažniausiai 51³, 51⁶, 51¹², 79 straipsnių) pagrindu, nepagrįstai surašė administracinio teisės pažeidimo protokolą už aplinkos teršimą ar kitaip netinkamai atliko savo pareigas. Iš tikrųjų, dažnai administracinėmis nuobaudomis už aplinkos teršimą nubaustų asmenų skundai dėl pareigūnų atliekamo darbo nustatant teršimo pažeidimus ir jų pagrindu taikant teršėjams administracinę atsakomybę, būna pagrįsti. Ne kartą LVAT savo nutartyse yra pabrėžęs tinkamo ATPK 260 straipsnyje nurodyto administracinio teisės pažeidimo protokolo turinio surašymo svarbą, pabrėždamas, jog, surašant protokolą, bei vėliau priimant Institucijos nutarimą dėl administracinės nuobaudos paskyrimo, turi būti aiškiai nurodoma, kokiais veiksmais, kokia aplinkos teršimo pažeidimą įtvirtinanti norma yra pažeista⁸⁵, nes gintis nuo pareikšto kaltinimo yra įmanoma, kai iš protokolo galima suvokti, už kokią veiką yra norima taikyti administracinę atsakomybę⁸⁶, taip pat, kad kaltinimas protokole negali būti grindžiamas spėjimais ir

⁸⁵ Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2004 m. spalio 20 d. LVAT nutartis adm. b. Nr. N¹²-1249-04.

⁸⁶ Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2005 m. gruodžio 28 d. nutarimas adm. b. Nr. N-9(62)-1924/2005.

prielaidomis⁸⁷. Taip pat LVAT vienoje byloje, kurioje buvo nustatyta, kad administracinio teisės pažeidimo protokole užfiksuotas ATPK 51³ straipsnio 2 dalies pažeidimas, aprašytas, kaip aplinkos teršimas pavojingomis atliekomis, nutarime pareigūno buvo įvardintas kaip aplinkos teršimas nepavojingomis buitinėmis ir gamybinėmis atliekomis, kas užtraukia administracinę atsakomybę jau pagal ATPK 51³ straipsnio 1 dalį, nurodė, kad administracinė byla nagrinėjama tik administracinio teisės pažeidimo protokole suformuotų kaltinimų apimtyje, todėl tokią pareigūno klaidą, dėl kurios nutarimu buvo pakeistas kaltinimas įvardino, esminiu administracinių teisės pažeidimų teisenos pažeidimu⁸⁸. Taip pat LVAT ne kartą yra atkreipęs dėmesį į atsakomybėn traukiamų asmenų ATPK įtvirtintų teisių, tokių kaip teisė susipažinti su bylos medžiaga, duoti paaiškinimus, pareikšti prašymus ir kitų teisių pažeidimų problemą. Pavyzdžiui, šiuo aspektu galima paminėti 2004 m. gegužės 10 d. LVAT nutartį, kurioje teismas nurodė, jog Jūros aplinkos apsaugos agentūra turi atkreipti dėmesį į būtinumą besąlygiškai paisyti ATPK 272 straipsnyje įtvirtintų traukiamo atsakomybėn asmens teisių, tokių kaip žinoti kuo kaltinamas ir galėtų pasiaiškinti⁸⁹. Svarbu ir tai, kad aplinkos apsaugos pareigūnas nustatęs aplinkos teršimo pažeidimą, surašydamas procesinius dokumentus, tinkamai ir aiškiai juose atspindėtų pažeidėjo veikos ir jos sukeltos žalos priežastinį ryšį, kurį pagrįstų neabejotiniais įrodymais, nes pasiekus ginčui aukščiausią teisminę instanciją, neesant tinkamai įformintos visų pažeidimo požymių buvimą patvirtinančios medžiagos, klausimas dėl administracinės atsakomybės taikymo pagrįstumo vis tiek galutinai negalės būti išspręstas, nes LVAT nustačius asmenų, padariusių aplinkos teršimo administracinius pažeidimus jų teisių suvaržymo ar kitokių pareigūnų netinkamo darbo atvejus, teismui dažnai tenka naikinti byloje priimtus sprendimus ir bylą iš naujo perduoti tirti aplinkos apsaugos institucijai. Manau, kad pareigūnų polinkio pažeisti administracinių teisės pažeidimų teisenos taisyklės problema dažniausiai kyla dėl aplaidumo, tačiau tam tikrais ir dėl tvarkos neišmanymo, ar net pačios aplinkos teršimo reiškinių, jo priežasčių ir pasekmių (pavyzdžiui neišmanant pačios atliekų sąvokos ar pavojingų atliekų nuo nepavojingų atliekų skirtumo) esmės nesuvokimo. Kadangi teisės normose įtvirtintų reikalavimų užtikrinimo sėkmė didžiaja dalimi priklauso nuo specialistų ir jų vadovų ekologinio išprusimo, nuo to, kaip jie suvokia kylančias problemas, jų lavinimui ir švietimui valstybėje turi būti skiriamas didelis dėmesys.

Nepaisant to, kad teršėjo kaltė yra laikoma padaryto administracinio aplinkos teršimo pažeidimo sudėties būtinuoju elementu, iš LVAT nutarčių matyti, jog nagrinėjant administracinės atsakomybės taikymo pagrįstumo klausimą, kaltumo požymio konstatavimui ne visuomet skiriamas vienodas (pakankamas) dėmesys. Dažnai LVAT savo nutartyse nurodo, jog administracinio aplinkos teršimo pažeidimo faktą įrodo administracinio teisės pažeidimo protokolas ir liudytojų

⁸⁷ Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2004 m. birželio 11 d. nutartis adm. b. Nr. N-09-639-04.

⁸⁸ Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2006 m. balandžio 5 d. nutartis adm. b. Nr. N¹⁷ – 452-06.

⁸⁹ Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2004 m. gegužės 10 d. nutartis adm. b. Nr. N-09-527-04.

parodymai, nesiaiškindamas detalių asmens, patraukto administracinės atsakomybės, kaltės dėl pažeidimo aplinkybių, apskritai neužsimindamas kaltės elemento⁹⁰ arba tik lakoniškai nurodydamas, kad kaltė įrodyta bylos medžiaga⁹¹. Tiesa yra ir pavyzdžių, kai LVAT savo sprendimą pagrindžia detalesniu kaltės požymio aptarimu, pavyzdžiui, 2004 m. balandžio 19 d. nutartyje LVAT remdamasis liudytojų parodymais bei kitais duomenimis, pritarė pirmos instancijos teismo išvadai, kad P. Rapševičius, UAB „Aukštaitijos vandenys“ cecho viršininkas, net ir veikdamas pakankamai apdairiai, negalėjo numatyti, kad buitinių nuotekų vamzdynas buvo paklotas lietaus koridoriuje ir neturėjo imtis kokių nors priemonių galimiems pažeidimams išvengti, todėl yra nekaltas dėl Nevėžio upės teršimo, kuris įvyko trūkus UAB „Aukštaitijos vandenys“ prižiūrimam buitinių nuotekų kanalizacijos vamzdynui, pažeidimo.⁹² Panašiai kaltės elementą, nors tiesiogiai ir neįvardindamas, LVAT analizavo kitoje byloje ir padarė išvadą, kad asmuo S. G., kurio vadovaujama AB „Lietkabelis“ laikotarpiu nuo 2006 m. sausio 1 d. iki 12 d. išmetė teršalus į aplinkos orą neturėdama TIPK leidimo, ėmėsi visų tomis sąlygomis būtinų organizacinių priemonių, siekiant laiku gauti TIPK leidimą, kuris buvo neišduotas dėl nuo apelianto nepriklausančių priežasčių ir kadangi iš bylos faktinių aplinkybių akivaizdu, kad galimybės pašalinti gresiantį pavojų apeliantas tinkamu darbo organizavimu nesuvokė, ir neturėjo galimybės suvokti, todėl Panevėžio apygardos administracinio teismo nutartis, kuria jis buvo nubaustas už ATPK 51² staipsnio 2 dalyje numatytą pažeidimą bei Panevėžio miesto agentūros vedėjo nutarimas naikintini⁹³. Taigi, manyčiau, jog LVAT kaltės elementą kiekvienoje nagrinėjamoje aplinkos teršimo byloje turėtų aptarti vienodai išsamiai, ir ne tik todėl, kad kaltė laikoma būtinuoju aplinkos teršimo požymiu, bet ir dėl to, jog kaltės elementą liečiantys argumentai padeda geriau suvokti, kodėl teismas priėmė vienokį ar kitokį sprendimą.

Dar viena paminėtina problema yra susijusi su atsakomybės taikymu bendrijų pirmininkams, už jos narių padarytus administracinius aplinkos teršimo pažeidimus⁹⁴. Toks atsakomybės perkėlimas, mano manymu, prieštarauja pagrindiniam „teršėjas moka“ principui. Visų pirma, ATPK 161 straipsnyje numatyta, kad savivaldybių tarybų patvirtintų miestų ir kitų gyvenamųjų vietovių tvarkymo ir švaros taisyklių pažeidimas, užtraukia įspėjimą arba baudą iki dviejų tūkstančių litų. Taigi, atsižvelgiant į tai, kad pagal ATPK šiuo metu gali atsakyti tik fizinis asmuo, už nurodytą taisyklių pažeidimą administracinės atsakomybės pagal minėtą straipsnį gali

⁹⁰ Pavyzdžiui, žiūrėti Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2003 m. lapkričio 14 d. nutartį adm. b. Nr. 1509-03, Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2005 m. vasario 25 d. LVAT nutartį adm. b. Nr. N¹²-332-05, Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2001 m. rugsėjo 25 d. LVAT nutartį adm. b. Nr. 1493-01.

⁹¹ Pavyzdžiui, žiūrėti Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 18 d. nutartį adm. b. Nr. N. 9(62)-1243/2005.

⁹² Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2004 m. balandžio 19 d. nutartis adm. b. NR. N-09-435-04

⁹³ Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2006 m. gruodžio 18 d. nutartis adm. b. Nr. N⁵-1842/2006

⁹⁴ Pavyzdžiui, žiūrėti 2005 m. vasario 25 d. LVAT nutartį adm. byloje Nr. N¹²-332-05; 2006 m. balandžio 5 d. LVAT nutartį adm. byloje Nr. N¹⁷-452-06

būti traukiamas bendrijos pirmininkas, kadangi bendrijos pirmininkas yra vienasmenis bendrijos atstovas bei valdymo organas, kuris, greta kitų jam priskirtų pareigų, kartu yra atsakingas už aplinkos švaros ir tvarkos palaikymą. Remiantis teleologiniu metodu, logiška manyti, jog ATPK 161 straipsnyje įtvirtintos teisės normos tikslas yra užtikrinti taisyklėse nurodytų reikalavimų, skirtų švarai ir tvarkai palaikyti, įgyvendinimą, baudžiant už jų pažeidimą. Bet pagalvokime, ar teisinga yra bausti bendrijos pirmininką, stropiai ir pareigingai atliekantį savo pareigas bendrijai (pavyzdžiui, sudariusį sutartį su atliekų vežėjais, organizuojantį talkas teritorijai valyti ir atliekantį kitas jam priklausančias pareigas) už Vilniaus miesto tvarkymo ir švaros taisyklių⁹⁵ 29.1. punkto, numatančio draudimą versti atliekas tam tikslui nepritaikytose vietose, jeigu tokiu būdu aplinką tyčia užteršė vienas iš bendrijos narių. Tokiu būdu nubaudus pirmininką, ATPK 161 straipsnio normos tikslas lieka nepasiektas, o tikrasis teršėjas – nenubaustas. Todėl drįsčiau nesutikti su 2005 m. vasario 25 d. LVAT nutartyje išreikšta teismo pozicija, kad: "Tai, kad bendrijos teritoriją ypatingai teršia atskiri bendrijos nariai, neatleidžia visos bendrijos nuo pareigos tvarkant atliekas Vilniaus miesto tvarkymo ir švaros taisyklėse nustatyta tvarka."⁹⁶, nes kiekvienu atveju svarbu nustatyti, ar aplinkos teršimas kilo dėl bendrijos pirmininko pareigos užtikrinti aplinkos tvarką nevykdymo, ar jis buvo sąlygotas vieno ar kelių bendrijos narių kaltos veikos. Jeigu tokią administracinę nuobaudą būtų galima skirti bendrijai kaip juridiniam asmeniui, tuomet ji labiau paliestų ir pačius bendrijos narius, tuo tarpu paskyrus nuobaudą pirmininkui, jis neturi jokios galimybės bauda sumokėtos pinigų sumos išsiieškoti iš už teršimą kalto asmens. Antra, dar labiau abejotina situacija, kuomet aplinkos apsaugos pareigūnai surašo administracinio teisės pažeidimo protokolą vieno iš aplinkos teršimo pažeidimą įtvirtinančio ATPK straipsnio pagrindu, pagal kuriuos atsakomybės perkėlimo bendrijos pirmininkui už jos aplinkos teršimą siejant su jam priskirta aplinkos tvarkos palaikymo pareiga, priešingai nei pagal ATPK 161 straipsnį, pateisinti negalima. 2006 m. balandžio 5 d. LVAT nutartimi policijos pareigūno surašytą nutarimą nubausti garažų bendrijos "Eglė" pirmininką administracine nuobauda 51³ straipsnio 2 dalies pagrindu už bendrijos teritorijoje gulinčias pavojingas atliekas (panaudotas padangas) dėl procesinių pažeidimų kartu su Vilniaus apygardos administracinio teismo nutarimu panaikino ir byla perdavė nagrinėti iš naujo⁹⁷. Todėl belieka tikėtis, kad antrąkart išnagrinėjus visas aplinkybes, administracinė atsakomybė bus pritaikyta asmeniui, kaltais veiksmais padariusiam aplinkos teršimo pažeidimą.

Dar viena svarbus administracinių teismų praktikos bruožas daugiau liečiantis pirmos instancijos teismą pasireiškia tuo, kad nors ATPK už aplinkosaugos pažeidimus yra numatytos ganėtinai didelės administracinės baudos, pažeidėjui apskundus aplinkos apsaugos inspektorius

⁹⁵ Vilniaus miesto tarybos 1999 m. liepos 9 d. sprendimu Nr. 399 patvirtintos Vilniaus miesto tvarkymo ir švaros taisyklės.

⁹⁶ Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2005 m. vasario 25 d. nutartį adm. b. Nr. N¹²–332-05

⁹⁷ Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2006 m. balandžio 5 d. nutartį adm. b. Nr. N¹⁷–452-06

nutarimą apygardos administraciniam teismui, teismas atsižvelgdamas į nusižengimo pavojingumą visuomenei, pažeidėjo turtinę padėtį, ją žymiai sumažina arba pritaiko minimalią administracinę nuobaudą.⁹⁸ Tokia pati tendencija vyrauja, kai ATPK numatytais atvejais bylas dėl administracinės atsakomybės nagrinėti ir skirti nuobaudas yra įgaliojoti ne aplinkos apsaugos pareigūnai, bet rajonų (miestų) apylinkių teismai (pavyzdžiui, 51³ straipsnio 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 dalyse, 51⁵ 3 dalyje numatytų pažeidimų atveju ir pan.). Dėl šios priežasties yra sumažinamas baudos vidurkis.

Analizuojant civilines bylas, susijusias su žalos, padarytos aplinkos teršimu atlyginimu, priklausomai nuo to kokiam objektui teršimu padarytos žalos atlyginimo klausimas teisme nagrinėjamas, išskirtinos dvi pagrindinės bylų rūšys. Didžioji dalis LAT pasiekiančių aplinkos teršimo civilinių bylų yra susijusi su aplinkai padarytos žalos atlyginimo reikalavimu, kurį teršėjams, nepanorusiems geranoriškai atlyginti teršimu aplinkai padarytos žalos, pareiškia valstybės įgaliojoti aplinkos apsaugos pareigūnai. Kadangi, aplinkos teršimu padarytos žalos pagrindu pažeidėjams kyla materialinė atsakomybė, teisme nagrinėjant aplinkai padarytos žalos klausimą, visų pirma vadovaujamas specialiaisiais teisės aktais, reguliuojančiais aplinkos apsaugą ir gamtos išteklių naudojimo tvarką, t. y. Aplinkos apsaugos įstatymu, Aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodika ir kitais teisės aktais, tuo tarpu CK nuostatos taikomos subsidiariai. Kitai siauresnei bylų kategorijai priklauso fizinių ir juridinių asmenų pareikšti reikalavimai dėl jiems aplinkos teršimu padarytos žalos atlyginimo. Šių bylų grupei būdinga tai, kad nagrinėjant tokią bylą yra vadovaujamas bendrosiomis civilinės teisės normomis, taip pat ir tai, jog be kitų konstatuotinių aplinkybių, taip pat turi būti nustatyta pareiškėjo, kaip užteršto aplinkos komponento savininko ar teisėto valdytojo, teisės į žalos atlyginimą. Tam tikrais atvejais, teismų praktikoje pasitaiko civilinių bylų, kurių ieškinio dalykas ir pagrindas visai nesisiję su aplinkos tarša, tačiau teršimo aspektas panaudojamas kaip vienas iš argumentų, paremiančių tam tikrą reikalavimą. Pavyzdžiui, LAT civilinėje byloje Nr. 3K-3-737/2000 dėl pažeistų teisių atstatymo, atsakovas, kuris atsisakė duoti savo sutikimą kaimynės garažo įteisinimui, vienu iš argumentų nurodė tai, kad ieškovei nuolat šalia garažo remontuojant ir plaunant šulinio vandeniui pažįstamų asmenų automobilius, teršalai subėga į žemę ir teršiamas geriamas vanduo⁹⁹. Aptariant civilines bylas, susijusias su žalos už aplinkos teršimą atlyginimu, matyti, kad dažniausiai susiduriama su žala, atsiradusia nuotekom užteršus upę ar upelį (vandens telkinį), arba viršijus leistinus teršalų išmetimo į atmosferą normatyvus. Taip pat didelė bylų dalis yra dėl aplinkos teršimo naftos produktais, dėl kurių atsiradusi žala aplinkai vertinama šimtąkartinėmis sumomis.

⁹⁸ Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamento 2003 m. veiklos ataskaita, p. 134; Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamento 2004 m. veiklos ataskaita, p. 150; Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamento 2005 m. veiklos ataskaita, p. 90 -oficialus Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos tinklalapis – www.am.lt [Žiūrėta 2007-03-20].

⁹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. rugpjūčio 28 d. LAT nutartis c.b. Nr. 3K-3-737/2000.

Bylose dėl žalos atlyginimo pagal bendrąją tvarką ieškovas reikšdamas ieškinį atsakovui turi pateikti teismui įrodymus, kurie patvirtintų žalos padarymo aplinkai (pavyzdžiui vandens telkiniui) faktą bei priežastinio ryšio tarp atsakovo neteisėtos veikos ir atsiradusios žalos buvimą. Todėl iš LAT praktikos matyti, jog dažnai pareiškėjų reikalavimų dėl žalos atlyginimo sėkmė priklauso nuo to, ar tinkamai, kokybiškai ir teisėtai buvo surinkti aplinkos teršimą patvirtinantys įrodymai¹⁰⁰. Pagal bendruosius civilinės teisės principus, atsakovas savo ruožtu, turi įrodyti, kad žala gamtai padaryta ne dėl jo kaltės. Tačiau, kaip jau minėjau, įgyvendinant Europos Sąjungos reikalavimus, 2005 metais Aplinkos apsaugos įstatymo nuostata, įtvirtinanti atsakomybės už kaltai padarytą neteisėtą veiką tvarką, buvo pakeista visiškai priešinga taisykle, numatančia, jog ūkio subjektams taikoma civilinė atsakomybė už bet kokią žalą aplinkai arba jos realią grėsmę, neatsižvelgiant į jų kaltę. Problema pasireiškia tuo, jog jeigu LVAT savo nutartyse, sprendamas pritaikytos administracinės nuobaudos už aplinkos teršimo pažeidimą, pagrįstumo klausimą paprastai kaltės požymio neišplėtoja, o kartais net nepamini, tai civilinėse bylose LAT kaltės požymio nustatymui, visada skirdavo nemažai dėmesio¹⁰¹. Todėl, manau, tam, kad taip kardinaliai pakeistas reguliavimo režimas būtų sklandžiai praktikoje įgyvendinamas, prireiks dar ne vienu metų. Nors teismų praktikos atsakomybės už aplinkos teršimą be kaltės režimo įgyvendinimo aspektu dar beveik nėra, paminėtinos dvi Lietuvos apeliacinio teismo nutartys, kuriose vis dar remiamasi teršėjo kaltės principu. Įdomu ne tik tai, jog ir 2005 m. lapkričio 29 d. ir 2006 m. kovo 28d. nutartyse, nepaisant pasikeitusios kaltės koncepcijos, Lietuvos apeliacinis teismas svarstydamas žalos atlyginimo klausimą nagrinėja atsakovo kaltės aspektą, bet ir tai, kad įvardija atsakovo kaltės dydį, nurodydamas, jog pirmuoju atveju ji neviršija 20, o antruoju 5 procentų, todėl abiem atvejais priteisiamas kaltės laipsnį atitinkantis žalos atlyginimo dydis. Mano manymu, tokia teismo praktika yra ydinga ir prieštarauja logikos principui, nes asmuo dėl tam tikros veikos padarymo gali būti laikomas arba kaltu, arba nekaltu, o sąvoka “pusiau kaltas” teisės teorijos moksle nėra žinoma. Iš baudžiamosios teisės teorijos žinomas kaltės skirstymas į tyčios ir neatsargumo formas¹⁰², tačiau šis skirstymas niekaip nesusijęs su kaltės dydžio procentais nustatymu. Be to, kuo remiantis teismas apskaičiavo būtent tokį atsakovo kaltės dydį taip pat neaišku. Atsižvelgiant į tai, jog gamtai padarytos žalos atlygintinos sumos yra visuomet didelės (antruoju atveju suma siekė 20 278 012, 80 Lt) teismas, matyt, ieškojo išeities, kaip sumažinti apskaičiuotą sumą iki realaus dydžio, kurį atsakovas būtų pajėgus sumokėti. Neaišku tik viena,

¹⁰⁰ Pavyzdžiui, žiūrėti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. vasario 6 d. nutartį c.b. 3K-3-226/2002; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. gruodžio 22 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-987/1999

¹⁰¹ Pavyzdžiui, žiūrėti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 10 nutartį c.b. Nr. 3K-3-131/2004; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. vasario 6 d. nutartį c.b. 3K-3-226/2002; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. vasario 6d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-222/2002

¹⁰² Pavyzdžiui, žiūrėti Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis.- 3-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 201.

kodėl teismas nesivadovavo naujai įtvirtintu atsakomybės be kaltės už aplinkai padarytą žalą režimu. Žinoma, atsižvelgiant į tai, kad abiem atvejais žala aplinkai buvo padaryta iki griežtosios atsakomybės režimo įtvirtinimo Lietuvos teisinėje sistemoje, teismas, nagrinėdamas bylą galėjo pritaikyti žalos padarymo metu galiojusias teisės normas, įtvirtinančias lengvesnę atsakomybę atsakovo atžvilgiu, tačiau tada turėtų pagrįsti tokį pasirinkimą. Tuo tarpu Lietuvos apeliacinis teismas apskritai neanalizavo atsakomybės režimo pritaikymo klausimo, o tiesiog, kaip ir seniau, vadovavosi atsakomybės esant kalei režimo principais. Reikia tikėtis, kad ateityje šis naujas režimas prisigis Lietuvos teisinėje sistemoje, kadangi natūralu, kad asmenys, kurių atliekama veikla yra potencialiai susijusi su aplinkos teršimo rizika, patys už ją ir atsakytų, nesitikėdami atsakomybės naštos permesti ant visos visuomenės pečių.

Sklandaus atsakomybės už aplinkos teršimo pažeidimus mechanizmo veikimą apsunkina jau priteistų mokėti piniginių sumų, aplinkai padarytos žalos atlyginimui, išieškojimo problemos. Pagrindinė to priežastis, kad didžioji pažeidėjų dalis yra asmenys, neturintys nuolatinio pajamų šaltinio. Nepaisant to, kad perdavus vykdomuosius dokumentus dėl baudų ir žalos aplinkai išieškojimo antstoliams, išieškojimas žymiai pagerėjo, neesant turto, į kurį antstolis galėtų nukreipti išieškojimą, paskirtos baudos ir žalos atlyginimui priteistos sumos lieka neišieškotos. Taigi, tuo atveju, kai pilietis neturi lėšų baudos apmokėjimui, kreipiamasi į bendros kompetencijos teismus dėl baudos pakeitimo administraciniu areštu arba viešaisiais darbais.¹⁰³ Atsižvelgiant į tai, kad aplinkos teršimu padaroma žala aplinkai paprastai įvertinamas didelėmis piniginėmis sumomis, dažnai priteisto atlyginimo dydžio mažesnės įmonės nepajėgia apmokėti. Ir netgi iškėlus bankroto bylą, jeigu esamo turto nepakanka įmonės skoliniamis įsipareigojimams (tame tarpe ir aplinkai padarytos žalos atlyginimui) įvykdyti, priteistas žalos atlyginimas lieka neišieškotas.

Taigi, atsižvelgiant į tai, kad teisinės atsakomybės už aplinkos teršimą mechanizmas yra viena iš aplinkos apsaugos reikalavimų laikymosi užtikrinimo priemonių, labai svarbu, kad visos atsakomybės priemonės būtų taikomos veiksmingai ir atsakingai. Iš aptartų bylų matyti, jog atsakomybės priemonių taikymo nesklandumų kyla ne tik pirminiame procesinių dokumentų surašymo etape, bet ir ginčą išnagrinėjus visose teismo instancijose, problemų neišvengiama ir galutinės nutarties vykdymo etape.

Kadangi, vieningos teismų praktikos formavimas aplinkos teršimo pažeidimų ir jų sąlygotos žalos aplinkai atlyginimo atžvilgiu taip pat yra viena iš švarios aplinkos apsaugos reikalavimų įgyvendinimo priemonių, labai svarbu, kad ji būtų plėtojama atsižvelgiant į teisinio reguliavimo ir visuomenės ekologinio mentaliteto pažangą. Pasakytina ir tai, kad iš daugybės apžvelgtų

¹⁰³ Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamento 2002 m. veiklos ataskaita, p. 145; Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamento 2003 m. veiklos ataskaita, p.134; Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamento 2004 m. veiklos ataskaita, p. 151; Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamento 2005 m. veiklos ataskaita, p. 91-oficialus Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos tinklalapis – www.am.lt [Žiūrėta 2007-03-20].

aukščiausiuosius teismus pasiekusių bylų, nei vienoje iš jų nebuvo ginčijamas baudžiamosios atsakomybės už aplinkos teršimo nusikaltimą taikymo pagrįstumo ar reikalavimo dėl šiuo nusikaltimu padarytos aplinkai žalos atlyginimo klausimas. Tai tik dar kartą įrodo, jog praktiškai BK 270 straipsnis dėl jau aptartų problemų yra netaikomas.

5. Atsakomybės už teršimu aplinkai padarytą žalą teisinio reguliavimo Europos Bendrijos¹⁰⁴ teisės aktais pagrindiniai bruožai

Net ir neesant Europos Bendrijos (toliau Bendrija) steigimo sutartyje specialiai aplinkos apsaugai skirtų teisės normų, nuo septintojo dešimtmečio Bendrija vykdė aktyvią politiką aplinkos apsaugos srityje. 1972 metais Bendrijos lyderių aukščiausio lygio susitikimas Paryžiuje įtvirtino nemažai fundamentalių aplinkos apsaugos principų, po kurio buvo priimta pirmoji aplinkos apsaugos Bendrijos veiksmų programa apėmusi laikotarpį nuo 1973 iki 1976 metų.¹⁰⁵ Jau šiame dokumente buvo apibrėžta teršėjo sąvoka, kuriuo buvo laikomas asmuo, kuris tiesiogiai arba netiesiogiai daro žalą aplinkai arba sukuria priežastį jai atsirasti, bei įtvirtintas vienas pagrindinių „teršėjas moka“ principas.¹⁰⁶ Po minėto dokumento dar sekė keturios vėlesnės programos, kol galiausiai Bendrijos steigimo sutartis 1986 metais Vieningu Europos aktu buvo papildyta aplinkos apsaugą užtikrinančiomis nuostatomis. Pagrindiniais tikslais naujoje Bendrijos sutarties dalyje buvo įvardinti siekiai išsaugoti aplinkos kokybę, ją gerinti, plėtoti žmonių sveikatos apsaugą, protingai ir racionaliai naudoti gamtos išteklius, skatinti regionines ir pasaulines aplinkos apsaugos problemas sprendžiančias priemones, o siekiant minėtų tikslų, buvo įtvirtinta, jog turi būti remiamasi šiais principais: 1) Bendrijos veikla turi būti grindžiama įspėjimų principu ir prevencija; 2) žala aplinkai turi būti ištaisyta veikiant žalos šaltinį; 3) aplinkos teršėjas privalo mokėti. Taip pat buvo nurodyta, kad aplinkos apsaugos reikalavimai turi būti sudedamoji Bendrijos politikos kitose srityse dalis. Europos Sąjungos (toliau- ES) sutartis papildė numatytą reguliavimą, įtvirtindama svarbią Bendrijos teisės aktų šioje srityje priėmimo tvarkos taisyklę, numatančią, kad aplinkos apsaugos priemonės gali būti tvirtinamos Tarybos kvalifikuota balsų dauguma ir bendradarbiaujant su Parlamentu, išskyrus tam tikrus atvejus.¹⁰⁷

Taigi, minėtų Steigimo sutarties normų pagrindu buvo vystomas tolimesnis aplinkos apsaugos Bendrijos lygiu reguliavimas, o konkretūs aplinkos apsaugos reikalavimai įtvirtinami Europos Bendrijos antrinės teisės aktais, daugiausia, direktyvomis. Kadangi, atmosferos teršimas ilgą laiką buvo bendrijos susirūpinimo objektas, kai kurie iš pirmųjų Bendrijos teisės aktų aplinkos

¹⁰⁴ 1992 vasario 2d. priėmus Maastrichto sutartį terminas „Europos Sąjunga“ plačiai vartojamas vietoj termino „Europos bendrija“, todėl magistro darbe šie du terminai vartojami kaip sinonimai.

¹⁰⁵ TAYHAM, A. *Europos sąjungos teisė*. Vilnius: Eugrimas, 1999, p. 326.

¹⁰⁶ RAGULSKYTĖ- MARKOVIENĖ, R. *Aplinkos teisė. Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais*. Vilnius: Eugrimas, 2005, p. 49.

¹⁰⁷ Kol nebuvo įtvirtinta šios nuostatos, tvirtinant aplinkos apsaugos priemones, reikalauta tarybos vienbalsiškumo, arba Tarybos vienbalsio sprendimo apibrėžti tuos klausimus, kuriais sprendimai galėjo būti priimami kvalifikuota dauguma. Todėl buvęs reguliavimas kėlė grėsmę, jog vienbalsiškumo reikalavimas gali neleisti priimti reikiamų sprendimų aplinkos apsaugos klausimais.

apsaugos srityje buvo skirti oro teršimui nutraukti,¹⁰⁸ taip pat priimtose direktyvos sieros, azoto dioksido, švino, asbesto, motorinių transporto priemonių dujų, ozono ir kitų atmosferą teršiančių medžiagų išmetimo kontrolės srityje. Taip pat daugybė direktyvų priimta pavojingų medžiagų, atliekų tvarkymo, vandens apsaugos bei kitose aplinkos apsaugos srityse¹⁰⁹.

Akivaizdu, kad didelė gausa Bendrijos teisės aktų yra skirta aplinkos apsaugos ir gamtos išteklių naudojimo tvarkos reikalavimams įtvirtinti, tačiau labiau atkreiptinas dėmesys į kelis teisės aktus, reglamentuojančius atsakomybę už žalą aplinkai pagrindinius aspektus. Visų pirma, paminėtinas Europos Komisijos 1993 metais priimtas Žaliasis dokumentas dėl ekologinės žalos atlyginimo, kuriame, be kita ko, buvo pabrėžta, kad civilinė atsakomybė už žalą aplinkai yra efektyvi teisinė ir finansinė priemonė, naudojama, kad padarę žalos aplinkai asmenys kompensuotų žalos likvidavimo išlaidas.¹¹⁰ Kitas svarbus dokumentas atsakomybės už žalą aplinkai srityje buvo 2000 m. vasario 9 d. Baltasis dokumentas dėl aplinkosauginės atsakomybės¹¹¹, kurį Europos Komisija priėmė turėdama tikslą pradėti diskusijas dėl vieno iš pagrindinių Europos Sąjungos aplinkos apsaugos politikos principų- „teršėjas moka“ taikymo. Europos Komisija nusprendė, kad vienas iš pirmųjų žingsnių šioje srityje ir dabar tinkamiausias būdas veikti - rėminės direktyvos dėl aplinkosauginės atsakomybės priėmimas. Todėl 2004 m. kovo 30-31 d. po ilgų aplinkosauginės atsakomybės režimo, direktyvos reguliavimo srities ir kitų su atsakomybe susijusių klausimų aptarimų, pagaliau buvo priimta direktyva dėl aplinkosauginės atsakomybės, atsižvelgiant į prevenciją ir žalos aplinkai atlyginimą (toliau-Direktyva)¹¹², kuri įsigaliojo balandžio 21 dieną, po to kai buvo oficialiai paskelbta Official Journal.¹¹³

Kadangi, visos ES valstybės narės, tame tarpe ir Lietuva, trijų metų bėgyje (t.y. iki 2007 metų) turėjo perkelti Direktyvos nuostatas į nacionalinius teisės aktus, šiandien jau galime apžvelgti kokios įtakos Direktyvoje įtvirtintas reguliavimas turėjo Lietuvos nacionalinei teisei, bei įvertinti kaip pavyko perkelti ir inkorporuoti Direktyvos nuostatas į Lietuvos teisinę sistemą

Direktyvos 1 straipsnyje nurodyta, jos šio teisės akto tikslas yra sukurti atsakomybę už aplinkos apsaugą sistemą pagal „teršėjas moka“ principą, siekiant išvengti žalos aplinkai ir ištaisyti (atlyginti) ją, o 5 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad jei žala aplinkai dar nepadaryta, bet yra neišvengiama (reali) grėsmė, kad tokia žala atsiras, subjektas nedelsdamas imasi būtinų prevencinių

¹⁰⁸ Žiūrėti, pavyzdžiui, EB direktyva 70/220 dėl motorinių transporto priemonių aplinką teršiančių išmetamųjų dujų mažinimo, OJ 1970 L76.

¹⁰⁹ TAYHAM, A. *Europos sąjungos teisė*. Vilnius: Eugrimas, 1999, p. 329-337.

¹¹⁰ MARCIJONAS, A., SUDAVIČIUS, B. Aplinkai padarytos žalos kompensavimo teisiniai pagrindai. *Teisė*, Vilnius, 1997 nr.31, p.111.

¹¹¹ Dokumentas patalpintas oficialiame Europos Sąjungos tinklalapyje -www.europa.eu.int [Žiūrėta 2007-02-05].

¹¹² Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2004/35/EB dėl atsakomybės už žalą aplinkai, numatant žalos aplinkai prevenciją bei jos atlyginimą, OJ 2004 L143

¹¹³ ŽVAIGŽDINIENĖ, I. Europos Tarybos ir Europos Parlamento direktyva dėl aplinkosauginės atsakomybės, atsižvelgiant į prevenciją ir žalos aplinkai atlyginimą, bei šios direktyvos įtaka Lietuvos ekologiškai teisei. *Teisė*, Vilnius, 2005, nr.56, p. 93.

priemonių. Šiuo požiūriu svarbūs du dalykai: tai, jog žala suvokiama ne tik kaip padarytas neigiamas poveikis aplinkai, bet žvelgiant perspektyviai į ateitį įvertinama ir tokios žalos grėsmė, bei tokios žalos sampratos įtakotas prevencinių priemonių akcentavimas. Taigi, matyti, jog šiame akte aplinkosauginė atsakomybė yra suvokiama ne tik retrospektyviu, bet ir perspektyviu (t. y. platesniu) požiūriu, kadangi joje įtvirtintu reguliavimu siekiama garantuoti ne tik žalos aplinkai, kuri atsirado dėl konkrečių asmenų veiklos finansinį atlyginimą bei jos likvidavimą, bet kartu ir paskatinti prevencinių priemonių, skirtų užkirsti kelią žalos aplinkai atsiradimui, taikymą. Tuo tarpu Lietuvos teisinėje sistemoje iki šios Direktyvos įsigaliojimo į prevencinių priemonių taikymo aplinkos apsaugos srityje problematiką nebuvo ypatingai gilinamasi, kadangi pati žala buvo suvokiama dėl aplinkos teršimo ar kito ekologinio teisės pažeidimo atsiradusių padarinių, bet ne potencialia jų atsiradimo galimybės prasme.

Dar vienas svarbus reguliavimo bruožas yra dviejų atsakomybės už žalą aplinkai režimų Direktyvoje įtvirtinimas ir atribojimas. Vienas režimas taikytinas asmenims, kurie vykdo pavojingą arba potencialiai pavojingą veiklą įvardintą Direktyvos III priede. Taikant „griežtosios“ atsakomybės režimą, operatorius (veiklą vykdomasis asmuo) už Direktyvoje įvardintos veiklos sąlygotą žalą aplinkai atsako be kaltės. Antrasis (kalte pagrįstas) atsakomybės režimas taikomas visoms veikloms, iš jų ir toms, kurios yra išvardintos Direktyvos III priede, tačiau šiuo atveju turi būti įrodyta operatoriaus kaltė, tyčia ar neatsargumas dėl atsiradusios žalos, padarytos ES lygiu saugomoms gyvūnų bei augalų rūšims ir natūralioms buveinėms.¹¹⁴ Tiesa, minėti režimai nėra besąlyginiai, kadangi Direktyvoje nurodyta, jog operatorius gali būti atleistas nuo aplinkosauginės atsakomybės pagal Direktyvą, esant numatytoms aplinkybėms, pavyzdžiui, žalos, atsiradusios force majeure (t. y. žalos, sukeltos ginkluoto konflikto, karo veiksmų, pilietinio karo ar maišto, stichinės nelaimės) atveju, kai atsakomybę už žalą aplinkai ar tokios žalos atlyginimo taisyklės nustato tarptautinės konvencijos, bei jų pakeitimai, galiojantys valstybėje, kurioje bus sprendžiamas aplinkosauginės atsakomybės klausimas; esant išskaidytai taršai, išskyrus tuos atvejus, kai įmanoma nustatyti priežastinį šios žalos ir konkrečių subjektų veiklos ryšį ir pan. Taigi, „griežtosios“ atsakomybės už žalą aplinkai instituto įtvirtinimas ES teisės aktu, buvo didelė naujovė Lietuvos teisinei sistemai, kadangi Lietuvoje atsakomybės už žalą aplinkai samprata, paprastai buvo siejama su aplinkos teršimo, ar kito ekologinio teisės pažeidimo sąvoka, apimančia visus būtinuosius, pažeidimo sudėties, tame tarpe ir kaltės, požymius.

Dar vienas labai svarbus Direktyvoje įtvirtinto aplinkosauginės atsakomybės reguliavimo bruožas pasireiškia tuo, kad įtvirtintas sudėtingas žalos aplinkai apibrėžimas iš esmės apima išskirtinai tik tiesioginio ar netiesioginio neigiamo poveikio aplinkai aspektą, o žalos, padarytos

¹¹⁴ŽVAIGŽDINIENĖ, I. Europos Tarybos ir Europos Parlamento direktyva dėl aplinkosauginės atsakomybės, atsižvelgiant į prevenciją ir žalos aplinkai atlyginimą, bei šios direktyvos įtaka Lietuvos ekologinei teisei. *Teisė*, Vilnius, 2005, nr. 56, p. 95.

aplinkos teršimu, ar kitu pažeidimu žmonių sveikatai ar nuosavybei atlyginimo, ši direktyva nereguliuoja, paliekant galimybę tradicinę žalą įtvirtinti nacionaliniais teisės aktais. Iš ankščiau darbe pateiktos Lietuvos žalos atlyginimo už aplinkai padarytą žalą instituto analizės matyti, jog, nepaisant ir Lietuvoje egzistuojančio dvigubo civilinės atsakomybės už padarytą žalą priklausomai nuo to, kokiam objektui ji padaroma, reguliavimo, pačioje teisės aktų sistemoje nuostatų, konkrečiai atribojančių materialinės atsakomybės už žalą aplinkai ir civilinės atsakomybės, kylančios aplinkos teršimu padarytos žalos asmenų sveikatai ar nuosavybei, taikymą nėra. Tokios situacijos priežastimi, dalinai gali būti Direktyvoje nutylėtas žalos žmonių sveikatai ir nuosavybei momentas, nes, manau, konkrečiai įvardinus minėto instituto suformavimą nacionaliniais teisės aktais, kaip vieną iš direktyvos įgyvendintinų tikslų, valstybės narių teisės sistemoje galima dvejopa žalos samprata taip pat būtų labiau atspindėta.

Taip pat svarbi Direktyvos nuostata, kurioje numatyta, jog valstybės narės turėtų imtis priemonių paskatinti subjektus naudotis atitinkamu draudimu arba kitomis finansinės apsaugos formomis, siekiant veiksmingai padengti Direktyvoje numatytas finansinius išsipareigojimus. Ši nuostata, mano nuomone, yra progresyvi tuo požiūriu, jog užtikrintų žalos atlyginimo, net teršėjui neturint mokėtinos pinigų sumos atlyginimo galimybę. Deja, ši nuostata nėra imperatyvi, o tik rekomendacinė, todėl Lietuvoje lig šiol nėra plačiai įgyvendinama, nors yra žinomi atvejai, kai stambios įmonės draudžiasi bendrosios civilinės atsakomybės draudimu¹¹⁵, tačiau vis dėlto aplinkos apsaugos inspektorių teigimu¹¹⁶ šis reiškinys dar yra labai retas. Todėl problema, kai nemokių teršėjų padaryta žala atlyginama iš visuomenės - mokesčių mokėtojų pinigų, liko neišspręsta.

Be to, Direktyvos 6 straipsnyje įtvirtinta subjekto, padariusio žalos aplinkai pareiga imtis žalos ištaisymo priemonių, kuriomis laikomas veiksmas, ar veiksmų derinys, švelninančios ar laikinosios priemonės, skirtos atstatyti, atkurti arba pakeisti pažeistus gamtos išteklius ir pablogėjusias savybes, arba suteikti tokių išteklių arba savybių lygiavertę alternatyvą.

Pirmasis žingsnis Direktyvos nuostatų įgyvendinimo Lietuvos nacionalinėje teisės sistemoje buvo žengtas 2005 m. kovo mėnesį priėmus Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymo 1, 2, 6, 7, 8, 14, 19, 26, 31, 32, 33, 34 straipsnių ir priedo pakeitimo ir papildymo, 24 straipsnio pripažinimo netekusio galios ir įstatymo papildymo 32(1), 32(2) straipsniais įstatymą¹¹⁷, kuriuo buvo patikslintos „gamtos išteklių“, „teršimo“, „kenksmingo poveikio“, „ūkinės veiklos“, taip pat papildomai įtvirtintos „žalos aplinkai“, aplinkos atkūrimo priemonių“, „prevencinių priemonių“ sąvokos. Atsižvelgiant į direktyvoje įtvirtintą perspektyvinę atsakomybės už žalą aplinkai sampratą,

¹¹⁵ Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. kovo 29 d. nutartis Nr. 2A-71/2005, kurioje tinkamu atsakovu dėl aplinkai padarytos žalos atlyginimo buvo pripažintas UAB DK „PZU Lietuva“ pagal draudimo sutartį vietoj AB „Lietuvos geležinkelių“

¹¹⁶ Pokalbis su Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamento Vilniaus miesto agentūros, esančios Čiurlionio g. 9/2 Vilniuje, vedėjo pavaduotoju Alfredu Skinuliu aprašomas magistro darbo priede.

¹¹⁷ Valstybės Žinios, 2005, Nr. 47-1558.

buvo pakeistas aštuntasis 7 straipsnio punktas, numatant, jog asmenys turi teisę Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka paduoti skundą (prašymą) reikalaudami imtis atitinkamų veiksmų, kad būtų išvengta ar sumažinta žala aplinkai arba atkurta iki pradinės aplinkos būklė, bei nubausti asmenis, kaltus dėl kenksmingo poveikio aplinkai, ir pareigūnus, kurių priimti sprendimai ar veiksmai (neveikimas) pažeidė piliečių, visuomeninių organizacijų, kitų juridinių ir fizinių asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus, tuo tarpu ankstesnė šio punkto redakcija numatė subjektų reikalavimo teisę nubausti asmenis ir pareigūnus už jau esančią jų veiksmis ir sprendimais, kuriais buvo pažeisti įstatymo saugomi interesai, žalą. Svarbu ir tai, kad 32¹ straipsniu tiesiogiai įgyvendinant Direktyvos nuostatą, buvo įtvirtinta valstybės ar savivaldybių institucijų pareiga atlyginti išlaidas vykdant prevencines ar aplinkos atkūrimo priemones tuo atveju, jeigu nepavyksta nustatyti asmenų, padariusių žalą aplinkai. Mano manymu, ši teisės norma viena vertus, turėtų leisti išvengti situacijos, kai neesant nustatytų teršėjų būtų nesirūpinama žalos likvidavimu bei aplinkos būklės atkūrimu, kita vertus paskatinti kompetentingas valstybės institucijas atlikti joms priskirtas pareigas, nustatant teršėjus, kurie atlygintų padarytą žalą.

Taip pat aptartinas 34 straipsnio pakeitimas, kuriuo Lietuvos teisinėje sistemoje buvo įtvirtinamas „griežtosios“ atsakomybės režimas, antroje minėto straipsnio dalyje numatant, kad ūkio subjektams taikoma civilinė atsakomybė, neatsižvelgiant į jų kaltę, už bet kokią žalą aplinkai arba realią jos grėsmę, atsiradusią dėl jų ūkinės veiklos, išskyrus šiame įstatyme numatytus atvejus. Tačiau reikia pripažinti jog naujo instituto įtvirtinimui teisinėje sistemoje neužtenka įstatymo papildyti viena, absoliučiai priešinga buvusiai nuostata, kaip panašu atsitiko šiuo atveju. Atkreiptinas dėmesys į tai, jos Aplinkos apsaugos įstatymo 14 straipsnio 3 dalie 6 punktas, nustatantis, kad gamtos išteklių naudotojai privalo atlyginti neteisėta veika padarę žalos aplinkai padarytą žalą (vadinasi esant kaltei) taip ir liko nepakeistas. Taigi, matyti, jog perkelta nuostata nebuvo galutinai suderinta su kitomis įstatymo normomis, nors vėliau žengiant tolimesnius Direktyvos reikalavimų įgyvendinimo nacionalinėje sistemoje žingsnius, matyti, jog koreguojant pagrindinį aplinkos teršmu padarytos žalos aplinkai apskaičiavimo tvarką įtvirtinantį teisės aktą laikytasi griežtosios atsakomybės koncepcijos, kadangi Metodikos buvusi nuostata, numachiusi, jog Metodika taikoma žalos, atsiradusios pažeidus teisės aktų nuostatas (vadinasi esant kaltei), pagrindu buvo panaikinta. Tačiau susidaro toks išpūdis, kad tuo griežtosios atsakomybės instituto suformavimo už žalą aplinkai ir baigėsi, nes atskirų aplinkos komponentų apsaugos ir naudojimosi tvarkos reikalavimus užtikrinančių įstatymų, pavyzdžiui, Aplinkos oro apsaugos įstatymo, Miškų įstatymo nuostatos, įtvirtinančios teršėjų pareigą atlyginti neteisėta veika užteršus aplinką padarytą žalą, nebuvo derinamos Direktyvoje apibrėžto atsakomybės be kaltės reikalavimo įgyvendinimo

tikslu.¹¹⁸ Atskiriems aplinkos objektams padarytos žalos skaičiavimą įtvirtinančių metodikų teisės normomis įtvirtintas kalte grindžiamas reguliavimas taip pat liko nepakeistas.¹¹⁹ Dar vienas į akis krentantis naujos nuostatos trūkumas yra tai, jog iš pateiktos formuluotės yra visai neaišku, kurie būtent yra tie išimtimi įvardinti žalos atlyginimo tik esant kaltei, atvejai. Taigi, matyti, kad kelių padrikų taisyklių inkorporavimu, Lietuvoje nebuvo sukurtas naujas institutas, būtent nesistemiškai atliktas teisės aktų reglamentuojančių žalos padarytos aplinkai atlyginimą, siekiant įgyvendinti Direktyvoje numatyto „griežtosios“ atsakomybės režimo suformavimo tikslą koregavimas kaip iš ankščiau aptartų kelių Lietuvos apeliacinį teismą pasiekusių bylų buvo matyti, lėmė tai, kad ir šiandien jis yra praktiškai dar netaikomas.

Grįžtant prie kitų Aplinkos apsaugos įstatyme įtvirtintų naujovių, kardinaliai buvo pakeistas 32 straipsnis, iki tol numatęs asmenų, neteisėta veika padariusių žalos aplinkai, žmonių sveikatai, gyvybei ir turtui pareigą atlyginti visus nuostolius, o esant galimybei – ir atstatyti aplinkos objekto būklę, naująja redakcija įtvirtinant prioritetą atkurti pirminę aplinkos būklę, buvusią iki žalos aplinkai atsiradimo, vietoj iki tol teikto prioriteto atlyginti nuostolius, įvardinant tai kiekvieno gamtos išteklių naudotojo, bei asmens, vykdančio ūkio subjekto pareigą. Akivaizdu, jog šiame straipsnyje, naujai pavadintame „Žala aplinkai ir aplinkos būklės atkūrimas“ norėta būtent pabrėžti Direktyvoje akcentuojamo aplinkos būklės atkūrimo reikalavimo įgyvendinimą, tačiau, mano nuomone, kur kas sistemiškiau visas ūkio subjekto pareigas būtų įtvirtinti viename 14 straipsnyje. Minėtas straipsnis taip pat buvo papildytas atskirai punktais įvardintais atvejais, kurie laikytini žalos padarymu. Pastaroji nuostata irgi kritikuotina, kadangi žalos aplinkai laikytinus atvejus nuosekliai reglamentuojant aplinkos apsaugos santykius turėtų apimti įstatymo pradžioje įtvirtinta žalos aplinkai sąvoka, kuri vėliau galėtų būti detalizuojama poįstatyminiuose aktuose. Taip pat naujai įtvirtinta nuostata, kad žala aplinkai vertinama ir apskaičiuojama pagal aplinkos ministro patvirtintą metodiką, neatitinka nei buvusios, nei esamos situacijos, kadangi vien tik aplinkos teršimu aplinkai padaryta žala apskaičiuojama remiantis bent keliomis jau minėtomis metodikomis, jau nekalbant apie kitų ekologinių teisės pažeidimų sąlygotos žalos apskaičiavimui skirtus teisės aktus. Dar vienas svarbus aspektas yra tas, kad šiame straipsnyje atsiranda naujas žalos aplinkai apskaičiavimo principas, kuriuo remiantis atsižvelgiama ne tik į faktiškai išleistų į aplinką teršalų kiekį, bet ir į pirminės aplinkos būklės atstatymo sąnaudas, neigiamo poveikio aplinkai reikšmingumą, natūralaus

¹¹⁸ Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos miškų įstatymo 21 straipsnyje numatyta, jog miško apsaugą nuo taršos, leistiną taršą ir žalos miškams atlyginimą nustato Aplinkos apsaugos įstatymas ir kiti teisės aktai. Žuvę ar pažeisti miškai turi būti atkuriami kaltininkų lėšomis, o jei kaltinimai nenustatyti, – valstybės, miško valdytojų ir savininkų bei kitomis lėšomis – Lietuvos Respublikos miškų įstatymas. Valstybės žinios 1994, Nr. 96-1872 (su vėlesniais pakeitimais).

¹¹⁹ Pavyzdžiui, Žalos aplinkos orui, sudegus gumos atliekoms įvertinimo metodikos 1 punkte numatyta, jog ši metodika taikoma žalai, padarytai aplinkos orui įvertinti, kai pažeidžiami įstatymai ir kiti teisės aktai, neleistinai deginant gumos atliekas, arba, pavyzdžiui, pagal Hidrobiontams padarytos žalos skaičiavimo metodikos 4 punkte nurodyta, jog ši metodika taikoma fiziniams ir juridiniams asmenims pažeidusiems Mėgėjiškos žūklės ir žuvų išteklių apsaugos taisyklių reikalavimus ir pan.

aplinkos atkūrimo galimybes bei laiką. Tačiau nepaisant to, kad šios principo įgyvendinimo tikslu 2006 m. vasario 14 d. LR aplinkos ministro įsakymu Nr. D1-76 buvo pakeistas 19 Metodikos punktas, pasak aplinkos apsaugos inspektorių¹²⁰, praktikoje lieka neįgyvendintas, kadangi žala yra vis tiek skaičiuojama atsižvelgiant pagrįdę į faktiškai išmestų teršalų kiekį, neatsižvelgiant į aplinkos būklės atkūrimo kaštus, kuriais remiasi Direktyva. Šios problemos pagrindinė priežastimi, manau, yra neaiški metodikos 19 punkto formuluotė, kurioje nurodoma, kad : “Faktinis išmestų (išleistų) į aplinką teršalų arba atliekų kiekis nustatomas, vadovaujantis turima informacija apie pradinį ir likutinių teršalų arba atliekų kiekius,...aplinkos būklės pokyčio matavimais...”. Nežiūrint į tai, kad naujoje 19 punkto redakcijoje, įvertinant faktinį teršalų kiekį, nurodoma atsižvelgti į turimą informaciją apie pradinį ir likutinių teršalų kiekius, apie tai, kad pradinių ir likutinių teršalų kiekių skirtumo ir jiems surinkti skirtų kaštų kriterijus, turėtų būti vertinamas skaičiuojant atlygintinos žalos dydį, nieko nekalbama. Analizuojamoje normoje labiau akcentuojamas faktinio teršalų kiekio nustatymo metodas, bet ne naujai Aplinkos apsaugos įstatyme įtvirtintas principas, kurio įgyvendinimui ir buvo skirta Metodikos 19 punkto pataisa. Taigi, bendrai įvertinus 32 straipsnio pakeitimą, naujojoje šio straipsnio redakcijoje labiau atsispindi mechaniškas atskirų Direktyvos nuostatų perkėlimas.

Nors CK 1.125 straipsnio 8 punkte numatyta, jog reikalavimams dėl padarytos žalos atlyginimo taikomas sutrumpintas trejų metų ieškinio senaties terminas, įgyvendinant Direktyvos 10 straipsnyje įtvirtintą nuostatą, taip pat atsižvelgiant į žalos padarytos aplinkai atlyginimo specifiką, Aplinkos apsaugos įstatymo 33 straipsnio 2 dalyje buvo įtvirtintas penkerių metų terminas, per kurį kompetentingos institucijos turi teisę pateikti ieškinius dėl žalos aplinkai bei kitų nuostolių atlyginimo ūkio subjektui ar kitam asmeniui, padariusiam aplinkai žalos arba sukėlusiam realią jos grėsmę. Problema pasireiškia tuo, kad Lietuvos Respublikos Aplinkos apsaugos valstybinės kontrolės įstatyme¹²¹ įtvirtintas daug trumpesnis terminas, numatant, kad pareigūnas, išaiškinęs pažeidimą, kuriuo aplinkai buvo padaryta žala, privalo per 30 dienų pasiūlyti pažeidėjui gera valia atlyginti žalą, jei neatlygina, ne vėliau kaip per 30 dienų nuo šio termino pabaigos, privalo pareikšti ieškinį teisme. Tačiau, mano manymu, šiame įstatyme įtvirtintą terminą derėtų laikyti atnaujinamuoju, kurį pareigūnui praleidus dėl svarbių priežasčių galima būtų atnaujinti, tuo tarpu penkerių metų terminas traktuotinas kaip naikinamasis, kuriam pasibaigus nelieka jokios galimybės išieškoti aplinkai padarytą žalą. Neesant aiškaus įstatyminio penkerių metų ieškinio senaties

¹²⁰ Pokalbis su Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamento Vilniaus miesto agentūros, esančios Čiurlionio g. 9/2 Vilniuje, vedėjo pavaduotoju Alfredu Skinuliu aprašomas magistro darbo priede. Ginčui pasiekus teisminę instanciją teismas ištaiso tokią padėtį ir priteisdamas mokėtiną atlyginimą atsižvelgia ne tik į faktinį teršalų kiekį, bet ir žalos likvidavimo išlaidas bei kitas aplinkybes., pavyzdžiui, žiūrėti 2005 m. kovo 29 d. LAT nutartį civ. Byloje Nr. 2A-71/2005.

¹²¹ Valstybės žinios, 2002, Nr. 72-3017 (su vėlesniais pakeitimais).

termino atribojimo nuo termino, per kurį inspektorius turi atlikti jam pavestas pareigas, praktikoje kyla nemažai neaiškumų aiškinant šių dviejų iš pirmo žvilgsnio panašių teisės normų santykį.

Kadangi, valstybės narės turėjo priimti įstatymus ir kitus teisės aktus, kurie įsigalioję iki 2007 m. balandžio 30 d. įgyvendintų šią Direktyvą, nesibaigus šiam terminui nei viena iš jų negalėtų būti apkaltinta Direktyvos nuostatų neįgyvendinimu. Svarbi taisyklė numatyta Direktyvos 18 straipsnio 1 dalyje, kuria remiantis Valstybės Narės ne vėliau, kaip iki 2013 m. balandžio 30 d. Komisijai privalo pateikti ataskaitą dėl patyrimo, įgyto taikant šią Direktyvą. To paties straipsnio 2 dalyje pasakyta, jog Komisija, vadovaudamasi minėta ataskaita, iki 2014 m. balandžio 30 d. pateikia ataskaitą Europos Parlamentui ir Tarybai, kurioje nurodomi reikalingi pasiūlymai padaryti pataisas. Iš šių normų matyti, koks svarbus yra tinkamas Direktyvos nuostatų įgyvendinimas, siekiant sukurti vieningą atsakomybės už aplinkos apsaugą sistemą. Taigi, atsižvelgiant į tai, kad nėra paprasta inkorporuoti Direktyvoje siūlomas naujoves į jau ilgus metus egzistuojančią nacionalinę teisės sistemą, tikėtina, jog ateityje Europos Teisingumo Teismui teks nagrinėti ne vieną šios Direktyvos nuostatų tinkamo įgyvendinimo Valstybės Narių nacionaliniais teisės aktais klausimą. Pastaruoju metu, Europos Teisingumo Teismui dažniausiai tenka nagrinėti įsipareigojimų pagal atliekų tvarkymo reikalavimus įtvirtinančias, taip pat vandens apsaugos užtikrinimui skirtas direktyvas, vykdymo problemas.¹²²

Taigi, apibendrinant, reikia pasakyti, kad siekiant įgyvendinti žalos aplinkai atlyginimo srityje keliamus ir Direktyvoje apibrėžtus tikslus, šia linkme Lietuvoje trejus metus buvo keičiamos ir koreguojamos nacionalinės šios srities teisės normos, tačiau atsižvelgiant į tai, kad nepakanka vien formaliai kai kurias nuostatas perkelti į nacionalinius teisės aktus, o būtina kurti aiškų ir tikslų Direktyvoje numatytų tikslų įgyvendinimą užtikrinantį mechanizmą¹²³, pagrįstą sisteminiu ir nuosekliu Aplinkos apsaugos įstatymo, CK, atskirų gamtos išteklių naudojimą reglamentuojančių teisės aktų, žalos, padarytai aplinkai apskaičiavimo metodikų bei kitų su aplinkos apsauga susijusių aktų įtvirtintų teisės normų derinimu, problematikos aptarimu teisės moksle, įgaliotų subjektų aplinkosauginės atsakomybės taikymo praktine patirtimi, dar Lietuvai prireiks ne vienerių metų, kad Direktyvos tiksluose numatytas aplinkosauginis mechanizmas būtų galutinai įtvirtintas nacionalinėje teisės sistemoje.

¹²² Žiūrėti, pavyzdžiui, Europos Teisingumo Teismo 2005 m. balandžio 26 d. sprendimą byloje C-494/01, Europos Teisingumo Teismo 2004 m. gegužės 27 d. sprendimą byloje C-398/02, Europos Teisingumo Teismo 2005 m. birželio 2 d. sprendimas byloje C-282/02.

¹²³ ŽVAIGŽDINIENĖ, I. Europos Tarybos ir Europos Parlamento direktyva dėl aplinkosauginės atsakomybės, atsižvelgiant į prevenciją ir žalos aplinkai atlyginimą, bei šios direktyvos įtaka Lietuvos ekologinei teisei. *Teisė*, Vilnius, 2005, nr.56, p. 112.

Išvados

1. Kiekvienas žmogus turi prigimtinę teisę į švarią ir sveiką aplinką, tačiau nepaisant to, teisės pažeidimų, susijusių su aplinkos teršimu, kaip ir kitų ekologinių teisės pažeidimų, kiekvienais metais vis daugėja. Todėl valstybė, pasinaudodama savo monopoline prievartos taikymo teise, pasitelkusi atsakomybės institutą, privalo užtikrinti aplinkosauginių reikalavimų laikymąsi. Kadangi aplinkos teršimas yra išskirtinio objekto – aplinkos apsaugą ir gamtos išteklių naudojimo tvarką užtikrinančių reikalavimų pažeidimas, jo pagrindu kylantys atsakomybės santykiai taip pat pasižymi šio objekto sąlygota specifika. Nepaisant to, reikia pripažinti, kad atsakomybės už aplinkai būtent teršimu daromą žalą problematika Lietuvoje yra labai mažai nagrinėta. Nors masinės informacijos priemonėse apstu informacijos apie naujai daromus teršimo pažeidimus, ši problema nesulaukia didesnio dėmesio nei visuomenėje, nei valdžios institucijose, nors būtent dėl temos aktualumo, ši sritis neabejotinai turėtų sulaukti ypač teisės mokslininkų visapusiškos ir išsamios analizės.

2. Atsižvelgiant į ekologinio aplinkos teršimo pažeidimo esmę, jo pavojingumo pobūdį ir laipsnį, aplinkos teršėjui gali būti taikomos administracinės arba baudžiamosios, o kartu ir materialinės (civilinės) atsakomybės priemonės. Pažymėtina, jog administracinė atsakomybė yra pagrindinė atsakomybės rūšis taikoma už aplinkos apsaugos, tame tarpe ir aplinkos teršimo pažeidimus. Administracinės atsakomybės pagrindai yra įtvirtinti ATPK septintame administracinių teisės pažeidimų aplinkos apsaugos, gamtos išteklių naudojimo, gamtos istorijos ir kultūros paminklų apsaugos srityje skirsnyje. Svarbu tai, kad aplinkos teršimo pažeidimai šiame skirsnyje išmėtyti tarp kitų ekologinių teisės pažeidimų, neišskiriant jų į atskirą kategoriją, o iš pirmo žvilgsnio paprastomis aplinkos teršimo administracinių teisės pažeidimų sudėtimis įtvirtintas reguliavimas, nustatant tikrąją jo reikšmę, reikalauja gilesnės analizės (pavyzdžiui, nustatant tikrąją nuodingųjų medžiagų sąvokos reikšmę). Mano nuomone, šis skirsnis turėtų būti reformuotas, visų pirma, aplinkos teršimo pažeidimai turėtų būti išskirti į atskirą skirsnio pogrupį ir, pasirinkus vieną iš galimų klasifikavimo pagrindų, atitinkamai suklasifikuoti. Antras svarbus žingsnis yra gamtos istorijos ir kultūros paminklų apsaugos srities administracinius pažeidimus, nesusijusius su ekologiniais pažeidimais, siekiant tiksliau sisteminti administracinių teisės pažeidimų sudėtis – išskirti juos į atskirą kodekso skirsnį ar prijungti prie kitų panašių pažeidimų. Todėl drąsiai pritarčiau ATPK projekto numatomiems pakeitimams, kadangi šiuo teisės aktu siūlomas administracinės atsakomybės už aplinkos apsaugos reikalavimų pažeidimus reguliavimas yra kur kas tobulesnis, kadangi ekologiniams administraciniams pažeidimams yra skirtas atskiras skyrius, nors aplinkos teršimo pažeidimai neišskiriami į atskirą kategoriją, visi pažeidimai, klasifikuojami skirtingų aplinkos komponentų (vandens, žemės gelmių ir kt.) pagrindu, normos pakoreguotos, sujungtos ir praplėstos, bet tuo pačiu ir labiau apibrėžtos.

3. Kita svarbi tradicinė atsakomybės rūšis, yra baudžiamoji atsakomybė, tačiau nepaisant teorinės šios rūšies atsakomybės už aplinkos teršimo nusikaltimą taikymo galimybės, kaip paaiškėjo iš aplinkos apsaugos pareigūnų praktinio patyrimo ir aukščiausių teismų praktikos apžvalgos, ši atsakomybės rūšis praktiškai yra netaikoma. Pagrindinė BK 270 straipsnyje įtvirtintos aplinkos apsaugos reikalavimų ir gamtos išteklių naudojimo taisyklių pažeidimo nusikaltimo ir baudžiamojo nusižengimo neefektyvumo priežastis yra nepagrįsta plati šios sudėties apimtis, bei sąvokos “didelė žala” kriterijų nebuvimas. Todėl siūlyčiau, susiaurinti esamą sudėtį, įtvirtinant atskirą aplinkos teršimo ir baudžiamojo nusižengimo sudėtį, o kartu apibrėžti BK naudojamos didelės ir nedidelės žalos sampratą, kuri padėtų atriboti nusikaltimus nuo baudžiamųjų nusižengimų, o pastaruosius - nuo administracinių pažeidimų, kadangi pagal dabartinį reguliavimą, neesant aiškaus atribojimo kriterijaus, kvalifikuojant aplinkos teršimo pažeidimą, nėra galimybės nustatyti tikrosios jo rūšies.

4. Dar viena atsakomybės rūšis, taikoma už aplinkos teršimo pažeidimus, yra materialinė atsakomybė, kuri savo pobūdžiu ir paskirtimi - atlyginti dėl sukeltos pažeidimo grėsmės taikytų prevencinių priemonių išlaidas ar pačiu aplinkos teršimu padarytą žalą aplinkai, skiriasi nuo administracinės ir baudžiamosios atsakomybės, skirtos nubausti kaltą aplinkos teršėją. Nors materialinė atsakomybė už žalą aplinkai bendriausia prasme laikytina civilinės atsakomybės dalimi, šių instituto nederėtų tapatinti. Nors abiem atsakomybės rūšims būdinga ta pati kompensacinio pobūdžio prigimtis, civilinės atsakomybės taikymo tikslas yra atlyginti ne aplinkai, bet kitiems asmenims teršimu padarytą žalą. Todėl siūlyčiau Aplinkos apsaugos įstatyme įtvirtinti naują teisės normą, atspindinčią civilinės ir materialinės atsakomybės už aplinkos teršimą taikymo, priklausomai nuo to, kokiam objektui padaryta žala, taikymo specifiką, taip pat numatančią neturtinės žalos atlyginimo už aplinkos teršimo ir kitus ekologinius pažeidimus galimybę, kadangi šiuo metu neesant įstatyminio įtvirtinimo, ši teisė yra nepagrįstai apribojama.

5. Aplinkos teršėjui to paties pažeidimo pagrindu, kai reikia atlyginti teršimu aplinkai ir kitiems asmenims padarytą žalą, gali būti taikomos net kelios atsakomybės rūšys (administracinė arba baudžiamoji, civilinė (materialinė) atsakomybė), nes atsižvelgiant į skirtingą kiekvienos iš jų taikymo paskirtį bei tikslą, tai yra visiškai pagrįsta ir neprieštarauja dvigubo baudimo draudimo (non bis idem) principui.

6. Siekiant įgyvendinti Europos Sąjungos aplinkosaugai keliamus reikalavimus, 2005 metais Aplinkos apsaugos įstatyme buvo įtvirtintas civilinės (materialinės) ūkio subjektų atsakomybės be kaltės už žalą aplinkai ir kitiems asmenims modelis. Kadangi iki tol materialinė atsakomybė, kaip ir kitos atsakomybės rūšys buvo taikomos būtent kaltos neteisėtos aplinkos teršimo veikos pagrindu, griežtosios atsakomybės modelio įtvirtinimas laikytinas svarbiausiu Lietuvos aplinkos apsaugos teisinio reguliavimo pokyčiu, nes anksčiau taisykle laikytas kalte grindžiamas modelis, dabar gali būti taikomas tik išimtiniais atvejais. Tačiau reikia pripažinti, kad naujai įtvirtintas griežtosios

atsakomybės institutas praktikoje vis dar nėra taikomas, kadangi teismai sprendami atlygintinos žalos aplinkai klausimą, kaip ir seniau nagrinėja teršimu padariusio žalą asmens kaltės elementą.

7. Siekiant suderinti Lietuvos aplinkosauginę atsakomybę reguliuojančias teisės normas su šio instituto teisiniu reguliavimu Europos Sąjungos teisės aktais, Lietuvos teisinėje sistemoje buvo padaryta ir daugiau reikšmingų pakeitimų: įtvirtinta realios grėsmės žalai atsirasti samprata, prevencinių priemonių žalai išvengti taikymo įpareigojimas, įtvirtintas prioritetas atkurti pirminę aplinkos būklę, buvusią iki žalos aplinkai atsiradimo, vietoj iki tol teikto prioriteto atlyginti nuostolius ir pan. Tačiau, pabrėžtina, kad neužtenka pakeisti vieno ar kelių, nors ir pagrindinių teisės aktų nuostatas, reikia užtikrinti visos aplinkos apsaugos teisės sistemos harmonizavimą, deja akivaizdu, kad dar ir šiandien yra nemažai išlikusių su Europos Sąjungos reikalavimais nesuderintų aplinkos apsaugos teisės normų. Dar viena problema iškyla, kai formaliai nacionalinėje teisės sistemoje įtvirtinta nuostata, praktikoje taip ir lieka neįgyvendinama. Pavyzdžiui, naujuoju žalos aplinkai apskaičiavimo principu, kuriuo remiantis turi būti atsižvelgiama ne tik į faktiškai išleistų į aplinką teršalų kiekį, bet ir į pirminės aplinkos būklės atstatymo sąnaudas, neigiamo poveikio aplinkai reikšmingumą, natūralaus aplinkos atkūrimo galimybes bei laiką, kuris kartu su kitais pakeitimais buvo įtvirtintas Aplinkos apsaugos įstatyme, o vėliau tam tikru aspektu ir Metodikoje, pasak aplinkos apsaugos pareigūnų dar ir šiandien nėra vadovaujamas.

8. Akivaizdu, kad prireiks dar ne vienerių metų Europos Sąjungos aplinkosauginiams tikslams nacionalinėje Lietuvos teisės sistemoje pilnai įgyvendinti, tačiau jau dabar matyti, kad pakitusi atsakomybės samprata, grindžiama ne tik retrospektyviuoju (kai baudžiama už jau padarytą pažeidimą), bet ir perspektyviuoju (kai siekiama užkirsti kelią dar nepadarytam pažeidimui) požiūriu, leidžia tikėtis, kad ateityje aplinkos teršimo pažeidimų skaičius bus mažesnis.

Santrauka

Visuomenės ir aplinkos sąveikos santykiai, siekiant užtikrinti kiekvieno asmens prigimtinę teisę gyventi neužterštoje, sveikoje aplinkoje, yra reguliuojami ekologinės teisės normomis įtvirtintais ekologiniais reikalavimais. Aplinkos apsaugai nuo teršimo skirtų reikalavimų pažeidimas yra pagrindas aplinkos teršėjui taikyti teisinę atsakomybę. Priklausomai nuo padaryto aplinkos teršimo pažeidimo esmės, jo pavojingumo pobūdžio bei laipsnio, aplinkos teršėjui gali būti taikomos administracinės arba baudžiamosios, o kartu ir materialinės (civilinės) atsakomybės priemonės.

Administracinė atsakomybė yra dažniausiai už aplinkos teršimą taikoma atsakomybės rūšis, tuo tarpu baudžiamosios atsakomybės priemonės, nepaisant teorinės jų taikymo galimybės praktiškai yra netaikomos. Kadangi aplinkos teršimas paprastai sąlygoja žalos ar jos grėsmės aplinkai atsiradimą, teršėjui taikomos dar vieno, Lietuvos nacionalinėje teisės sistemoje mažai išplėto ir klaidingai su civilinės atsakomybės normomis tapatinamo materialinės atsakomybės instituto nuostatos, skirtos minėti žalai atlyginti. Taigi, šiame darbe yra siekiama išanalizuoti pagrindinės - administracinės atsakomybės už aplinkos teršimą teisinio reguliavimo bruožus, aptarti baudžiamosios ir materialinės (civilinės) atsakomybės institutų įstatyminio įtvirtinimo ypatumus, taip pat atskleisti ryškiausiai matomus šių atsakomybės rūšių reglamentavimo bei jų praktinio įgyvendinimo trūkumus.

Kadangi siekiant užtikrinti Europos Sąjungos aplinkosauginės atsakomybės tikslų įgyvendinimą nacionalinės teisės atsakomybės už teršimu ir kitais ekologiniais pažeidimais padarytą žalą institutas paskutiniųjų trijų metų bėgyje buvo smarkiai keičiamas, darbe taip pat siekiama aptarti padarytus pagrindinius reguliavimo pakeitimus, bei jų įgyvendinimo praktikoje pagrindinius aspektus.

Summary

The practical and theoretical aspects of legal liability for environmental damage caused by pollution

The relationship between the environment and society, are regulated by ecological demands entrenched in the ecological rules of law, with the view to ensure the birthright to live in clean and healthy environment. The breach of ecological demand, which is established with the aim to avoid the environmental pollution is the basis to apply the institute of legal liability. According to the nature and level of risk of violation, administrative, punitive and civil measures can be applied to the polluter.

Commonly used is an administrative liability, meanwhile the punitive measures for environmental pollution, despite the theoretical regulation, practically has no affect. Whereas nearly every violation of environmental pollution causes the damage or the danger of damage to the environment, the remedies of civil law are also applied to the polluter, which are dedicated to compensate damage, caused by the violation. So the aim of the article is to analyse the main features of administrative liability – as mostly used type of liability, also to discuss the main points of legal regulation of penal and civil liability and to uncover the main problems of the regulation and its applications.

Since the institute of liability for environmental pollution violations during last free years in Lithuania was widely modified on purpose to enforce the environmental requirements of European Union, the attention in the article also will be paid to the main transformations and its practical realisation.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija.-Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014 (su vėlesniais pakeitimais);
2. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas.-Valstybės žinios,1992, Nr.21-610 (su vėlesniais pakeitimais);
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. - Valstybės žinios, 2000, Nr.74-2262 (su vėlesniais pakeitimais);
4. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas.- Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741 (su vėlesniais pakeitimais);
5. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas.- Valstybės žinios, 1992, Nr. 5-75 (su vėlesniais pakeitimais);
6. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas.- Valstybės Žinios, 2002, Nr. 45-1708 (su vėlesniais pakeitimais);
7. Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymas. –Valstybės žinios, 1998, Nr. 61-1726 (su vėlesniais pakeitimais);
8. Lietuvos Respublikos nuodingųjų medžiagų kontrolės įstatymas.- Valstybės žinios, 2001, Nr. 64-2330 (su vėlesniais pakeitimais);
9. Lietuvos Respublikos cheminių medžiagų ir preparatų įstatymas.-Valstybės žinios, 2000, Nr. 36-987 (su vėlesniais pakeitimais);
10. Lietuvos Respublikos radiacinės saugos įstatymas.- Valstybės žinios, 1999, Nr. 11-239, (su vėlesniais pakeitimais);
11. Lietuvos Respublikos radioaktyviųjų atliekų tvarkymo įstatymu.- Valstybės žinios, 1999, Nr. 50-1600 (su vėlesniais pakeitimais);
12. Lietuvos Respublikos pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo įstatymas.- Valstybės žinios, 2001, Nr. 85-2968 (su vėlesniais pakeitimais);
13. Lietuvos Respublikos geriamo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo įstatymas.- Valstybės žinios, 2006, Nr. 82-3260;
- 14.Lietuvos Respublikos aplinkos oro apsaugos įstatymas.- Valstybės žinios, 1999, Nr. 98-2813 (su vėlesniais pakeitimais);
15. Lietuvos Respublikos miškų įstatymas.- Valstybės žinios, 1994, Nr. 96-1872 (su vėlesniais pakeitimais);
16. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos valstybinės kontrolės įstatymas. - Valstybės žinios, 2002, Nr. 72-3017 (su vėlesniais pakeitimais);

17. Lietuvos Respublikos mokesčio už aplinkos teršimą įstatymu.- Valstybės žinios, 2002, Nr. 13-474 (su vėlesniais pakeitimais);
18. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymo¹, 2, 6, 7, 8, 14, 19, 26, 31, 32, 33, 34 straipsnių ir priedo pakeitimo ir papildymo, 24 straipsnio pripažinimo netekusio galios ir įstatymo papildymo 32(1), 32(2) straipsniais įstatymas.- Valstybės žinios, 2005, Nr. 47-1558;
19. Valstybinė aplinkos apsaugos strategija. Valstybės žinios, 1996, Nr. 103-2347;
20. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. balandžio 12d. nutarimu Nr. 519 patvirtintas Valstybinio strateginio atliekų tvarkymo planas. -Valstybės žinios, 2002, Nr. 40-1499;
21. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2003 m. gruodžio 30 d. įsakymu Nr. 722 patvirtintos Atliekų tvarkymo taisyklės.- Valstybės žinios, 1999, Nr. 63-2065;
22. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2002 m. rugsėjo 9 d. įsakymu Nr. 471 patvirtinta Aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodika.- Valstybės žinios., 2002, Nr. 93-4026, Nr. 98-4347 (su vėlesniais pakeitimais);
23. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2003 m. birželio 25 d. įsakymu Nr. 320 patvirtinta Hidrobiontams padarytos žalos skaičiavimo metodika.- Valstybės žinios, 2003, Nr.79-3609;
24. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos ministerijos 1995 m. gruodžio 14 d įsakymu Nr. 198 patvirtinta Nuostolių, padarytų gamtai sunaikinus arba sužalojus gamtinius kraštovaizdžio kompleksus bei objektus, skaičiavimo metodika. -Valstybės žinios, 1996, Nr. 39-937 (su vėlesniais pakeitimais) ;
25. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2000 m. balandžio 4 d. įsakymu Nr. 127 patvirtinta Žalos aplinkos orui, sudegus gumos atliekomis, įvertinimo metodika.-Valstybės žinios, 2000, Nr.31-879;
26. Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro, Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos ūkio ministro gruodžio 12 d. įsakymu Nr. D1-598/V-966 patvirtintas Pranešimų apie teikiamas rinkai naujas chemines medžiagas tvarkos aprašas.- Valstybės žinios, 2005, Nr. 149-5452;
27. Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro 2004 m. lapkričio 26 d. įsakymu Nr. V-834 patvirtintos Radioaktyviųjų medžiagų ir radioaktyviųjų atliekų įvežimo, išvežimo, vežimo tranzitu ir vežimo šalies viduje taisyklės.- Valstybės žinios, 2004, Nr. 176-6527;
28. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2002 m. gruodžio 31 d. įsakymu Nr. 699 patvirtinti Atliekų deginimo aplinkosauginiai reikalavimai.- Valstybės žinios, 2003, Nr.31-1290;
29. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2002 m. birželio 27 d. įsakymu Nr. 348 patvirtintos Pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo taisyklės.-Valstybės žinios, 2002 08 22, Nr. 81-3503 (su vėlesniais pakeitimais);

30. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/35/EB dėl atsakomybės už žalą aplinkai, numatant žalos aplinkai prevenciją bei jos atlyginimą, OJ 2004 L143;

31. Europos Bendrijos direktyva 70/220 dėl motorinių transporto priemonių aplinką teršiančių išmetamųjų dujų mažinimo, OJ 1970 L76;

32. 2000 m. birželio 29 d Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas dėl ozono sluoksnį ardančių medžiagų (EB) Nr. 2037/2000, OJ 2000 L244.

Specialioji literatūra:

1. BALTRĖNAS, P., “et al”. *Aplinkos apsauga*. Vilnius : Enciklopedija, 1996;
2. BAKANAS, A., “et al”. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras: Šeštoji knyga. Prievolių teisė.-1-asis leidimas*. Vilnius: Justitia, 2003, 1-asis tomas;
3. GRAŽULIAVIČIENĖ, R. *Žmogaus ekologija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2002.;
4. MARCIJONAS, A., SUDAVIČIUS, B. *Ekologinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 1996.;
5. PETKEVIČIUS, P. *Administracinė atsakomybė*. Vilnius: Justitia, 1996;
6. RAGULSKYTĖ - MARKOVIENĖ, R. *Aplinkos teisė. Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais*. Vilnius: Eugrimas, 2005;
7. ŠEDBARAS, S. *Administracinė atsakomybė*. Vilnius: Justitia, 2005;
8. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis.-3-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2003;
9. TAYHAM, A. *Europos sąjungos teisė*. Vilnius: Eugrimas, 1999;
10. MARCIJONAS, A. *Materialinė atsakomybė už padarytą žalą gamtai*. Vilnius: Lietuvos gamtos apsaugos draugija, 1986;
11. MARCIJONAS, A., SUDAVIČIUS, B. Aplinkai padarytos žalos kompensavimo teisiniai pagrindai. *Teisė*, Vilnius, 1997 nr.31;
12. MARCIJONAS, A., SUDAVIČIUS, B. Aplinkos apsauga teisės reformos kontekste. *Teisė* Vilnius, 1996 nr. 30;
13. MEŠKYS, L. Juridinių asmenų administracinė atsakomybė aplinkosaugos srityje: griežtosios atsakomybės doktrinos įtvirtinimo galimybė. *Jurisprudencija*, Vilnius, 2006, nr. 9(87);
14. MEŠKYS, L. Juridinių asmenų administracinė atsakomybė: kaltės nustatymo problemos ir sprendimo būdai. *Jurisprudencija*, Vilnius, 2006, nr.4 (82);
15. URBONAS, D. Administracinės sankcijos kai kuriose Europos Sąjungos valstybėse: samprata, tipologija ir taikymo principai. *Jurisprudencija*, Vilnius, 2005, nr. 70 (62);
16. ŽVAIGŽDINIENĖ, I. Materialinės atsakomybės už žalą aplinkai samprata. *Teisė*, Vilnius, 2006, nr.59;

17. ŽVAIGŽDINIENĖ, I. Europos Tarybos ir Europos Parlamento direktyva dėl aplinkosauginės atsakomybės, atsižvelgiant į prevenciją ir žalos aplinkai atlyginimą, bei šios direktyvos įtaka Lietuvos ekologiškai teisei. *Teisė*, Vilnius, 2005, nr.56;
18. *Namų advokatas*. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002;
19. WILLIAM, H., RODGERS JS. *Environmental law*. St. Paul, Minn: O West Publishing Co., 1977;
20. ЕРОФЕЕВ, Б. В. *Экологическое право России*. Москва: Юрист, 1996;
21. БРИНЧУК, М. *Экологическое право*. Москва: Юрист, 1996;
22. МАТУЗОВ, Н. И., МАЛЬКО, А. В. *Теория государства и права*. Москва: Юрист, 1997;
23. "Žaliasis pasaulis", 2003 m., birželio 27 d., Nr. 24 (394).

Praktinė medžiaga:

1. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2006 m. gruodžio 18 d. nutartis administracinėje byloje S. G. v. Panevėžio regiono aplinkos apsaugos departamento Panevėžio miesto agentūra, Nr. N⁵-1842/2006;
2. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2006 m. balandžio 5 d. nutartis administracinėje byloje V. S. v. Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamentas, Nr. N¹⁷- 452-06;
3. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2005 m. gruodžio 28 d. nutarimas administracinėje byloje V. Geniavičius v. Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamento Trakų rajono agentūra, Nr. N-9(62)-1924/2005;
4. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2005 m. vasario 25 d. nutartis administracinėje byloje V. Sikorskij v. Vilniaus miesto vyriausiojo policijos komisariato Viešosios policijos Viešosios tvarkos tarnybos Ekologijos ir teisės pažeidimų prevencijos skyrius, Nr. N¹²-332-05;
5. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 18 d. nutartis administracinėje byloje r. Vaičius v. Utenos regiono aplinkos apsaugos departamento Anykščių rajono agentūra, Nr. N. 9(62)-1243/2005;
6. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2004 m. gegužės 10 d. nutartis administracinėje byloje R. Budrys v. Klaipėdos regiono aplinkos apsaugos departamentas, Nr. N-09-527-04;
7. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2004 m. spalio 20 d. nutartis administracinėje byloje M. Rudys v. Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamento Širvintų rajono agentūra, Nr. N12-1249-04;

8. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2004 m. birželio 11 d. nutartis administracinėje byloje R. Pašakinskas v. Šiaulių regiono aplinkos apsaugos departamento Pakruojo rajono agentūra, Nr. N-09-639-04;
9. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2004 m. balandžio 19 d. nutartis administracinėje byloje P. Rapkevičius v. Panevėžio regiono aplinkos apsaugos departamento Panevėžio miesto agentūra, NR. N-09-435-04;
10. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2003 m. lapkričio 14 d. nutartis administracinėje byloje R. Bučinskas v. Panevėžio regiono aplinkos apsaugos departamento Biržų rajono agentūra, Nr.1509-03;
11. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2001 m. rugsėjo 25 d. nutartis administracinėje byloje V. Kievišas v. Šiaulių regiono aplinkos apsaugos departamento Akmenės rajono agentūra, Nr. 1493-01;
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. kovo 10 d. nutartis civilinėje byloje Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamentas v. Vilniaus miesto savivaldybė, Nr. 3K-3-131/2004;
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002m. vasario 6 d. nutartį civilinėje byloje Šiaulių regiono aplinkos apsaugos departamentas v. AB „Mažeikių nafta“, Nr. 3K-3-222/2002 ;
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. vasario 6 d. nutartį civilinėje byloje Klaipėdos regiono aplinkos apsaugos departamentas v. Dalecrown L. L. C., 3K-3-226/2002;
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje Šiaulių regiono aplinkos apsaugos departamentas v. AB „Mažeikių nafta“, 3K-3-222/2002;
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje Šiaulių regiono aplinkos apsaugos departamentas v. AB „Mažeikių nafta“, Nr.3K-3-160/2001;
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. rugpjūčio 28 d. nutartis civilinėje byloje M. Butko v. M. Ivanovas, Nr. 3K-3-737/2000;
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje Klaipėdos regiono aplinkos apsaugos departamentas v. Girdžių žemės ūkio bendrovė, Nr. 3K-3-987/1999;
19. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis 2006 m. kovo 28d. nutartis civilinėje byloje Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamentas v. UAB „Egapris“, Nr. 2A-27/2006;
20. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis 2005 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamentas v. UAB DK „PZU Lietuva“, Nr. 2A-71/2005;
21. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis 2005 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje G. L. v. Žemės ūkio bendrovė „Vyčia“, Nr. 2A-19/2005;
22. Europos Teisingumo Teismo 2005 m. balandžio 26 d. sprendimas byloje C-494/01, Europos Bendrijų Komisija v. Airija;

23. Europos Teisingumo Teismo 2004 m. gegužės 27 d. sprendimas byloje C-398/02, Europos Bendrijų Komisija v. Ispanijos Karalystė;

24. Europos Teisingumo Teismo 2005 m. birželio 2 d. sprendimas byloje C-282/02, Europos Bendrijų Komisija v. Airija.

Elektroniniai dokumentai:

1. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija. *Per metus išaiškinta daugiau kaip 17 tūkstančių pažeidimų* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-10-01]. Prieiga per internetą: <http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=3606>;

2. Jungtinių Tautų tarpreregioninis nusikaltimų ir teisingumo tyrimų institutas. Documentation centre [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-10-11]. Prieiga per internetą: <http://www.unicri.it/wwk/documentation/lmsdb.php?th_=149>;

3. Lietuvos Respublikos Seimas. Administracinių teisės pažeidimų kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymo projektas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-10-15]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=244304&p_query=&p_tr2=>>;

4. Radiacinės saugos centras. *Branduolinės energijos objektai* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006-10-23]. Prieiga per internetą: <<http://www.rsc.lt/index.php/pageid/368>>;

5. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija. *Aplinkos kokybės reikalavimų pažeidimai* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-25]. Prieiga per internetą: <http://vrd.am.lt/VI/article.php3?article_id=756#r/87>;

6. Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamentas. *Metinės veiklos ataskaitos*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-20]. Prieiga per internetą: <<http://vrd.am.lt/VI/index.php#r/23>>;

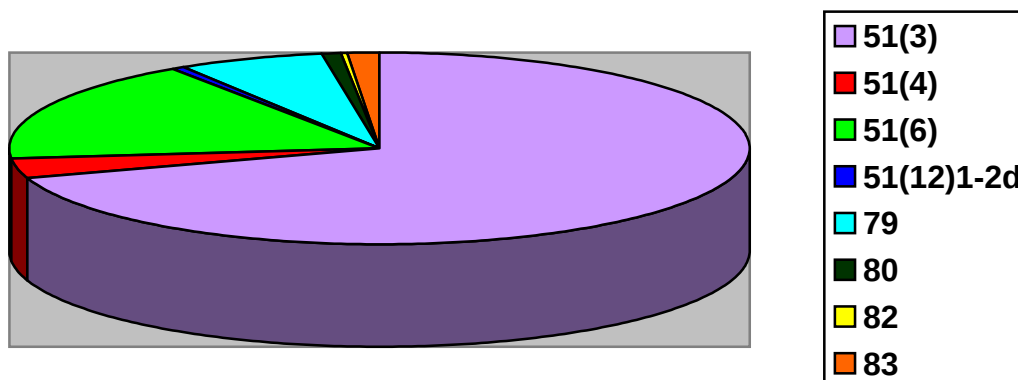
7. White paper on Environmental Liability (COM (200) 66final) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-05]. Prieiga per internetą: <<http://europa.eu.int>>.

1lentelė

Administracinių aplinkos teršimo pažeidimų 2006 metais visoje Lietuvoje skaičius

Metai	2006							
Straipsnis	51 ³	51 ⁴	51 ⁶	51 ¹² (1-2 d.)	79	80	82	83
Pažeidimų skaičius	503	25	123	4	47	5	1	11
Dažniausios nuobaudos dydis (Lt.)	100-400	500	300	200	250	400	100	200

1 grafikas

2 lentelė

Aplinkos apsaugos reikalavimų ir gamtos išteklių naudojimo tvarkos pažeidimo nusikaltimų skaičius 2006 metais

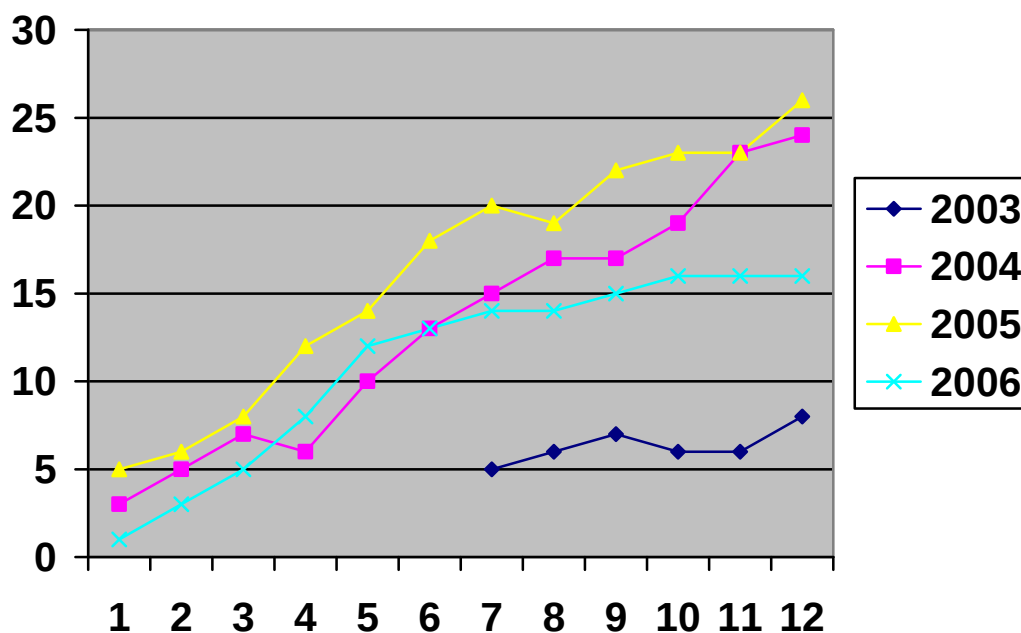
Metai	2006											
Mėnuo	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
270 str. nusikaltimai	1	3	5	7	7	8	9	8	9	8	8	9
270 str. baudžiamieji nusižengimai	0	0	0	1	5	5	5	6	6	8	8	7
Viso:	1	3	5	8	12	13	14	14	15	16	16	16

3 lentelė

Aplinkos apsaugos reikalavimų ir gamtos išteklių naudojimo tvarkos pažeidimo nusikaltimų
skaičius nuo 2003 m. liepos mėn. iki 2006 metų

Padaryta BK 270 straipsnio pažeidimų	2003 m. (7-12 mėn.)	2004 m.	2005 m.	2006 m.
	38	159	196	133

2 grafikas

4 lentelė

Teršalų išmetimas į atmosferą
Aplinkos ministerijos duomenys; tūkstančiais tonų

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Iš viso	152,1	148,9	137,6	147,8	120,0	91,2	98,3	94,2	88,2	91,2	88,3
Kietųjų	11,8	10,3	9,7	7,3	5,8	4,8	5,4	4,7	4,7	4,8	4,7
Dujinių ir skystųjų	140,3	138,6	127,9	140,5	114,2	86,4	92,9	89,5	83,5	86,5	83,6
sieros dioksido	64,7	63,0	60,9	74,5	55,3	31,0	35,4	29,7	21,1	24,0	24,8
anglies monoksido	14,6	26,2	14,8	25,9	23,8	21,2	20,0	21,0	21,5	22,4	20,7
azoto oksidų	13,3	13,9	24,5	14,8	13,4	11,1	10,4	11,0	11,6	12,1	12,6
lėkųjų organinių junginių, t	7,6	8,4	6,7	5,9	13,3	15,3	26,2	26,7	28,4	26,9	24,6
fluoro junginių, t	57,6	47,9	35,6	49,6	28,1	21,0	18,0	22,2	24,3	17,1	16,8
kitų, t	40,1	27,1	21,0	19,4	8,4	7,8	0,9	1,0	0,9	1,0	0,9

**Pokalbis su Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamento Vilniaus miesto agentūros ,
esančios Čiurlionio g. 9/2 Vilniuje, vedėjo pavaduotoju Alfredu Skinuliu, tel. 213 9962, įvykęs
2007 m. kovo 19 d.**

Pokalbio metu, pristatydamas savo veiklą aplinkos teršimo pažeidimų nagrinėjimo srityje, Vilniaus miesto agentūros vedėjo pavaduotojas Alfredas Skinulis visų pirma pažymėjo, kad iš dešimties agentūroje dirbančių inspektorių, tik du būna išvykę tirti pažeidimų vietų, visi kiti atlieka savo darbo funkcijas pačioje agentūroje, todėl etatų trūkumo problema yra akivaizdi. Aplinkos teršimo pažeidimai, pasak Alfredo Skinulio, tesudaro 1/10 visų per metus išaiškinamų pažeidimų Vilniaus regione dalį, kurių pagrindu yra taikomos išskirtinai tik administracinės nuobaudos, tuo tarpu jam nėra žinomas nei vienas baudžiamosios atsakomybės už aplinkos teršimą taikymo atvejis. Alfredo Skinulio ir kitų jo kolegų manymu, pagrindinė priežastis yra tai, jog didelės žalos sąvoka, kuri yra pagrindinis įstatyme įtvirtintas baudžiamosios ir administracinės atsakomybės už aplinkos teršimą atribojimo kriterijus, nėra niekur apibrėžta, todėl baudžiamosios atsakomybės už aplinkos teršimą institutas, nors yra teisiškai įtvirtintas, praktikoje yra visai netaikomas. Dar viena kliūtis praktikoje taikyti BK įtvirtintą aplinkos apsaugos reikalavimų taisyklių pažeidimo nusikaltimo sudėtį, yra neapibrėžtai plati jos apimtis. Apskritai, pastebėta, kad kuo tikslesnis ir labiau apibrėžtas yra visuomeninių santykių teisinis reguliavimas, tuo paprastesnis yra jame įtvirtintų tikslų įgyvendinimas. Todėl aplinkos apsaugos pareigūnų manymu, administracinės atsakomybės santykius reguliuojančios teisės normos, pasižyminčios plačia apimtimi, siekiant efektyvesnio jų taikymo, turėtų būti siaurinamos. Tačiau kitas – aplinkai padarytos žalos atlyginimo institutas, visuomet yra taikomas lygiagrečiai su administracine atsakomybe. Tik surašius administracinio teisės pažeidimo protokolą dėl aplinkos teršimo ir priėmus nutarimą dėl administracinės nuobaudos pažeidimo pagrindu taikymo, gali būti sprendžiamas klausimas dėl atlygintinos sumos už teršimu aplinkai padarytą žalą dydžio. Remiantis paimtų mėginių tyrimų, atliktų agentūros ar kito tyrimo instituto laboratorijoje parodymais, pagal Aplinkai padarytos žalos dydžių apskaičiavimo, Žalos aplinkos orui, sudegus gumos atliekoms, įvertinimo ar kitos metodikos formules yra paskaičiuojamas aplinkai padarytos žalos dydis ir apie atlygintiną sumą, pranešimu informuojamas žalą padaręs asmuo. Kilus neaiškumui dėl tam tikrų faktų aiškinimo ar teisės normų taikymo, vadovaudamasis bendradarbiavimo principu, aplinkos apsaugos departamentas gali kreiptis į kitą Lietuvos Respublikos instituciją pagalbos sprendžiant tam tikrą klausimą (pavyzdžiui, siekiant sužinoti, kokių ir kiek į aplinką išsiskiria medžiagų, sudegus 1 tonai plastikų ir jų atliekų). Grįžtant prie žalos atlyginimo, atsižvelgiant į tai, kad atlygintinos sumos paprastai yra pakankamai didelės (nuo kelių iki kelių šimtų tūstančių, o tam tikrais atvejais iki kelių milijonų), dažniausiai

geranoriškai atsisakoma atlyginti žalą, todėl aplinkos apsaugos inspektoriai, dėl aplinkai padarytos žalos atlyginimo kreipiasi į teismą. Iš asmeninės patirties Vilniaus miesto agentūros vedėjo pavaduotojas yra pastebėjęs, jog teismai įvertinę teršėjo įdėtas pastangas bei išlaidas likviduojant teršimu padarytą žalą, paprastai sumažina atlygintiną sumą.

Apibendrindamas, Vilniaus miesto agentūros vedėjo pavaduotojas Alfredas Skinulis optimistiškai pastebėjo, kad aplinkos teršimo pažeidimų statistiniai duomenys ateityje turėtų keistis: prevencinių aplinkos apsaugos priemonių įgyvendinimas turėtų padėti išvengti ne vieno aplinkos teršimo ir kitų ekologinių teisės pažeidimų, todėl jų skaičius ateityje turėtų mažėti, nes jau dabar viena iš aplinkos apsaugos priemonių, kai atliekų tvarkytojas potencialiam aplinkos teršėjui už vieną akumuliatorių atlieką sumoka 15-20 litų, jau dabar puikiai veikia.